



T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI



T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

2022

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ SON DURUM



www.gap.gov.tr



İÇİNDEKİLER

1. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ	1
1.1.Giriş.....	1
1.2. GAP'ın Tarihçesi	2
1.3 GAP'ın Gelişme Aşamaları	2
1.3.1. GAP Eylem Planı Sulamalar.....	2
1.3.2. Entegre Proje Yaklaşımı	4
1.3.3. GAP Master Planı (1989)	4
1.3.4. Sürdürülebilir İnsani Gelişme.....	4
1.3.5. GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010)	6
1.3.6. GAP Eylem Planı (2008-2012)	6
1.3.7. GAP Eylem Planı (2014-2018)	6
1.3.8. GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023)	8
2. DEMOGRAFİK BİLGİLER	9
2.1. Yüz ölçümü ve Nüfus.....	9
2.2. Göç.....	13
3. GAP BÖLGESİ YILLIK GELİR DAĞILIMI	18
3.1. GAP Bölgesi Yıllık Gelir Dağılımı.....	18
4. GAP'IN FİNANSMAN DURUMU	19
4.1. GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri.....	19
5. GAP EYLEM PLANLARI	24
5.1. Eylem Planları Finansmanı.....	24
6. GAP BÖLGESİ SEKTÖREL VERİLERİ	26
6.1. Tarım Sektörü	26
6.1.1. Sulama Yatırımları.....	32
6.1.2. Sulama Yönetimi	36
6.1.3. Traktör Sayısı	36
6.1.4. Hayvancılık	37
6.1.5. Su Ürünleri.....	38
6.2. Enerji Sektörü	39
6.3.Sanayi Sektörü	40
6.3.1. Yatırım Teşvikleri	40
6.3.2. İhracat ve İthalat	42
6.3.3. Organize Sanayi Bölgeleri	45
6.3.4. Küçük Sanayi Siteleri.....	47
6.3.5. İstihdam.....	48
6.4. Ulaştırma Sektörü	52
6.5.Kültür-Turizm Sektörü	52
6.5.1.Turizm	52

6.5.2. <i>Kültür</i>	54
6.6. Kırsal ve Kentsel Altyapı	54
6.7. Eğitim Sektörü	54
6.8. Sağlık Sektörü.....	57
7. GAP EYLEM PLANI KAPSAMINDAKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER	59
8. SONUÇ	63

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: GAP Eylem Planında Yer Alan Sulamalar (1.057.803 ha).....	3	
Tablo 2: GAP Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı(2000-2007-2012-2022)	9	
Tablo 3: GAP Bölgesi'nde İl ve İlçede Yaşayan Nüfus Oranı ve Nüfus Yoğunluğu (2000-2022)	11	
Tablo 4: GAP Bölgesi Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)	12	
Tablo 5: Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü (2000-2007-2012-2022)..... (kişi)	12	
Tablo 6: Bebek Ölüm Hızı (Binde) ve Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı).....	13	
Tablo 7: Göç Hızı En Yüksek Olan İlk 20 İl ve Bu İller İçerisinde GAP İllerinin Sırası (2000, 2012, 2022).....	14	
Tablo 8: GAP Bölgesi'ndeki İllerin Aldığı, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı (2000-2012-2022)	15	
Tablo 9: Bölgelerin Aldığı ve Verdiği Göç (2000, 2012, 2022).....	17	
Tablo 10: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2007-2012-2022	18	
Tablo 11: GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2022) (Bin TL).....	20	
Tablo 12: GAP Kapsamında Sağlanan Krediler	21	
Tablo 13: GAP İdaresi Tarafından Sağlanan Hibeler.....	22	
Tablo 14: GAP Eylem Planları Harcaması (Bin TL)	25	
Tablo 15: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (2005-2010-2022).....	28	
Tablo 16: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Sebzelerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (1995- 2005-2022).....	30	
Tablo 17: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Meyvelerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (1995- 2005-2022).....	31	
Tablo 18: DSİ Tarafından Tamamlanan Ana Kanallar (2022)	(Metre)	32
Tablo 19: DSİ Tarafında GAP Bölgesi'nde Sulamaya Açılan Alanlar (2022)	33	
Tablo 20: 2022 Yılı İçerisinde Sulamaya Açılan Alanlar (ha)	35	
Tablo 21: Yıllar İtibarıyla Sulamaya Açılan Alanlar (2022)	36	
Tablo 22: GAP Bölgesi ve Türkiye Traktör Sayısı (2000, 2007, 2022).....	37	
Tablo 23: GAP Bölgesi ve Türkiye'nin Yıllara Göre Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığındaki Değişim (Adet).....	38	
Tablo 24: GAP Bölgesi Su Ürünleri (Ton).....	38	
Tablo 25: GAP Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu	39	
Tablo 26: Enerji Üretiminde GAP - Türkiye Karşılaştırması (Milyar kWh)	40	
Tablo 27: GAP Bölgesi ve Türkiye Yerli ve Yabancı Yatırım Teşvik Belge Sayısı (2001-2007- 2012-2022).....	41	
Tablo 28: GAP Bölgesi'nin İl Bazında İhracat Değerleri	(Bin Dolar)	42
Tablo 29: GAP Bölgesi Ekonomik faaliyetlere Göre İhracat (2022).....	43	

Tablo 30: GAP Bölgesi İl Bazında İthalat Değerleri	(Bin Dolar)	
.....		43
Tablo 31: GAP Bölgesi Ekonomik faaliyetlere Göre İthalat (2022).....		44
Tablo 32: GAP Bölgesi'nde Tamamlanan OSB'ler		46
Tablo 33: GAP Bölgesi'nde Devam Eden OSB'ler		46
Tablo 34: GAP Bölgesi'nde Tamamlanan KSS'ler		47
Tablo 35: Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (15+Yaş).....		48
Tablo 36: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı		50
Tablo 37: GAP Bölgesi ve Türkiye Yol Uzunlukları (km)		52
Tablo 38: Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2022)		53
Tablo 39: Turizm Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2022)		53
Tablo 40: Okul Öncesi Okullaşma Oranı		55
Tablo 41: İlkokul, Ortaokul ve Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (2015-2021).....		55
Tablo 42: İlkokulda Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı		56
Tablo 43: Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı		56
Tablo 44: GAP Bölgesi ve Türkiye'de Hastane ve Yatak Sayısı (2007, 2021).....		57
Tablo 45: GAP Bölgesi'nde Sağlık Personeli Sayıları (2007-2021).....		58
Tablo 46: Bölge'deki Değişimler (2002-2007-2012-2022).....		62

GRAFİKLER

Grafik 1:GAP Bölgesi Erkek-Kadın Nüfus Dağılımı, 2022	10
Grafik 2: GAP Bölgesi Nüfus Piramidi, 2022	10
Grafik 3: GAP İllerinin Bölge Nüfusu İçindeki Payı (%), 2022.....	11
Grafik 4: Bebek Ölüm Hızı ve Doğurganlık Hızı	13
Grafik 5: Bölgelerin Net Göç Hızı 2008-2012-2022.....	17
Grafik 6: GAP Bölgesi Fert Başına Yıllık Gelir Dağılımı (2007-2021)	19
Grafik 7: GAP Yatırım Tahsislerinin Türkiye İçindeki Payı (%)	21
Grafik 8: DSİ Tarafından Sulamaya Açılan Alanlar (%) (2022)	35
Grafik 9: GAP Bölgesi'nin Ülkeler ile İhracatı (İlk 10 Ülke 2022) Bin Dolar	44
Grafik 10: GAP Bölgesi'nin Ülkeler ile İthalatı (İlk 10 Ülke 2022) Bin Dolar	45
Grafik 11: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2006-2022)(Bin Kişi)	51

1. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

1.1.Giriş

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek bu yörede yaşayan insanların gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgelerarası farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan, aynı zamanda ülkemizi uluslararası alanda markalaştıran son derece önemli ve kapsamlı bir projedir.

GAP, başlangıçta Bölge'nin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış; Fırat-Dicle Havzası'nda sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve yaklaşık 1,7 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 2002 yılında hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün (DSİ) GAP Programı'nda ise yaklaşık 1,8 milyon ha alanın sulanması hedeflenmiştir. GAP, 1989 yılında Master Plan'ın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

1989 yılında, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş ve bölgesel kalkınmanın planlanması, çeşitli sektörlerde farklı kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan GAP yatırımlarının yönlendirilmesi, izlenmesi ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması ile görevlendirilmiştir.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde, GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana geldiği ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede GAP İdaresi, GAP Bölge Kalkınma Planı'nı hazırlamıştır.

GAP bugün, su kaynakları geliştirme programının yanısıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

2008 yılında GAP Bölgesi'ndeki gelişmeler ve GAP kapsamındaki yatırımlar gözden geçirilerek GAP Eylem Planı (2008-2012) hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. GAP Eylem Planı uygulamaları ile Bölge'de kamu yatırımları büyük ölçüde tamamlanmış, ekonomik ve sosyal alanda önemli merhaleler kat edilmiştir. Eylem Planı kapsamında devam eden yatırımları tamamlamak, GAP'ı sürdürülebilir kılmak ve bölgenin rekabet gücünü artıracak projeleri uygulamaya koymak üzere 2014-2018 dönemini kapsayan yeni GAP Eylem Planı da tamamlanmıştır. GAP İdaresi odaklanma ilkesini esas alan GAP Bölge Kalkınma Programı (2019-2023) hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

GAP'ın temel hedefleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak; kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktır.

1.2. GAP'ın Tarihçesi

Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarından yararlanılması fikri Atatürk döneminde ortaya konulmuş ve ilk adımlar atılmıştır. 1935 yılında Atatürk'ün emriyle Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) kurulmuştur. EİEİ, ülkenin sahip olduğu su kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi için "Keban Projesi" ile ilgili keşif etütlerine başlamış ve Fırat Nehri'nde incelemeler yapmak üzere Palu, Pertek, Keban Boğazı, Kömürhan, Karakaya ile Kemaliye'de birer rasat istasyonu kurmuştur. 1938 yılında Keban Boğazı'nda jeolojik ve topoğrafik etütler yapılmış; 1950-1960 yılları arasında Fırat ve Dicle üzerinde sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası ekonomik güçlükler çalışmaları uzun süre aksatmış, daha sonra yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'de havza çalışmaları yapılması fikri oluşmuş ve ülke 26 havzaya ayrılarak etüt ve planlama faaliyetlerine başlanmıştır. Çalışmaların verimli olabilmesi için yerel organizasyonlara gidilmesi benimsenmiştir. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan DSİ Fırat Planlama Amirliğince Fırat Havzası'nda su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgili ilk çalışmalar yürütülmüş, 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" geliştirilmiştir.

1968 yılında Aşağı Fırat Havzası'nda önerilen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite aşamasında, sulama tesisleri de master plan aşamasında bir yerli-yabancı firmalar grubuna ihale edilmiş ve bu çalışmalar 1970 yılında tamamlanmıştır. Diğer yandan Dicle Havzası için de aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğüne sürdürülmüştür. Böylece, Aşağı Fırat Havzası ile Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza için düşünülen projelerin birleştirilerek "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak adlandırılması benimsenmiştir.

Bölge'deki sosyo-ekonomik koşulların topyekûn iyileştirilmesi düşüncesi ve su kaynaklarının geliştirilmesi ile sulamaların sağlayacağı değişimin bu geniş çerçevede ele alınması rasyoneli, bir bölgesel kalkınma projesi olarak ve entegre bir yaklaşımla projeyi ele almak gereğini ortaya çıkarmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir.

DPT 1988 yılında, GAP'ı entegre ve çok sektörlü bir sosyo-ekonomik kalkınma projesi olarak ele almak amacı ile GAP Master Plan çalışmasını başlatmıştır. 1989 yılında tamamlanan bu çalışma kapsamında, proje için muhtemel yönetim sistemleri ve alternatifleri de ele alınmıştır.

Bölge'de yapılacak uygulamaların çok kapsamlı olması nedeniyle planlama, projelendirme, uygulama veizleme-değerlendirme fonksiyonlarının bütünlük içinde gerçekleştirilmesini ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılmasını sağlamak amacıyla, 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

1.3 GAP'ın Gelişme Aşamaları

1.3.1. GAP Eylem Planı Sulamalar

GAP kapsamında yapımı öngörülen 13 adet proje çerçevesinde; 22 baraj inşa edilerek toplam 7.461 MW kurulu gücünde 19 hidroelektrik santral ile yılda 27,3 milyar kWh hidroelektrik enerjisi üretilecek ve GAP Eylem Planına göre, 1.058 milyon hektar tarım arazisi sulama imkânına kavuşacaktır. GAP kapsamındaki enerji projelerinde %91,2, GAP Eylem Planı sulama projelerinde ise %58 gerçekleştirme sağlanmıştır.



Tablo 1: GAP Eylem Planında Yer Alan Sulamalar (1.057.803 ha)

FIRAT HAVZASI			DİCLE HAVZASI		
Proje ve Üniteleri	Alan (ha)	Aşaması	Proje ve Üniteleri	Alan (ha)	Aşaması
Aşağı Fırat Projesi	461 217		Dicle-Kralkızı Projesi	107 011	
Şanlıurfa-Harran Ovası Sulaması	147 887	İşletme	Kralkızı-Dicle Cazibe Sulamaları	17 192	Proje
				23 180	İşletme
	44 761	İşletme		7 119	İnşaat
Mardin-Ceylanpınar Cazibe Sulaması	52 378	İnşaat	Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım (P2-P5)	18 585	İşletme
	12 046	Proje		4 500	Proje
	63 351	Proje	Kralkızı-Dicle Pompaj Sul. (P3-P4)	36 435	İnşaat
Mardin-Ceylanpınar Pom. Sul.	12 980	İşletme	Batman Projesi	31 717	
	17 012	İnşaat	Batman Sol Sahil Sulaması	13 836	İşletme
Mardin-Ceylanpınar YAS Sul.	57 253	İşletme	Batman Sağ Sahil Cazibe Sulaması	9 881	İnşaat
Siverek-Hilvan Pompaj Sul.	20 041	Proje		8 000	İşletme
Bozova Pompaj Sulaması	2 635	Proje	Batman-Silvan Projesi	202 638	
	30 873	İşletme	Silvan Projesi Cazibe Sulamaları	128 897	Proje
Suruç Yaylak Projesi	74 617		Ambar Barajı Sulaması	954	İnşaat
				1 600	İşletme
			Ambar Barajı Sulaması İkmalı	9 771	Proje
Yaylak Ovası Sulaması	18 322	İşletme	Pamukçay Barajı Sulaması	5 100	İşletme
Suruç Ovası Pompaj Sulaması	56 295	İşletme	Kuruçay Barajı Sulaması	200	İşletme
				4 830	İnşaat
			Başlar Barajı Sulaması	250	İşletme
				3 570	İnşaat
Adıyaman-Kahta Projesi	36 806		Bulaklıdere Barajı Sulaması	6 402	Proje
Çamgazi Barajı Sulaması	8 000	İşletme	Kıbrıs Barajı Sulaması	3 175	Proje
Gömikan Barajı ve Sulaması	7 293	Proje	Karacalar Barajı Sulaması	4 245	Proje
Koçali Barajı Sulaması	18 707	Proje	Silvan Projesi Pompaj Sulamaları	33 644	Proje
Samsat Pompaj Sulaması	2 806	İşletme	Toplam	341 366	
Gaziantep Projesi	46 444		Münferit Projeler	35 461	
Hancağz Barajı ve Sulaması	6 945	İşletme	Devegeçidi Projesi	10 600	İşletme
Kayacık Barajı Sulaması	12 000	İşletme	Silvan 1. ve 2. Kısım Sulaması	8 790	İşletme
	8 000	Proje	Nerdüş Sulaması	2 740	İşletme
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması	10 164	İşletme	Çınar-Göksu Projesi	4 234	İşletme
Gaziantep P2 Pompaj Sul. 2. Kısım	9 335	Proje	Garzan Kozluk Sulaması	3 973	İşletme
Toplam	619 084		Ergani Projesi	546	İnşaat
				1 320	İşletme
Münferit Projeler	58 497		10. Bölge Küçük Su İşleri	3 258	İşletme
Nusaybin Sulaması	8 600	İşletme	Aşaması	Alan (ha)	Oran (%)
Akçakale YAS Sulaması	10 255	İşletme	İnşaatı Tamamlanan (TİGEM+DSİ)	571 591	%54
Ceylanpınar YAS Sulaması	9 000	İşletme	İnşaatı Devam Eden	130 597	%12
Hacıhıdır Projesi	2 080	İşletme	İnşaatına Başlanmayan	355 176	%34
Dumluca Projesi	1 860	İşletme	Toplam	1 057 803	% 100
Ardıl Barajı Sulaması	2 533	İşletme			
Bozova-Merkez Pompaj Sul.	1 098	İşletme			
Paşabağ Sulaması	520	İşletme			
Çermik-Kale Projesi	13 942	Proje			
Buğdayhöyük Pompaj Sulaması	2 770	İşletme			
15. Bölge Küçük Su İşleri	900	İşletme			
20. Bölge Küçük Su İşleri	4 939	İşletme			

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

1.3.2. Entegre Proje Yaklaşımı

Güneydoğu Anadolu'da çok geniş alanların sulamaya açılmasıyla başlayacak olan büyük değişim Bölge'nin sosyal ve ekonomik bütün sektörlerini etkileyecektir. İlk aşamada Bölge ekonomisinin sanayi, ticaret, ulaştırma gibi tarım dışı sektörlerinin tarımsal üretimdeki artıştan doğrudan etkilenmesiyle başlayacak olan değişim, ikinci aşamada tarım dışı sektörlerin birbirinden etkilenmeleriyle de birçok boyut kazanacaktır. Tarımda sulamayla başlayıp, sanayi ve giderek diğer hizmetlere yayılacak olan bu zincirleme reaksiyon bir yandan çok değişik konularda geniş yatırım ve gelişme olanakları yaratırken, diğer yandan da sosyal ve fiziki altyapıda önemli ihtiyaçlar doğuracaktır.

Yatırımlarda etkinliğin ve sosyoekonomik kalkınmanın sağlanması, birbirlerini tamamlayıcı nitelikteki yatırımların zaman ve mekan itibarıyla koordineli bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu amaçla hazırlanan GAP Master Planı Nisan 1989'da tamamlanmıştır.

1.3.3. GAP Master Planı (1989)

Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamış; bu değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyacağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırsal alanlarla muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. GAP Master Planı, çeşitli kamu kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eş güdümlendirilmesini kolaylaştıran ve Bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için de bir rehber niteliği taşımaktadır.

GAP Master Planı'nda plan dönemi başlangıcı olarak kabul edilen 1985 yılında, GAP'ta kişi başına düşen Gayrisafi Bölgesel Hasıla'nın (GSBH), Türkiye kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) %47'si düzeyinde olduğu tahmin edilmiştir. GAP Master Planı'nda maksimum gelişme senaryosuna göre, GSBH'nin yılda %7,7 oranında artması öngörülmektedir.

Master Plan Hedefleri

- 1,7 milyon hektar alanın sulanması (GAP Bölge Kalkınma Planı'nda sulanacak alan 1,8 milyon ha olarak hedeflenmiştir),
- Yılda 27 milyar kilovatsaat hidroelektrik enerji üretiminin sağlanması,
- Kişi başına gelirin %209 oranında artması,
- GSBH'da %445 artış sağlanması.

1.3.4. Sürdürülebilir İnsani Gelişme

GAP, insanı merkez alan bir bölgesel kalkınma projesidir. Tüm kamu kaynaklı yatırımlar eşit, adil, erişilebilir, sürdürülebilir bir kalkınmanın aracıdır. Asıl hedef insan mutluluğudur.

Sürdürülebilir insani gelişme; doğal ve beşeri kaynakların optimum kullanımı yoluyla, gelecek kuşakların olanakları tüketilmeden, halkın tercih ve potansiyelinin eksiksiz bir biçimde hayata geçirilebileceği bir ortamın yaratılmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede toplum, ekonomi, kültür, kalkınmada adillik, kadın-erkek eşitliği, eğitim, sağlık, fiziksel planlama, tarım ve çevre ile ilgili konular dikkate alınmakta, bütün bu konuların merkezinde ise insan bulunmaktadır.

GAP, Bölge'nin doğal kaynaklarının akılcı kullanımı ve yönetimi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve ulusal kaynakların rasyonel tahsisi ile Bölge'de sürdürülebilir insani gelişmeyi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Proje bölgesi ile Türkiye'nin daha gelişmiş bölgeleri arasındaki farkı ortadan kaldırmayı ve eşitlikçi bir gelişmeye katkıda bulunmayı öngören GAP'ta; sosyal, çevresel, kültürel araştırmalar ve bunlara dayalı uygulamalar da bu anlamda en önemli bileşenlerdir.

Sürdürülebilirlik kavramının uluslararası kalkınma konularının gündemine girmesiyle birlikte her ülke, özel koşullarından hareketle, kendi sürdürülebilir kalkınma ölçütlerini belirlemek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin bu alandaki gereksinimlerini belirlemek amacıyla 1995 yılı Mart ayında GAP İdaresi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) ile birlikte Şanlıurfa'da bir seminer gerçekleştirmiştir. GAP Bölgesi'nin kalkınma süreciyle ilgili kesimlerin ve temsilcilerin yer aldığı, etkin bir danışma ve katılım sürecinin sağlandığı bu seminerde gerek seminerin sonuçlarına gerekse GAP Master Planı'nın amaç ve öngörülerine dayanarak, kalkınma süreci için "sürdürülebilirlik" bağlamında aşağıdaki hedefler benimsenmiştir:

1. Bölge'deki ekonomik koşulları mümkün olan en ileri düzeyde geliştirecek şekilde yatırımların artırılması,
2. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin ülke düzeyine ulaşacak biçimde geliştirilmesi,
3. Yeni istihdam olanaklarının yaratılması,
4. Kentlerde yaşam kalitesi ile kentsel ve toplumsal altyapının, daha sağlıklı kentsel çevreler yaratılmasına olanak tanıyacak biçimde iyileştirilmesi,
5. Kırsal altyapının sulamada optimal gelişmeye olanak tanıyacak biçimde tamamlanması,
6. Bölge içi ve bölgeler arası ulaşılabilirliğin artırılması,
7. Mevcut ve yeni kurulacak sanayilerin altyapı gereksinimlerinin karşılanması,
8. Suyun, toprağın, havanın ve bunlarla ilintili ekosistemlerin öncelikli olarak korunması,
9. Karar alma ve proje uygulanmasında halk katılımının geliştirilmesi.

GAP çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri ise sosyal, tarımsal, fiziksel, mekansal, çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik geçerlilik olarak ifade edilmiştir. Çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik doğal kaynakların sürdürülebilirliğine, çevre ve kültürel mirasın korunmasına bağlıdır. Ekonomik geçerliliği verimli ve etkin projelerin uygulanması, istihdam olanakları, ekonomik gelişme ve özel sektör katılımı ile çok yakından ilgilidir. Sosyal sürdürülebilirlik ise katılımcılık, eşitlik, adillik ve insan kaynaklarının gelişimi ilkelerinin benimsenmesi ile sağlanabilmektedir.

Diğer yandan, sürdürülebilir kalkınma kamu sektörü ile birlikte özel sektör ve halk katılımından oluşan bir tabana dayalıdır. Kamu yatırımları sürdürülebilir kalkınmada gerekli altyapıyı oluşturmak, özel sektör ağırlıklı olarak sanayi yatırımlarını gerçekleştirmek, halk ise planlamadan uygulamaya kadar her alanda gelişmenin içinde olmak durumundadır.

Sürdürülebilir insani gelişme kavramının GAP literatürüne girmesiyle birlikte proje, ağırlıklı bir biçimde çevresel ve insani boyutları da kapsamına almış ve temel hedef olarak da Bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesini benimsemiştir. Bu yaklaşım ile ekonomik büyümeye yönelik fiziksel yatırımlar da dâhil tüm proje ve uygulamalar insani gelişmeye yaptığı katkı açısından değerlendirilmektedir.

1.3.5. GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010)

GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler (Körfez Savaşı, Irak Ambargosu, terör, ekonomik krizler) meydana gelmiş ve özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren derinleşen kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapmış ve GAP'ın 2005 yılında tamamlanmasının mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Diğer yandan, dünyada çevre konularına duyarlılık artmış, katılımcılık, kalkınmanın sürdürülebilirliği, cinsiyet dengeli kalkınma gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu nedenlerle, Bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur.

Haziran 1998'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması için 2010 hedef yılı olarak belirlenmiş ve GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle birlikte öngörülen tarihte tamamlanması için gerekli koordinasyon ve planlama çalışmalarını yapma görevi GAP İdaresine verilmiştir. Böylece, 1989 yılından farklı olarak, insani gelişmeyi öncelikli hedef kabul eden GAP Bölge Kalkınma Planı (BKP), sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda ve çeşitli kesimlerden paydaşların etkin katılımıyla hazırlanmıştır. Plan, aynı zamanda uygulanacak projeleri kapsayan eylem planını da içermektedir. Hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı 6.11.2002 tarihli ve 2002/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir.

Plan'ın hazırlanması sürecinde paydaşların talepleri doğrultusunda üç temel amaç belirlenmiştir. Bunlar; "kalkınma altyapılarının geliştirilmesi ve çevrenin korunması", "insan kaynaklarının geliştirilmesi" ve "Bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması"dır. Bölge Kalkınma Planı bu amaçlar çerçevesinde hazırlanmıştır.

BKP, GAP Master Planı'nda ve daha sonraki çalışmalarda belirlenen yatırımlar ve projelerin tümünün 2010 yılı itibarıyla gerçekleşmesini öngörmekte ve yeni Kalkınma Planı'nın çıkış noktalarını oluşturan insan odaklılık, katılımcılık, sürdürülebilirlik, insani gelişme ve toplumsal gelişme gibi ilkeleri ön plana çıkarmaktadır. Plan, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, kamu maliyesindeki darboğazlar ve teknolojik kısıtlar göz önüne alınarak gerçekçi öngörülere dayanan bir yaklaşımla hazırlanmıştır.

1.3.6. GAP Eylem Planı (2008-2012)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının hızlandırılması amacıyla 2008-2012 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı (EP) hazırlanmış ve uygulanmıştır.

GAP Eylem Planı kapsamında;

- ◆ Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi,
- ◆ Sosyal Gelişimin Sağlanması,
- ◆ Altyapının Geliştirilmesi,
- ◆ Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi olmak üzere dört stratejik gelişme eksenini ve bu eksenler altında 73 ana eylem ve 300'ün üzerinde proje hayata geçirilmiştir.

1.3.7. GAP Eylem Planı (2014-2018)

GAP EP (2014-2018); öncelikle birinci EP kapsamında devam eden yatırımları tamamlamak, yapılan yatırımlarla doğan potansiyeli ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hızlandırılması

yönünde tam olarak kullanmak, Bölge'nin rekabet gücünü artırmak ve GAP'ı daha ileriye taşımak amacıyla hazırlanmıştır. Eylem Planı'nda insanı hedef alan, yenilikçi, sürdürülebilir, gelir eşitsizliğini giderici, dezavantajlı alanları ve grupları önceleyen ve yaşanabilir mekânlar oluşturan proje ve programlara yer verilmiştir. Bölgesel gelişmeye ivme kazandıracak, eğitilmiş ve nitelikli insan gücüne dayalı, istihdamı artıran, doğal kaynakları, kültürel mirası ve çevreyi koruyan, teknolojik gelişmeleri ön plana alan, sulama, ulaşım ve sanayi altyapısının tamamlanmasını amaçlayan proje ve programlar planın temel eylemleri arasındadır.

Son yıllarda büyümenin odağına şehirleşmenin taşınması, dünyada şehir ekonomileri ve yaşam tarzının hâkim olmaya başlaması, küresel rekabet ortamına katılmakta bilgiye dayalı ekonomi, finansal ve ihtisaslaşmış hizmetler, nitelikli işgücü, AR-GE ve yenilik kapasitesinin yoğunlaştığı şehirlerin önemli bir rol oynaması gibi gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler dikkate alınarak GAP EP (2014-2018)'de yaşam kalitesi yüksek yerleşimlerin oluşturulmasına yönelik eylemleri kapsayan “Şehirlerde Yaşanabilirliğin Artırılması” yeni bir eksen olarak yer almıştır.

1.3.7.1. Ekonomik Kalkınmanın Hızlandırılması

İleri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, uluslararası rekabet gücünü artırmış bir tarım sektörünün oluşturulması, sanayi altyapısının ve girişimcilik ortamının geliştirilmesi, özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi, bölgenin teknolojik altyapısının ve üniversite-sanayi işbirliğinin ilerletilmesi, turizmin canlandırılması ve doğal kaynakların korunmasına yönelik tedbirlerle ekonomik dönüşümün sağlanması amaçlanmaktadır.

1.3.7.2. Sosyal Gelişimin Güçlendirilmesi

İnsan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde, bireylerin kendilerini geliştirebilecekleri, sağlıklı, güvenli ve yüksek standartta yaşam sürebilecekleri sosyal bir ortamın oluşturulması sağlanacaktır. Eğitim, sağlık, sosyal yardım, kültür, sanat ve spor faaliyetleri gibi kamu tarafından sunulan hizmetlere erişimin güçlendirilerek fırsat eşitliğinin sağlanması, istihdam edilebilirliğin artırılması ve sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi yönünde tedbirler alınacaktır.

1.3.7.3. Şehirlerde Yaşanabilirliğin Artırılması

Ülke genelinde ve Bölge'de mevcut coğrafi koşullara, kent-kır ayrımına, tarihi, kültürel ve çevresel değerlere uygun, insan ve toplum ihtiyaçlarına cevap veren, daha geniş ortak kullanım alanlarına sahip, sürdürülebilir, erişilebilir, yaşanabilir mekânların oluşturulması temel amaçtır. GAP Bölgesi'nde yer alan kentsel yerleşimlerin düzenli ve sağlıklı gelişmesi ve kentleşme olgusunun yaygınlaştırılması için sosyal, ekonomik ve mekânsal alanlarda bir iyileştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.7.4. Altyapının Geliştirilmesi

Bölge'de kaliteli ve yeterli altyapı hizmetlerinin sağlanması, ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesi ve sosyal gelişimin hızlandırılmasında temel belirleyici unsurlardandır. Sulama yatırımlarının tamamlanması, ulaştırma ağlarının iyileştirilerek ulaşımın daha konforlu hale getirilmesi, lojistik merkezlerin kurulması ve Bölge'nin bilgi iletişim teknolojileri altyapısının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

1.3.7.5. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

Merkezi idarelerin taşra teşkilatları, yerel yönetimler, üniversiteler, STK'ler ve diğer kurum ve kuruluşların ihtiyaç duyulan alanlarda beşeri, mali, idari ve teknik altyapılarının desteklenerek kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

GAP illeri, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2'ye göre TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis), TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) ve TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) şeklinde gruplandırılmıştır.

1.3.8. GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023)

2014-2018 yıllarını kapsayan GAP Eylem Planı uygulama süresi 2018 yılı sonu itibarıyla sona ermiştir.

Kaynakların etkin ve verimli değerlendirilmesi amacıyla, tek yıllık veya münferit projelerin uygulanması yerine; belirlenen bir sektör/temada istikrarlı ve sürekli projelerin uygulanmasının daha yerinde ve faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, stratejik amaç ve hedeflerle sınırları çizilen çerçevede, sektörel operasyonel programlar (SOP) demetinden oluşan GAP Bölge Kalkınma Programı'nın hazırlığına 2019 yılında başlanmıştır.

2021-2023 dönemini kapsayacak olan GAP Bölge Kalkınma Programı hazırlığında, Eylem Planı'nın (2014-2018) hazırlık ve uygulama tecrübesi yol gösterici olmuştur.

GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023) hazırlığında öncelikle mevcut veriler üzerinden durum değerlendirmesi yapılmıştır. Bölgenin sektörler itibarıyla mevcut durumu ortaya konulmuş; seçilmiş göstergeler yerel, bölgesel ve ulusal verilerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu sayede, bölgenin ihtiyaçları, sorunları, gelişme alanları ve potansiyeli sektörler bazında ortaya konulmuştur.

Mevcut durum analizi; amaç, hedef ve sektörel operasyonel programlardan meydana gelen stratejik çerçeve bölümüne altlık teşkil etmiştir. Bölgenin amaç, hedef ve sektörel operasyonel program (SOP) seti belirlenmiştir. Bu çalışmalar neticesinde GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023) stratejik çerçevesi ve akabinde stratejik çerçevede yer alan programlara ayrılması öngörülen bütçeler oluşturulmuştur. Bölge kalkınma programının finansmanı, GAP Bölge Kalkınma İdaresinin kurumsal bütçesinden oluşmaktadır.

GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023), 3 amaç, 9 hedef ve 15 sektörel operasyonel programdan (SOP) oluşmaktadır. Belirlenen amaç, hedef ve SOP'lar vasıtasıyla, GAP Bölgesi'nin diğer bölgeler ile gelişmişlik farklarını azaltması amaçlanmıştır. Bu kapsamda "Tarımda Rekabet Gücünün Artırılması ve Sürdürülebilir Çevre", "Turizm ve Sanayide Ekonomik Büyüme" ve "Beşeri ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi" amaçları 2021-2023 GAP Bölge Kalkınma Programı'nın ana omurgasını oluşturmaktadır.

2. DEMOGRAFİK BİLGİLER

2.1. Yüz ölçümü ve Nüfus

Türkiye'nin güneydoğusundaki 9 ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) kapsayan alan GAP Bölgesi olarak anılmakta ve 75.193 km²'lik yüzölçümü ile ülkenin %9,7'sini oluşturmaktadır.



2022 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre GAP Bölgesi'nin nüfusu 9,3 milyon kişidir. Bu miktar ülke toplam nüfusunun %10,9'na tekabül etmektedir.

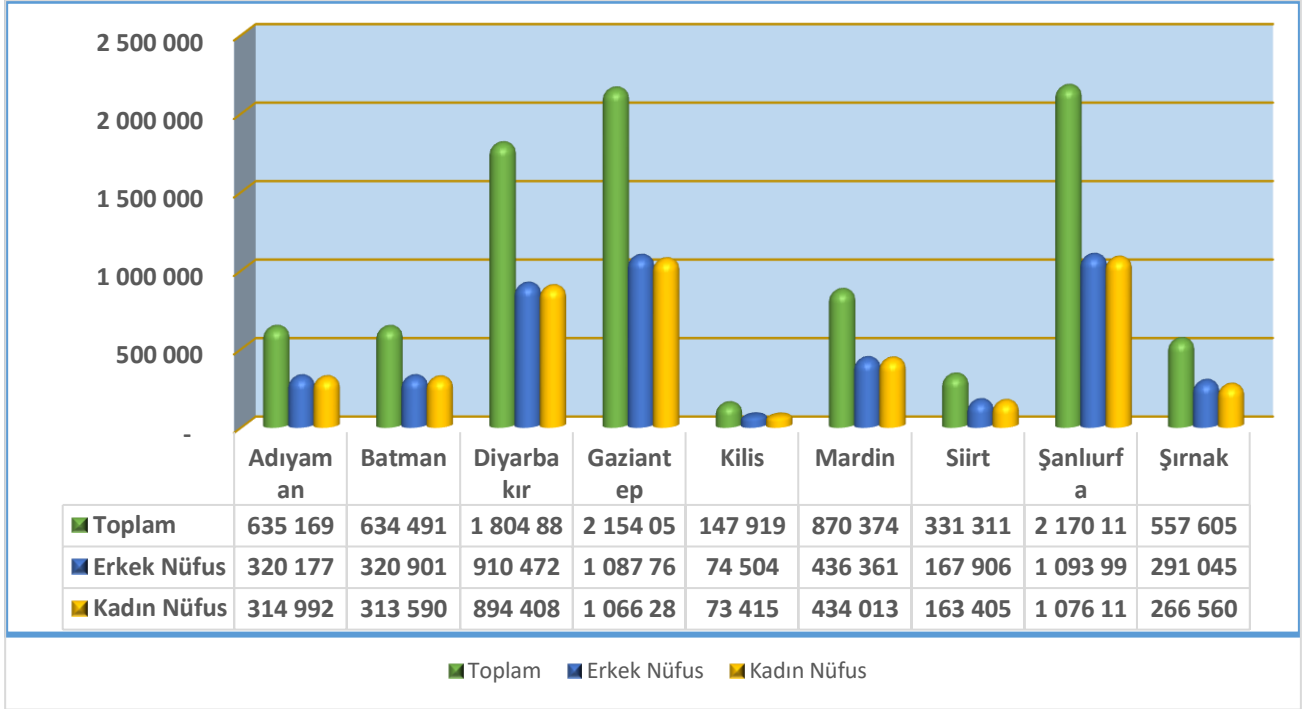
Tablo 2: GAP Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı(2000-2007-2012-2022)

İller	2000	2007	2012	2022
Adıyaman	623 811	582 762	595 261	635 169
Batman	456 734	472 487	534 205	634 491
Diyarbakır	1 362 708	1 460 714	1 592 167	1 804 880
Gaziantep	1 285 249	1 560 023	1 799 558	2 154 051
Kilis	114 724	118 457	124 320	147 919
Mardin	705 098	745 778	773 026	870 374
Siirt	263 676	291 528	310 879	331 311
Şanlıurfa	1 443 422	1 523 099	1 762 075	2 170 110
Şırnak	353 197	416 001	466 982	557 605
GAP	6 608 619	7 170 849	7 958 473	9 305 910
Türkiye	67 803 927	70 586 256	75 627 384	85 279 553
GAP/Türkiye (%)	9,7	10,2	10,5	10,9

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı ve 31/12/2022 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2022)

GAP Bölgesi'nde 2022 yılında yaşayan toplam nüfusun %50,5'i erkek ve %49,5'i kadın nüfustan oluşmaktadır.

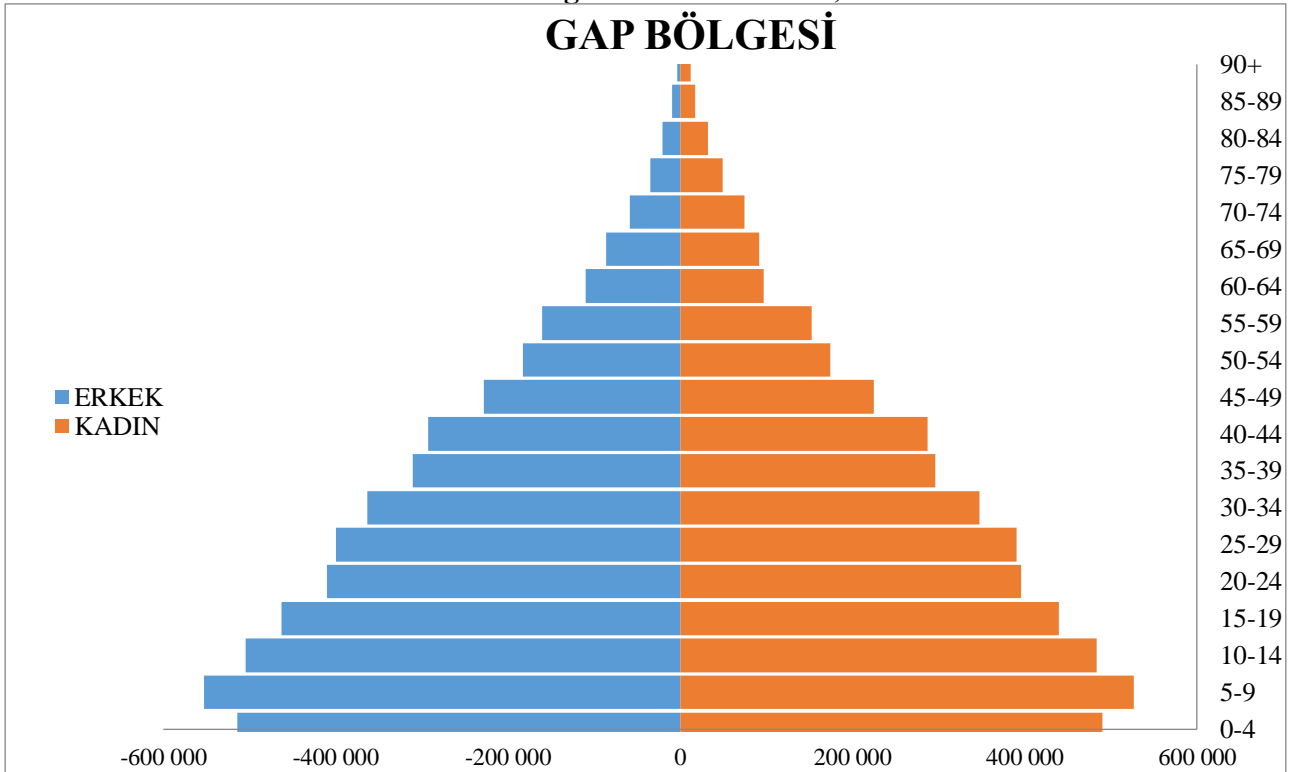
Grafik 1: GAP Bölgesi Erkek-Kadın Nüfus Dağılımı, 2022



Kaynak: 31/12/2022 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2021)

Bölge nüfusunun 0-4 ve 90+ yaş grubu incelendiğinde 0-14 ve 15-19 yaş grubundaki yoğunluğun diğer yaş gruplarından fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda Bölge nüfusunun çoğunluğunun gençlerden oluştuğunu söylemek mümkündür (Grafik 2).

Grafik 2: GAP Bölgesi Nüfus Piramidi, 2022



Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2022, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022

GAP Bölgesi'nde 2000 yılında şehirleşme oranı %62,7 iken, 2012 yılında %69,6'ya ve 2022 yılında da %93,3'e çıkmıştır. Türkiye geneline bakıldığında şehirleşme oranı 2000 yılında

%64,9, 2012 yılında %77,3 ve 2022 yılında %93,3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3). GAP Bölgesi ile Türkiye genelindeki şehirleşme sürecinin aynı seviyede artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu artışın sebebi 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile Bölge’de Şanlıurfa ve Mardin illerinin büyükşehir olması ve Türkiye genelinde birçok ilin büyükşehir olmasıdır.

Nüfus yoğunluğu olarak incelendiğinde GAP Bölgesi’nde 2000 yılında km^2 ’ye düşen kişi sayısı 88 iken, bu sayı 2012 yılında 107’ye ve 2022 yılında 124’e yükselmiştir. GAP Bölgesi’ndeki nüfus yoğunluğunun Türkiye’den fazla olduğu görülmektedir.

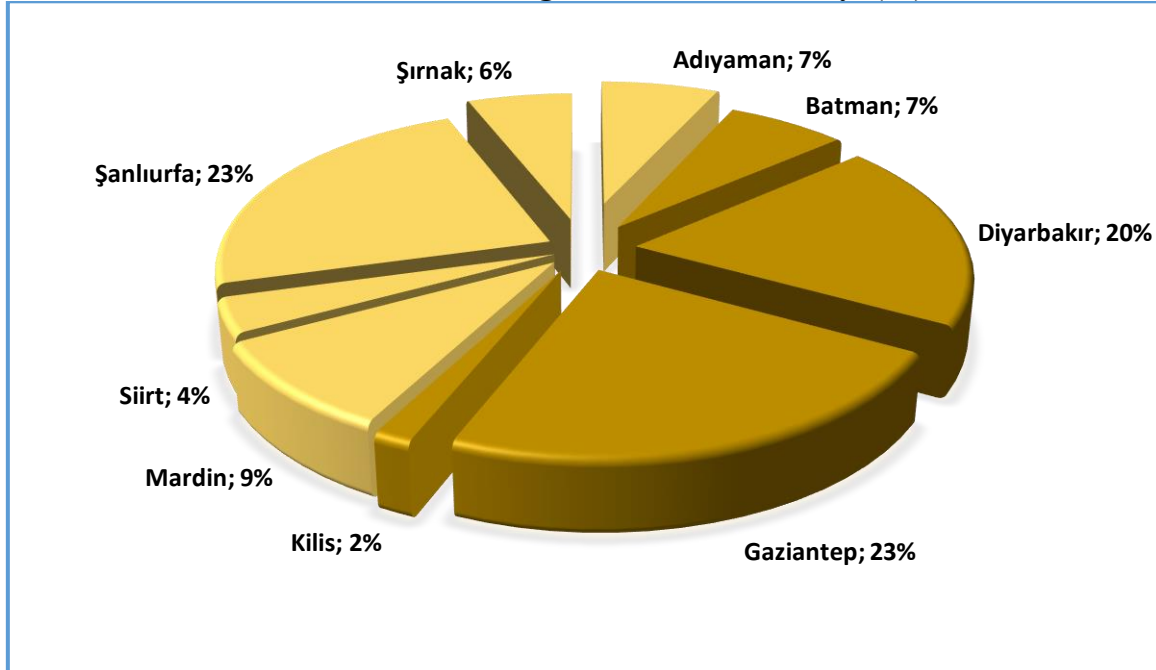
Tablo 3: GAP Bölgesi’nde İl ve İlçede Yaşayan Nüfus Oranı ve Nüfus Yoğunluğu (2000-2022)

	2000		2007		2012		2022	
	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)
GAP	62,7	88	66,0	97	69,6	107	93,3	124
Türkiye	64,9	87	70,5	92	77,3	98	93,3	111

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2019, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

GAP Bölgesi’ndeki il nüfuslarının Bölge toplam nüfusu içindeki paylarına bakıldığında; Bölge nüfusunun %66’sını Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde, geri kalan Bölge halkının %34’ünü Mardin, Batman, Adıyaman, Şırnak, Siirt ve Kilis illerinde yaşadığı görülmektedir (Grafik 3).

Grafik 3: GAP İllerinin Bölge Nüfusu İçindeki Payı (%), 2022



Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2022, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022

Bölge’nin 2022 yılı idari bölünüş yapısı dikkate alındığında, 2000-2007 yılları arasında yedi yıllık dönemde yıllık nüfus artış hızı GAP Bölgesi’nde binde 11,66, Türkiye’de binde 5,75 olmuştur. 2007-2013 yılları arasında ise yıllık nüfus artış hızı GAP Bölge’sinde binde 20,84 Türkiye’de binde 13,80 olarak gerçekleşmiştir. 2013-2022 dönemi nüfus artış hızının GAP Bölge’sinde binde 15,5, Türkiye genelinde ise binde 11,8 olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Yıllık nüfus artış hızı 2022 yılında ise Bölge’de binde 10,3, Türkiye genelinde binde 7,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4: GAP Bölgesi Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)

Nüfus	2000	2007	2013	2022
GAP	6 608 619	7 170 849	8 096 352	9 305 910
Türkiye	67 803 927	70 586 256	76 667 864	85 279 553
Yıllık Nüfus Artış Hızı Binde (%0)	2000-2007	2007-2013	2012-2022	
GAP	11,66	20,84	15,5	
Türkiye	5,75	13,80	11,8	

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

2022 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye genelinde 3,2, GAP Bölgesi’nde ise 4,3 kişidir. 2022 yılı verilerine göre ortalama hane halkı büyüklüğü en yüksek 10 ilimizden 6’sı GAP Bölgesi’nde olup, 4,9 kişi ile Şırnak Türkiye genelinde birinci sırada yer alırken Şanlıurfa ilinde 4,8, Batman ilinde 4,7, Siirt ilinde 4,5, Mardin ilinde 4,4 olurken, Diyarbakır ilinde ise 4,2 olarak gerçekleşmiştir.

GAP Bölgesi’ne genel olarak bakıldığında, belirli yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi hane halkı sayısında düşüşün olduğu söylenebilir (Tablo 5).

Tablo 5: Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü (2000-2007-2012-2022) (kişi)

	2000	2007	2012	2022
GAP	6,5*	6,5***	5,7	4,3
Türkiye	4,5	4,0**	3,7	3,2

*2000 yılı verisidir.

**2008 yılı verisidir.

***2009 yılı verisidir

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022

Türkiye İstatistik Kurumu Ölüm İstatistikleri sonuçlarına göre; ülke genelinde bebek ölüm hızı 2000 yılında binde 43 iken 2019 yılında binde 9,1’e, Bölge’de ise 2000 yılında binde 42 iken 2012 yılında gerileyerek binde 15,6’ya ve 2019 yılında binde 12,9’a kadar düşmüştür. 2022 verilerine bakıldığında bebek ölüm hızı Bölge’de 12,7 olup, Türkiye bebek ölüm hızı 9,2’nin üzerindedir (Tablo 6).

Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) doğurabileceği çocuk sayısı Türkiye genelinde 2000 yılında 2,5, 2012 yılında 2,1 ve 2022 yılında 1,62 çocuk olarak tespit edilmiştir. GAP Bölgesi’nde ise 2000 yılında 4,6, 2012 yılında 3,5 çocuk ve 2022 yılında da 2,6 çocuk olarak belirlenmiştir.

Bölge’de doğurganlık hızı en yüksek il 2000 yılında 7,1 ile Şırnak ve en düşük ise 3,5 çocuk ile Kilis’tir. Doğurganlık hızının en yüksek olduğu il 2012 yılında 4,47 ve 2021 yılında 3,81 ile Şanlıurfa’dır. En düşük il 2012 yılında 2,79 ve 2022 yılında 2,24 ile Adıyaman olmuştur (Tablo 6-Grafik 4).

Tablo 6: Bebek Ölüm Hızı (Binde) ve Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı)

İller	Bebek Ölüm Hızı (*)				Doğurganlık Hızı (**)			
	2000	2012	2019	2022	2000	2012	2019	2022
Adıyaman	42	14,2	11,6	10,7	3,70	2,79	2,56	2,24
Batman	50	14,8	10,2	11,6	5,30	3,42	2,72	2,39
Diyarbakır	57	14,9	8,5	10,0	4,50	3,23	2,79	2,42
Gaziantep	44	16,1	16,2	16,0	3,80	3,15	2,63	2,39
Kilis	48	16,2	12,3	10,9	3,50	2,99	2,56	2,34
Mardin	43	15,1	10,8	11,2	5,00	3,46	3,01	2,62
Siirt	63	17,4	12,9	16,8	6,10	3,85	2,93	2,47
Şanlıurfa	37	15,7	15,3	16,3	4,80	4,47	3,91	3,59
Şırnak	51	16,6	12,3	11,2	7,10	4,21	3,39	2,94
GAP	42	15,6	12,9	12,7	4,60	3,53	2,9	2,6
Türkiye	43	11,6	9,1	9,2	2,50	2,11	1,89	1,62

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Doğum ve Ölüm İstatistikleri, 2021 (*) **Bebek Ölüm Hızı:** Belli bir yıl içinde meydana gelen bir yaşından küçük bebek ölümlerinin o yıl içinde meydana gelen canlı doğumlara oranının binde olarak ifade edilmesidir. (**) **Doğurganlık Hızı:** Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) doğurabileceği çocuk sayısıdır.

Grafik 4: Bebek Ölüm Hızı ve Doğurganlık Hızı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Doğum ve Ölüm İstatistikleri, 2022

2.2. Göç

Net göç; bir yerleşim yerinin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farktır. Yerleşim yerinin aldığı göç, verdiği göçten fazla ise net göç pozitif, aldığı göç verdiği göçten az ise net göç negatiftir. Net göç hızı; net göçün hesaplandığı nüfusta yaşayan bireyin yıla bölümü olarak da ifade edilebilir. Buna göre; 2022 yılında Türkiye genelinde en fazla göç veren net göçün en yüksek olduğu ilk yirmi il sıralamasında Bölgeden Siirt, Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Şırnak yer almaktadır (Tablo 7).

Tablo 7: Göç Hızı En Yüksek Olan İlk 20 İl ve Bu İller İçerisinde GAP İllerinin Sırası (2000, 2012, 2022)

İller	2008 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	2012 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	2022 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
Muş	404 309	10 058	25 896	-15 838	-38,42	Ağrı	552 404	12 856	27 984	-15 128	-27,02	Ağrı	510626	16871	37676	-20805	-39,93
Erzurum	774 967	18 999	43 585	-24 586	-31,23	Muş	413 260	9 914	20 646	-10 732	-25,64	Ardahan	92481	5391	8157	-2766	-29,47
Yozgat	484 206	15 352	30 117	-14 765	-30,04	Yozgat	453 211	14 646	24 525	-9 879	-21,56	Gümüşhane	144544	11496	15580	-4084	-27,86
Ağrı	532 180	12 195	27 450	-15 255	-28,26	Kars	304 821	9 706	16 185	-6 479	-21,03	Muş	399202	13847	24941	-11094	-27,41
Kars	312 128	8 855	17 726	-8 871	-28,02	Siirt	310 879	8 823	14 628	-5 805	-18,5	Kars	274829	11568	18787	-7219	-25,93
Bitlis	326 897	11 721	20 957	-9 236	-27,86	Bitlis	337 253	10 998	16 886	-5 888	-17,31	Van	1128749	33903	62422	-28519	-24,95
Bayburt	75 675	2 996	4 949	-1 953	-25,48	Hakkari	279 982	5 622	10 137	-4 515	-16	Erzurum	749754	26629	39159	-12530	-16,57
Ardahan	112 242	4 640	7 447	-2 807	-24,7	Kilis	124 320	4 315	6 075	-1 760	-14,06	Siirt	331311	12356	17607	-5251	-15,72
İğdır	184 025	5 559	9 356	-3 797	-20,42	Adıyaman	595 261	14 323	22 591	-8 268	-13,79	Hakkari	275333	9783	13928	-4145	-14,94
Kırıkkale	279 325	11 360	16 605	-5 245	-18,6	Zonguldak	606 527	14 279	22 687	-8 408	-13,77	Bayburt	84241	7031	8232	-1201	-14,16
Mardin	750 697	27 606	41 432	-13 826	-18,25	Çorum	529 975	13 289	20 610	-7 321	-13,72	Bitlis	353988	15111	19885	-4774	-13,4
Sivas	631 112	18 871	30 428	-11 557	-18,15	Erzurum	778 195	22 551	33 234	-10 683	-13,63	Tokat	596454	28325	35358	-7033	-11,72
Çorum	545 444	15 828	24 072	-8 244	-15	Bingöl	262 507	7 569	11 145	-3 576	-13,53	Bingöl	282556	11900	14926	-3026	-10,65
Adıyaman	585 067	12 155	20 971	-8 816	-14,96	İğdır	190 409	6 429	8 632	-2 203	-11,5	Şanlıurfa	2170110	45648	68264	-22616	-10,37
Kütahya	565 884	14 112	21 711	-7 599	-13,34	Mardin	773 026	21 676	30 299	-8 623	-11,09	İğdır	203594	9827	11673	-1846	-9,03
Artvin	166 584	6 700	8 660	-1 960	-11,7	Diyarbakır	1 592 167	30 789	47 575	-16 786	-10,49	Mardin	870374	28747	36382	-7635	-8,73
Kırşehir	222 735	9 822	12 312	-2 490	-11,12	Sinop	201 311	8 277	10 371	-2 094	-10,35	Diyarbakır	1804880	45963	59751	-13788	-7,61
Diyarbakır	1 492 828	31 677	47 777	-16 100	-10,73	Ardahan	106 643	4 923	5 986	-1 063	-9,92	Adıyaman	635169	18780	23359	-4579	-7,18
Tokat	617 158	29 593	35 892	-6 299	-10,15	Sivas	623 535	21 492	27 441	-5 949	-9,5	Rize	344016	14716	16938	-2222	-6,44
Afyon	697 365	18 270	24 861	-6 591	-9,41	Batman	534 205	15 906	20 739	-4 833	-9,01	Şırnak	557605	20096	23469	-3373	-6,03

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022

Not: Yabancıları kapsamamaktadır. İç göç rakamlarıdır, Net Göç Hızı en yüksek olan ilk 20 il alınmıştır.



Tablo 8: GAP Bölgesi'ndeki İllerin Aldığı, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı (2000-2012-2022)

İller	2000 Yılı				2012 Yılı						2022 Yılı						
	Nüfus 2000	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	İller	Nüfus 2012	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	Nüfus 2022	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	
Siirt	218 773	17 932	34 994	-17 062	-75,06	Siirt	310 879	8 823	14 628	-5 805	-18,50	Şanlıurfa	2170110	45648	68 264	-22616	-10,37
Adıyaman	559 772	17 624	58 369	-40 745	-70,23	Kilis	124 320	4 315	6 075	-1 760	-14,06	Adıyaman	635169	18780	23 359	-4579	-7,18
Mardin	601 621	26 083	68 165	-42 082	-67,58	Adıyaman	595 261	14 323	22 591	-8 268	-13,79	Diyarbakır	1804880	45963	59 751	-13788	-7,61
Batman	390 289	20 133	38 165	-18 032	-45,16	Mardin	773 026	21 676	30 299	-8 623	-11,09	Siirt	331311	12356	17 607	-5251	-15,72
Diyarbakır	1 176 390	62 996	111 060	-48 064	-40,04	Diyarbakır	1 592 167	30 789	47 575	-16 786	-10,49	Batman	626 319	19 002	24 411	-5 409	-8,6
Şanlıurfa	1 243 058	38 320	87 632	-49 312	-38,90	Batman	534 205	15 906	20 739	-4 833	-9,01	Mardin	870374	28747	36 382	-7635	-8,73
Kilis	102 002	7 157	11 199	-4 042	-38,86	Şanlıurfa	466 982	11 075	14 617	-3 542	-7,56	Şırnak	557605	20096	23 469	-3373	-6,03
Gaziantep	1 119 535	68 550	65 051	3 499	3,13	Şanlıurfa	1 762 075	31 890	44 878	-12 988	-7,34	Gaziantep	2154051	50192	55 699	-5507	-2,55
Şırnak	276 300	28 457	22 507	5 950	21,77	Gaziantep	799 558	41 672	39 410	2 262	1,26	Kilis	147919	8008	7629	379	2,57
GAP	497 142	497 142	497 142	-209 890		GAP	958 473	127 740	188 083	-60 343	-7,55	GAP	9305910	182 225	248136	-65911	-7,06

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022

Not: Yabancıları kapsamamaktadır. İç göç rakamlarıdır. .



Göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını ifade eden ‘Net Göç’ hızı sıralamasında 2022 yılında Bölge’de net göç hızı en yüksek olan il binde $-15,72$ ile Siirt’tir. Bunu diğer iller izlemektedir (Tablo 8).

Türkiye geneline bakıldığında net göç hızı en yüksek ilk 20 il içerisinde GAP illerinden Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Şırnak ve Mardin illeri yer almaktadır.

Bölgede en fazla göç alan-veren illere bakıldığında; en fazla göç alan illerin Kilis, Gaziantep olduğu görülmektedir. 2022 yılında GAP Bölgesi’ne 182 225 kişi göç ederken Bölgeden diğer bölgelere 248.136 kişi göç etmiştir. GAP Bölgesi’nin net göç hızı binde $-7,06$ olarak gerçekleşmiştir (Tablo 8).

Türkiye’de göçün yönü İstanbul başta olmak üzere genel olarak doğudan batıya, büyük kentlere ve iç kesimlerden sahil kesimlerine doğrudur. Bununla birlikte bölgelerdeki gelişmiş kent merkezleri kendilerine yakın yerleşimlerin verdikleri göçün bir bölümünü almaktadır. GAP Bölgesi için de durum aynıdır. Bölgede iller arası göç son yıllarda daha fazla oranda bölge içinde gerçekleşmektedir.

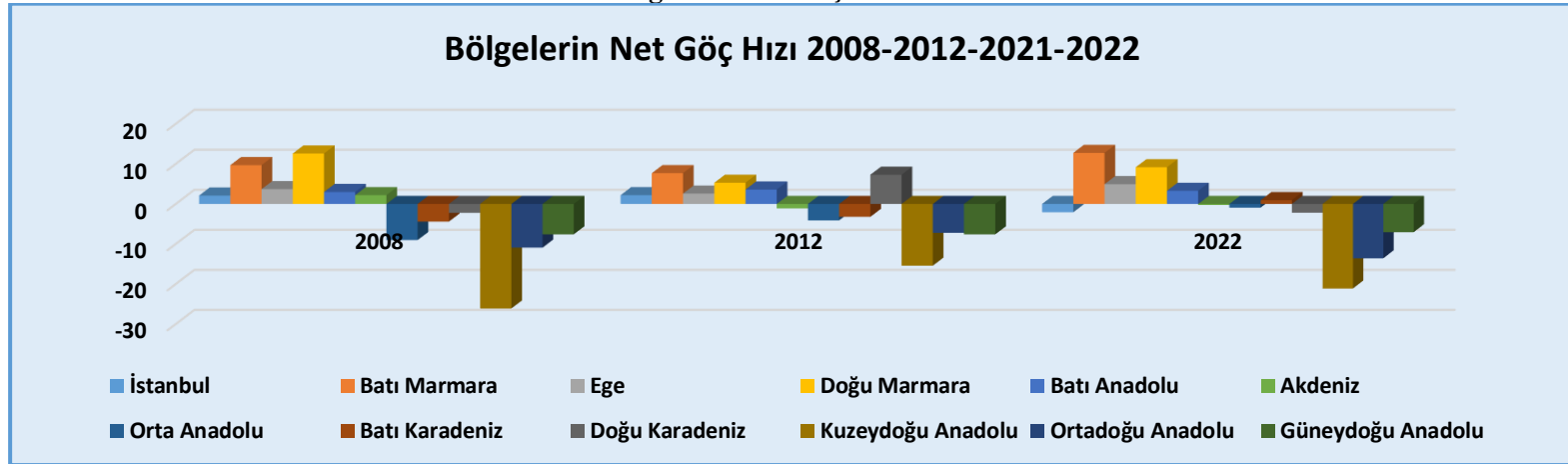
Türkiye’deki bölgelerin 2022 yılında aldığı ve verdiği göçler ile net göç hızına bakıldığında; en çok göç alan bölgenin 15907951 ile İstanbul olduğu görülmektedir. İstanbul’u sırasıyla Ege, Doğu Anadolu, Akdeniz, ve Batı Anadolu izlemektedir. En çok göç veren bölgeler ise İstanbul, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. (Tablo 9, Grafik 5).

Tablo 9: Bölgelerin Aldığı ve Verdiği Göç (2000, 2012, 2022)

Bölgeler	2008					2012					2022				
	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
İstanbul	12.697.164	374.868	348.193	26.675	2,1	13.854.740	384.535	354.074	30.461	2,2	15 907 951	385 294	418 082	-32 788	-2,06
Batı Marmara	3.107.425	106.527	76.453	30.074	9,7	3.247.669	109.328	84.276	25.052	7,7	3 743 485	156 634	109 169	47 465	12,76
Ege	9.384.848	198.469	163.777	34.692	3,7	9.779.502	195.844	170.489	25.355	2,6	10 886 803	260 763	206 988	53 775	4,95
Doğu Marmara	6.579.426	212.978	130.817	82.161	12,6	7.058.367	199.705	162.615	37.090	5,3	8 511 450	275 080	197 307	77 773	9,18
Batı Anadolu	6.748.952	196.213	176.150	20.063	3,0	7.253.247	203.992	177.798	26.194	3,6	8 339 470	237 647	210 224	27 423	3,29
Akdeniz	9.050.691	205.975	186.526	19.449	2,2	9.611.007	196.401	206.925	-10.524	-1,1	11 020 550	249 079	251 935	-2 856	-0,26
Orta Anadolu	3.792.508	96.173	130.472	-34.299	-9,0	3.853.025	101.268	117.130	-15.862	-4,1	4 124 939	124 634	128 439	-3 805	-0,92
Batı Karadeniz	4.478.029	142.834	162.363	-19.529	-4,4	4.483.603	143.423	157.816	-14.393	-3,2	4 665 938	171 070	166 634	4 436	0,95
Doğu Karadeniz	2.507.387	89.402	95.024	-5.622	-2,2	2.545.274	105.109	86.614	18.495	7,3	2 690 038	96 612	102 474	-5 862	-2,18
Kuzeydoğu Anadolu	2.201.862	57.012	115.280	-58.268	-26,1	2.226.155	63.300	97.734	-34.434	-15,4	2 154 748	81 584	127 547	-45 963	-21,11
Ortadoğu Anadolu	3.618.056	90.455	130.068	-39.613	-10,9	3.756.322	112.229	139.320	-27.091	-7,2	3 928 271	116 863	170 550	-53 687	-13,57
Güneydoğu Anadolu	7.350.752	132.328	188.111	-55.783	-7,6	7.958.473	127.740	188.083	-60.343	-7,6	9 305 910	182 225	248 136	-65 911	-7,06

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022

Grafik 5: Bölgelerin Net Göç Hızı 2008-2012-2022



Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022

3. GAP BÖLGESİ YILLIK GELİR DAĞILIMI

3.1. GAP Bölgesi Yıllık Gelir Dağılımı

GAP Bölgesi'nde 2007 yılında %20'lik gruplarda, en düşük gelire sahip gruptakilerin toplam gelirden aldıkları pay %7,6 iken, 2022 yılında %7,7 olmuştur. Türkiye de ise 2007 yılında %6,4 iken 2022 yılında %6,1 olmuştur.

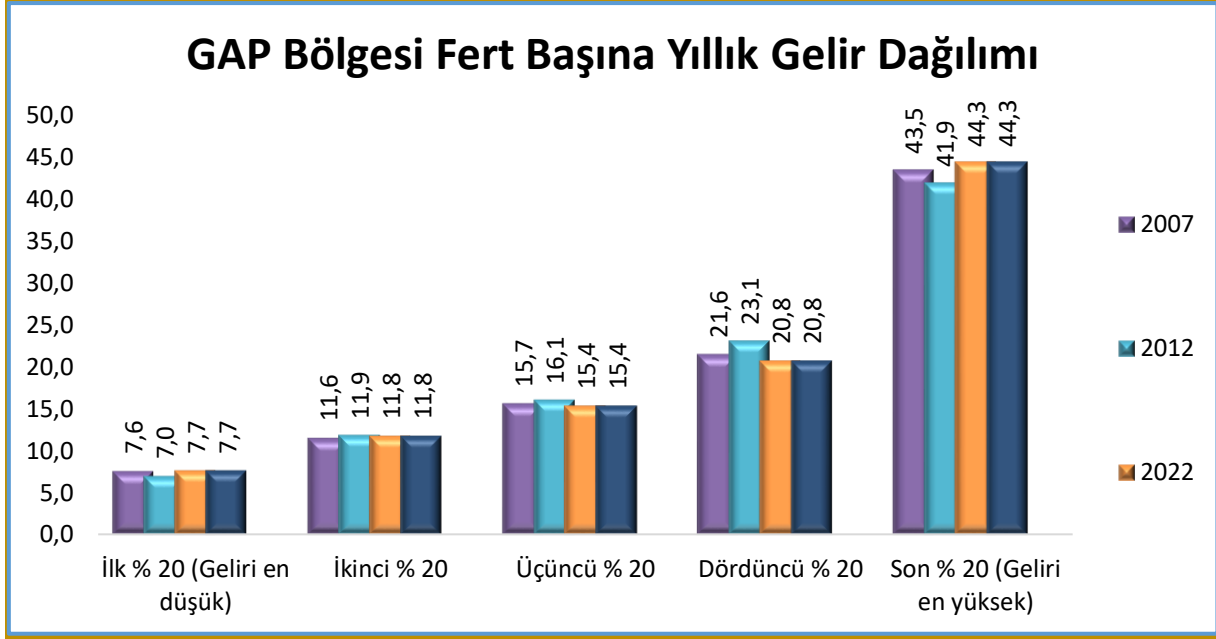
Türkiye'de hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımına baktığımızda 2007 yılında %45,5 en yüksek gelire sahip iken 2022 yılında bu oran %48'ye yükselmiştir. GAP Bölgesi'nde de 2007 yılında %43,5 iken 2022 yılında %44,3'e yükselmiştir. (Tablo 10, Grafik 6).

Tablo 10: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2007-2012-2022

İBBS 1. Düzey	Yüzde 20'lik gruplar				
	İlk %20 ⁽¹⁾	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20 ⁽¹⁾
2007					
GAP Yüzde (%)	7,6	11,6	15,7	21,6	43,5
GAP Ortalama	4 245	6 437	8 744	12 012	24 137
Türkiye Yüzde (%)	6,4	10,9	15,4	21,8	45,5
Türkiye Ortalama	6 003	10 294	14 535	20 513	42 781
2012					
GAP Yüzde (%)	7,0	11,9	16,1	23,1	41,9
GAP Ortalama	6 049	10 281	13 961	20 058	36 407
Türkiye Yüzde (%)	6,5	11,0	15,6	22,0	45,0
Türkiye Ortalama	8 584	14 585	20 706	29 209	59 797
2022					
GAP Yüzde (%)	7,7	11,8	15,4	20,8	44,3
GAP Ortalama	10 283	15 754	20 531	27 792	59 361
Türkiye Yüzde (%)	6,1	10,4	14,7	20,9	48,0
Türkiye Ortalama	14 712	25 304	35 652	50 781	116 773

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Yıllığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022 (1) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Grafik 6: GAP Bölgesi Fert Başına Yıllık Gelir Dağılımı (2007-2021)



Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Yıllığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

4. GAP'IN FİNANSMAN DURUMU

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı bölge kalkınmasının çerçevesini çizmiş, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamıştır. Bölge'de meydana gelecek değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde oluşturacağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırlar itibarıyla muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. 1990-2005 Plan dönemine ilişkin yatırım öngörülerini ile 1990 öncesinde tamamlanan GAP kamu yatırımlarının toplamından yola çıkarak GAP'ın 2005 yılında bitirilebilmesi için gerekli olan kamu yatırım maliyeti (32 milyar ABD Doları eş değeri olarak) hesaplanmıştır. Bu maliyet hesaplarına 1980 yılından önce yapımına başlanan ve bir kısmı tamamlanan tarım ve enerji yatırımları da (Karakaya Barajı ve HES gibi) dâhildir.

Ancak, GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiş ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olmuştur. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede önce GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010), daha sonra da GAP Eylem Planı (2008-2012) ve GAP Eylem Planı (2014-2018) hazırlanmıştır. Her iki planda da sosyal gelişme, çevre, doğal ve kültürel varlıkların korunması gibi yeni proje ve programlar yer almış, GAP'ın kapsamı daha da genişlemiş ve böylece projenin toplam maliyetinde artış olmuştur.

4.1. GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri

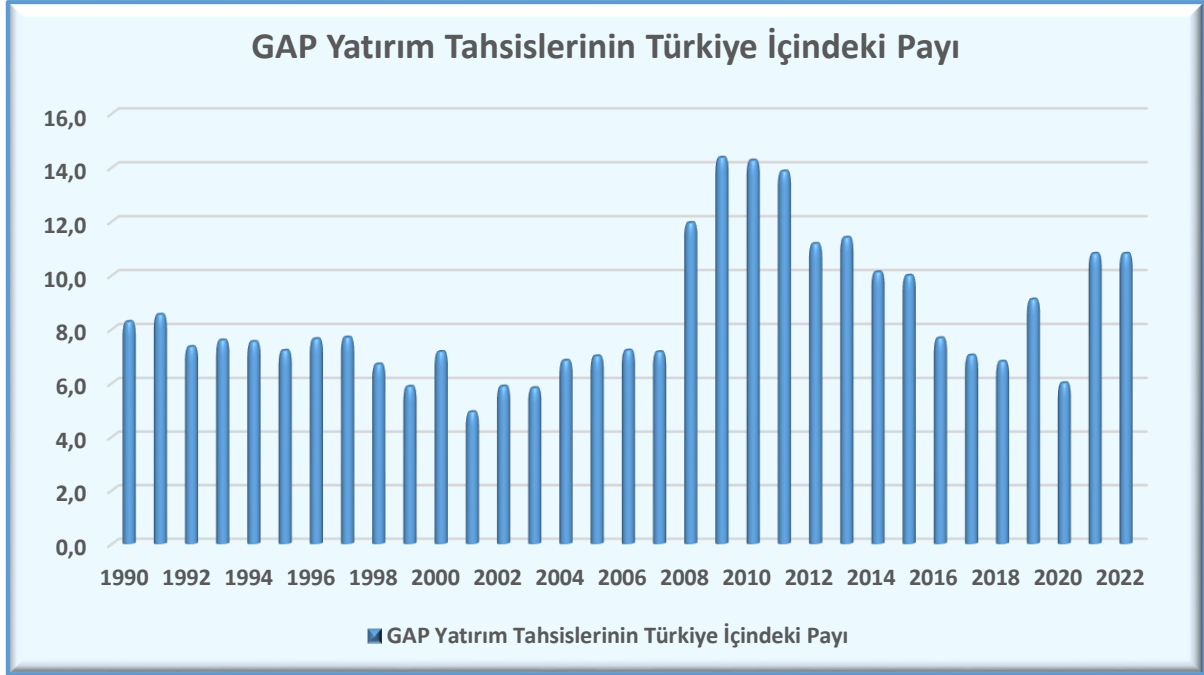
GAP yatırımları, yaklaşık 50 kamu kurum ve kuruluşunun ekonomik ve sosyal sektörlerdeki proje ve faaliyetlerinin toplamından oluşmaktadır. Farklı sektörlerde çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen bu yatırımlar için tahsis edilen ödenekler, projeleri uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım bütçesinde yer almakta ve ilgili kurum tarafından kullanılmaktadır.

1990-2007 dönemi itibariyle GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara kamu kaynaklarından yılda ortalama %7 düzeyinde pay ayrılmıştır. GAP EP'nin uygulamaya başlanmasıyla birlikte 2008 yılında GAP yatırımlarının toplam kamu yatırımları içindeki payı %12'ye yükselmiş, daha sonraki yıllarda ise %14 seviyesine ulaşmıştır. 2022 yılında GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara 25,9 milyar TL ayrılmıştır. Tablo 11'de GAP'a yapılan kamu yatırım tahsislerinin yıllar itibariyle dağılımı ve genel bütçe içindeki payı görülmektedir.

Tablo 11: GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2022) (Bin TL)

Yıllar	Türkiye		GAP		GAP'ın Türkiye içindeki Payı (%)
	Cari Fiyatlarla	2023 Yılı Fiyatlarıyla	Cari Fiyatlarla	2023 Yılı Fiyatlarıyla	
1990	24 639	275 283 184	2 038	22 769 882	8,3
1991	39 800	262 612 832	3 398	22 421 065	8,5
1992	66 133	272 073 796	4 856	19 977 777	7,3
1993	103 154	259 449 519	7 823	19 676 150	7,6
1994	182 702	203 496 454	13 755	15 320 542	7,5
1995	226 651	147 376 287	16 321	10 612 476	7,2
1996	466 577	168 902 396	35 618	12 893 832	7,6
1997	1 008 100	201 256 463	77 536	15 479 239	7,7
1998	2 535 000	292 642 704	169 715	19 592 054	6,7
1999	3 560 000	272 104 849	208 890	15 966 287	5,9
2000	5 905 000	314 512 527	422 619	22 509 563	7,2
2001	6 887 000	219 280 134	338 887	10 790 066	4,9
2002	9 835 000	229 725 440	577 842	13 497 205	5,9
2003	12 464 000	248 161 276	724 689	14 428 735	5,8
2004	11 977 543	210 266 845	818 252	14 364 487	6,8
2005	16 174 256	275 196 668	1 131 637	19 254 223	7,0
2006	17 521 667	260 169 760	1 262 913	18 752 312	7,2
2007	17 076 806	246 575 977	1 221 005	17 630 375	7,2
2008	17 123 197	218 018 790	2 044 596	26 032 542	11,9
2009	21 534 153	275 954 420	3 092 933	39 635 110	14,4
2010	27 795 290	350 610 556	3 962 763	49 986 402	14,3
2011	31 286 345	338 937 585	4 334 174	46 953 854	13,9
2012	38 168 774	402 371 581	4 261 396	44 923 231	11,2
2013	45 649 121	447 330 260	5 202 204	50 978 052	11,4
2014	47 523 961	422 964 696	4 807 008	42 782 517	10,1
2015	53 528 639	443 528 641	5 344 584	44 284 258	10,0
2016	64 927 811	495 657 486	4 976 184	37 988 080	7,7
2017	80 393 089	524 204 069	5 647 657	36 825 613	7,0
2018	88 053 499	463 336 697	5 983 745	31 486 412	6,8
2019	65 388 723	296 633 086	5 930 804	26 904 833	9,1
2020	77 134 953	305 551 848	4 633 414	18 354 171	6,0
2021	93 366 426	253 251 946	10 064 775	27 300 219	10,8
2022	184 306 554	243 886 565	25 902 413	34 275 778	14,1
Toplam	1 042 234 563	9 841 325 336	103 226 444	864 647 345	9,9

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2023

Grafik 7: GAP Yatırım Tahsislerinin Türkiye İçindeki Payı (%)

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2023

GAP kapsamındaki yatırımlar büyük ölçüde kamu kaynaklarıyla finanse edilmiştir. Dış kaynak daha çok HES'lerin elektromekanik teçhizatı temininde hükümet kredisi olarak kullanılmış olup, 2 milyar ABD Doları eşdeğerindedir. Bunun dışında Birecik Barajı yap-işlet-devret modeli ile Karkamış Barajı da anahtar teslimi yöntemi ile yapılmıştır (Tablo12).

Tablo 12: GAP Kapsamında Sağlanan Krediler

Proje Sahibi	Proje Adı	Karakteristik	Başlama Bitiş Tarihi	Kredi Kaynağı	Döviz Türü	Temin Edilen Kredi
DSİ	Karakaya Projesi	Makine alımı İnşaat	1971-1991	İsviçre Bank.	SFr	562 227
				IBRD	\$	120 000
				AYB	ECU	85 000
				İtalya Hükümeti	\$	85 000
DSİ	Atatürk Bar.ve HES	Makine alımı Müşavir Firmalar Elektro-mek.don.	1975-1996	ABD Eximbank	\$	110 000
				İsviçre Bank.	SFr	56 496
				Almanya-İsviçre	SFr	1 029 000
DSİ	Kralkızı-Dicle Pr.	Enerji ve tarım	1981-1998	AKSKF	\$	69 000
DSİ	Batman Projesi	Enerji ve tarım	1985-1999	AKSKF	\$	32 169
				KfW	\$	21 242
DSİ	Çınar-Göksu Projesi	Tarım	1986-1995	AKSKF	\$	17 755
DSİ	Adıyaman-Çamgazi	Tarım	1986-1997	AKSKF	\$	22 000
DSİ	Karkamış Bar. HES	Enerji	1993-2001	Avusrurya-Alman-Fransa Bnk.Kon.	ATS	1 250 000
				İslam Kalkın.Bnk.	\$	77 500
DSİ	Şanlıurfa İçmesuyu		1979-2006	İslam Kalkın.Bnk.	\$	19 200
DSİ	Diyarbakır İçmesuyu	Aritma Tesisi	1993-2001	Fransa Hükümeti	FFr	60 000

DSİ	Gaziantep İçmesuyu	Aritma Tesisi	1990-2000	Almanya Hük.	DM	25 000
GASKİ		Atıksu Arıtma Tes		Fransa	FFr	120 000
Gn.Md.				Hükümeti		
KHGM	Ş.urfa-Havi Su Temini	1098 ünite su	1992-1996	AKSKF	\$	31 000
Gaziantep Üniv.	Araşt.ve Uyg.Hast.	İnşaat-400 yatak	1990-2000	AKSKF	\$	6 000
San.ve Tic.Bak.	Gaziantep OSB II	500 ha tevsii	1987-1996	AKSKF	\$	6 700

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2022

GAP'ın, yenilikçi bir yaklaşım olarak sürdürülebilir insani kalkınma felsefesini benimsemesi ile projeye uluslararası ilgi artmış ve özellikle 1995'ten sonra yabancı ülke ve kuruluşların teknik ve mali katkıları da yoğunlaşmıştır.

Bu kapsamda, Birleşmiş Milletlere Bağlı Kuruluşlar, Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası gibi uluslararası kurum ve kuruluşlarla çeşitli projeler gerçekleştirilmiş, bazı yabancı hükümetlerden hibe finansmanı sağlanmıştır.

Ülkemizde faaliyet gösteren özel sektör kuruluşlarının ilgisini Bölgeye çekmek amacıyla 2000'li yılların başından itibaren çeşitli çalışmalar yürütülmüş, özel sektör işbirliği ve finansman desteği ile projeler hayata geçirilmiştir.

GAP İdaresi 1989 - 2022 döneminde yürüttüğü çeşitli projeler için toplam 24,3 milyon ABD Doları, 71,3 milyon Avro, 265,6 milyon TL ve 99,5 bin pound tutarında hibe finansmanı sağlamıştır (Tablo 13).

Tablo 13: GAP İdaresi Tarafından Sağlanan Hibeler

Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (Dolar)
ABD Ticaret ve Kalkınma Teşkilatı	GAP Uluslararası Havalimanı	1994-1994	720 000
	GAP Coğrafi Bilgi Sistemi	1995-1995	377 000
Kanada Uluslararası Kalkınma Teşkilatı	GAP Bölgesi Hasat Sonrası Teknolojileri	1994-1996	284 000
	Atatürk Baraj Gölü Çevresi Alt-Bölge Gelişme Planı	1994-1996	249 000
Fransa Hükümeti	Sulama Kanalları Regülasyonu ve Sulama Teknolojileri Projesi	1989-1991	187 266
	Küçük Yerleşimlerde Atıksuların Yeniden Kullanımı		540 000
Dünya Bankası	Şanlıurfa Harran Ovaları Tarla içi Köy Geliştirme Projesi	1999-1999	300 000
	GAP Kentsel Planlama ve Sanitasyon	1999-1999	350 000
ABD Ulusal Sağlık Örgütü	GAP Sağlık Çalışması		150 000
Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO)	Sıtma Hizmetleri		200 000
ABD Ortak Dağıtım Komitesi (JDC)	Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi		100 000
Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)	Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi		30 000
	Kendi İşini Kur Projesi	2000-2001	30 000
GAP-FAO Kırsal Kalkınma Programı	10 proje		430 000
İsrail	Sulama Teknolojileri		70 000
	Atıksuyun Geri kazanımı		50 000
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	Sürdürülebilir Kalkınma Programı		5 900 000
(İsviçre Hükümeti)	(6 Proje için)		(2 200 000)

İsveç Hükümeti	GAP Bölgesinde Kadının Güçlendirilmesinde Yenilikler ve Fırsatlar Projesi	2012-2016	1 100 000
Japon Hükümeti	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Sosyal İstikrarın Güçlendirilmesi Projesi	2016-2018	10 100 000
Kuveyt Hükümeti	Suriyeli Kadınların Sosyal ve Ekonomik Yaşama Adaptasyonu Projesi	2016-2017	250 000
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	GAP Bölgesi'nde Kadının Güçlendirilmesi Yoluyla Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar Arasında Sosyal Uyum Projesi	2019-2020	300.000
Japon Hükümeti	Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Genç Kızların Sosyal ve Ekonomik İstikrarı ve Dayanıklılığının Güçlendirilmesi Projesi	2019-2020	350.000
TOPLAM (DOLAR)			24 267 266
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (EURO)
Avrupa Birliği (AB)	GAP Bölgesel Kalkınma Programı	2004-2007	47 000 000
Avrupa Birliği (AB)	GAP Bölgesinde Sele Maruz Kalan Alanlarda Sel Riskinin Azaltılması Projesi	2008-2010	14 000 000
Avrupa Birliği (AB)	Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki Kadın ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Hibe Programı	2010-2013	5 000 000
Avrupa Birliği (AB)	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Suriye Krizinin Etkilerinin Azaltılması Projesi	2015-2017	5 300 000
AB TOPLAMI (EURO)			71 300 000
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (TL)
Özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve şahıslar tarafından burs desteği	Burs Projesi	2003-2021	55 000 000
PEPSİCO Türkiye	GAP Cheetos Çocuk Gelişim Merkezleri Projesi	2003-2020	6 600 000
Mc Donalds Çocuk Vakfı	Sağlıklı Göz ve Eğitimde Başarı Projesi	2003-2016	960 000
Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)	Geçim Kaynakları ve İnsana Yakışır İş Fırsatlarının Geliştirilmesi Projesi kapsamında faaliyetler	2016-2017	800 000
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Suriyeli Çocukların ve Gençlerin Güçlendirilmesi Projesi	2016-2021	200 000 000
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi	2019-2020	2 300 000
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (Pound)
İngiliz Refah Fonu	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sürdürülebilir Kalkınması İçin Sanayi Tesislerinde Karbon Emisyonlarının Azaltılması Projesi	2016-2017	99 480 Pound

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2022

5. GAP EYLEM PLANLARI

GAP, başlangıçta bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir program olarak ele alınmış; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Master Planı'nın hazırlanması ve uygulamaya konmasıyla kapsamlı bir bölgesel kalkınma programına dönüşmüştür. GAP kapsamında ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının hızlandırılması amacıyla 2008-2012 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu beş yıllık dönemde gerçekleştirilen yatırımlar ile Bölge'nin kalkınma göstergelerinde somut ilerlemeler sağlanmıştır.

Ancak, EP kapsamında gerçekleştirilen tüm icraatların kalıcılığını sağlamak ve yenilikçi, sürdürülebilir, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi hızlandırıcı, istihdam artırıcı yeni programlarla GAP kalkınma sürecini sürdürülebilir kılmak gerekmektedir. Bu dönemde başlatılan yatırımların bitirilmesi, yapılan yatırımlarla doğan potansiyelin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hızlandırılması yönünde tam olarak kullanılması ve Bölge'nin rekabet gücünün artırılması amacıyla ikinci GAP Eylem Planı (2014-2018) hazırlanmış ve uygulanmıştır.

5.1. Eylem Planları Finansmanı

EP uygulamalarının öngörülen sürede tamamlanması amacıyla öncelikle yatırımlara tahsis edilen ödenek miktarında çok önemli bir artış sağlanmış; kamu kaynaklarından Bölge'ye ayrılan pay %7'den %14'lere yükselmiştir. 2008-2013 döneminde cari fiyatlarla 22,9 milyar TL kaynak aktarılmış ve bu kaynağın 19,9 milyar TL'si fiili yatırıma dönüşmüş olup, program ödeneğine göre gerçekleşme %86,9'olmuştur.

2014-2019 döneminde cari fiyatlarla 32,7 milyar TL kaynak aktarılmış ve 32,6 milyar TL'si revize ödenekler sonucunda harcanmıştır. Program ödeneğine göre harcama %99,7 olarak gerçekleşmiştir. Toplamda baktığımızda on iki yılda toplam 55,6 milyar TL kaynak ayrılmış ve ayrılan ödeneğin 52,5 milyar TL'si yatırıma dönüşmüştür. Program ödeneğine göre de gerçekleşme %94,4'tür (Tablo 14)

Tablo 14: GAP Eylem Planları Harcaması (Bin TL)

Yıllar	Cari Fiyatlarla			2023 Yılı Fiyatlarıyla			Gerçekleşme (%)	
	Program Ödeneği	Revize Ödenek	Harcama	Program Ödeneği	Revize Ödenek	Harcama	Program Ödeneğine Göre	Revize Ödeneye Göre
2008	1 898 039	1 898 039	1 588 871	24 166 525	24 166 525	20 230 085	83,7	83,7
2009	2 667 977	2 650 984	2 147 595	34 189 413	33 971 652	27 520 856	80,5	81,0
2010	3 244 794	3 791 290	3 042 991	40 929 921	47 823 437	38 384 373	93,8	80,3
2011	3 345 784	3 928 000	3 210 864	36 246 227	42 553 607	34 784 584	96,0	81,7
2012	3 498 157	3 740 291	2 907 754	36 877 238	39 429 792	30 653 266	83,1	77,7
2013	4 189 572	4 004 103	3 413 626	41 054 949	39 237 479	33 451 207	81,5	85,3
2014	3 322 680	3 681 144	3 141 296	29 571 953	32 762 293	27 957 630	94,5	85,3
2015	3 796 280	3 588 741	3 208 501	31 455 291	29 735 660	26 585 060	84,5	89,4
2016	3 862 066	3 577 649	2 953 411	29 482 927	27 311 694	22 546 275	76,5	82,6
2017	4 420 477	4 844 297	4 115 210	28 823 772	31 587 295	26 833 275	93,1	84,9
2018	4 763 562	7 384 013	6 391 102	25 065 819	38 854 608	33 629 920	134,2	86,6
2019	3 644 577	5 290 961	4 917 936	16 533 464	24 002 213	22 310 002	134,9	92,9
2008-2013 Toplamı	18 844 323	20 012 707	16 311 701	213 464 272	227 182 491	185 024 371	86,7	81,4
2014-2019 Toplamı	23 809 642	28 366 805	24 727 456	160 933 226	184 253 764	159 862 161	99,2	86,8
2008-2019 Toplamı	42 653 965	48 379 512	41 039 157	374 397 498	411 436 255	344 886 532	92,1	83,8

Kaynak: GAP Eylem Planı (2008-2019)

6. GAP BÖLGESİ SEKTÖREL VERİLERİ

6.1. Tarım Sektörü

GAP Bölgesi'nin doğal kaynak potansiyeli yüksektir. Yer üstü su kaynağı açısından Fırat ve Dicle nehirlerinin yıllık ortalama debisi 53 milyar m³/yıl, nehirlerin ana kol debileri ise sırasıyla, 30 milyar m³ ile 16,7 milyar m³'tür. Bölge'nin yıllık toplam 46,7 milyar m³ düzeyindeki ana kol akarsu potansiyeli, Türkiye toplam akarsu potansiyelinin %28,5'ini oluşturmaktadır. Bölge'nin yer altı suyu potansiyeli, toplam 1,5 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir.

İşlemeli tarıma elverişli I., II. ve III. sınıf arazi miktarı 2.467,5 bin ha olup, toplam arazinin %33'ü kadardır. Kısıtlı işlemeye uygun 649,3 bin ha arazi de (IV. sınıf) hesaba katıldığında, Bölge topraklarının %42,2'si tarıma elverişli görülmektedir.

Tarıma kazandırılabilir taşlı arazi miktarı 266 bin ha'dır. Bunun %60'ı Şanlıurfa ili sınırları içerisindedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplam arazi varlığının (7,5 milyon ha) %43,6'sı bitkisel üretim (3.290.575 ha), %29,4'ü çayır-mera (2.214.473 ha) ve %19,2'si orman-fundalık (1.451.185 ha) arazisidir. Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü 61 dekar iken, GAP Bölgesi'nde ortalama 104,8 dekar olup, Türkiye ortalama işletme büyüklüğünün hayli üstündedir.

Bölge'de yaklaşık 2,1 milyon ha'lık brüt alan sulama potansiyeline sahiptir. Bu, Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir arazisinin %20'sini oluşturmaktadır. DSİ Genel Müdürlüğü, Fırat-Dicle Havzası'nda, yaklaşık 1,8 milyon ha alanda sulama imkânı oluşturacaktır. Buna ek olarak, mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) projelerinin 200 bin ha ve halk sulamalarının ise 100 bin ha brüt alanda sulama potansiyelinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Bölge kırsal alanı agro-ekolojik yapılara ve üretim imkanlarına sahip bulunmaktadır. Planlama çalışmalarında, agro-ekolojik açıdan birbirinden farklılık gösteren 22 adet bölge tespit edilmiştir. Sulama alanları ile sulama dışı alanların gelir yapıları farklı potansiyel taşıdığı gibi söz konusu bölgelerin alt bölgeleri de farklı gelir imkânlarına sahip bulunmaktadır. GAP İdaresi tarafından planlama sürecinde Bölge'nin 7 iline bağlı 21 köyünde gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasının sonuçlarına göre, dağlık bölgelerdeki köylerin gelir düzeyi, ovada ve çok sınırlı alanlarda sulama imkânına sahip bulunan köylerdeki gelirin 1/3'ü düzeyini ancak yakalayabilmektedir. Bu bağlamda, sadece işletme ve köy düzeyinde sürdürülecek kalkınma faaliyetlerinin sınırlı sonuçlar vereceği gözlenmekte, bu nedenle benzerlik gösteren kırsal alt bölgeler düzeyinde kalkınmanın ekonomik ve sosyal birçok dinamiğe dayandırılması ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle, kamu hizmetlerini bütünleştiren ve eş zamanlı sunulmasına imkân veren kalkınma programlarının katılımcı bir süreçle hayata geçirildiği katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımı önem kazanmaktadır.

GAP Bölgesi'nde sulama ile birlikte ürün deseni de çeşitlenmiş 1995 öncesi kuru tarımın ağırlıklı olduğu bölgemiz sulu tarıma geçiş ile başta pamuk olmak üzere ayçiçeği, soya, mısır gibi sulu tarım gerektiren ikinci ürünlerin ekimine de geçmiş, bir dönemde tek ürün alınan arazilerden en az iki ürün alınmaya başlanmıştır.



Bölge'de 2022 yılında gerçekleşen ürün desenine baktığımızda sulu tarım alanlarında pamuk başat üründür. GAP Bölgesi, Türkiye pamuk üretiminin %60,89'u karşılamaktadır. Tahıl ve diğer bitkisel ürünlerde; Türkiye'de yetiştirilen bitkisel ürünlerden kırmızı mercimeğin %95,37'si, dane burçağın %80,97'si, durum buğdayın %38,94'ü, sebzelerde; acurun %75,07'si, nanenin %72,84'ü, salçalık biberin %11,43'ü, karpuzun %14,42'si, patlıcanın %12,70'i, meyvelerde; antepfıstığının %95,40'ı, işlenmemiş baharatlık kırmızı biberin %84,39'u, kurutmalık çekirdekli üzümün %50,14'ü, şaraplık üzümün %18,03'ü, bademin %29,50'si GAP Bölgesi'nden karşılanmaktadır. Sulamaların devreye girmesiyle birlikte özellikle yaş sebze, meyve ve endüstri bitkilerinin üretimlerinde büyük artışlar meydana gelmiş ve ürün deseni zenginleştirmiştir (Tablo -15-16-17).

Bölge'de kuru tarımdan sulu tarıma geçişle birlikte, üretim yapısı ve ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmış ve tarımsal hasıla ile birlikte ürünlerin verimliliği de artmıştır.

Tablo 15: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (2005-2010-2022)

Ürün adı	GAP 2005		Türkiye 2005		GAP/ Türkiye % Üretim	GAP 2010		Türkiye 2010		GAP/ Türkiye % Üretim	GAP 2022		Türkiye 2022		GAP/ Türkiye % Üretim
	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	
Tahıllar															
Buğday (Durum)	5 907 280	1 540 216	20 000 000	4 500 000	34,23	5 262 391	1 500 264	13 340 000	3 450 000	43,49	4 101 583	1 460 523	12 049 596	3 750 000	38,94
Buğday (Diğer)	5 758 840	1 443 906	72 500 000	17 000 000	8,49	7 805 794	2 138 950	67 694 000	16 224 000	13,18	6 027 433	1 855 836	54 237 790	16 000 000	11,59
Arpa (Biralık)	465 760	136 512	3 500 000	900 000	15,17	263 970	58 186	2 403 000	600 000	9,70	42 930	15 051	1 138 704	400 000	3,76
Arpa (Diğer)	5 966 310	1 629 302	33 000 000	8 600 000	18,95	4 232 200	999 002	27 997 000	6 650 000	15,02	3 199 829	709 126	30 856 172	8 100 000	8,75
Mısır (Dane)	490 080	410 870	6 000 000	4 200 000	9,78	1 299 202	940 877	5 940 000	4 310 000	21,83	2 270 578	1 798 952	9 118 849	8 500 000	19,72
Mısır (Hasıl)	7 240	15 575	200 000	460 000	3,39	200	600	92 608	207 899	0,29	0	0	50 607	114 672	0,00
Mısır (Silajlık)	38 180	174 187	1 800 000	7 600 000	2,29	96 941	403 161	2 844 728	12 446 450	3,24	284 210	1 324 239	5 247 915	28 558 983	4,63
Baklagiller															
Nohut	726 150	96 233	5 578 000	600 000	16,04	542 999	82 247	4 556 900	530 634	15,50	415 066	53 628	4 568 339	580 000	9,24
Fasulye (Kuru)	8 580	1 462	1 412 000	210 000	0,70	5 105	1 122	1 033 811	212 758	0,53	2 909	736	970 520	270 000	0,27
Mercimek (Kırmızı)	3 802 070	511 236	3 867 000	520 000	98,31	2 071 308	415 547	2 116 000	422 000	98,47	2 874 670	381 512	2 998 118	400 000	95,37
Mercimek (Yeşil)			532 000	50 000	0,00			228 922	25 400	0,00	53	4	428 249	45 000	0,01
Burçak (Dane)	4 890	536	20 000	2 300	23,30	81 334	10 445	100 785	12 100	86,32	10 311	1 868	14 478	2 307	80,97
Burçak (Yesil Ot)	4 390	1 188	20 000	3 000	39,60	49 409	41 050	99 508	80 005	51,31	8 709	2 446	20 432	12 417	19,69
Yağlı Tohumlar															
Soya	6 100	1 667	86 000	29 000	5,75	2 048	404	234 727	86 540	0,47	6 814	2 050	380 090	155 000	1,32
Yerfıstığı	50	11	258 500	85 000	0,01	437	183	274 500	97 310	0,19	64 370	24 599	457 016	186 340	13,20
Ayçiçeği	29 280	2 619	4 900 000	865 000	0,30	66 297	8 130	5 514 000	1 170 000	0,69	84 785	19 748	9 809 742	2 550 000	0,77
Susam	151 560	6 827	424 500	26 000	26,26	22 423	1 202	318 242	23 460	5,12	6 197	464	242 857	17 366	2,67
Endüstri Bitkileri															
Pamuk (Kütlü)	2 950 950	1 179 252	5 468 800	2 240 000	52,65	2 878 947	1 220 804	4 806 500	2 150 000	56,78	3 587 358	1 674 630	5 731 613	2 750 000	60,89
Pamuk Tohumu (Çiğit)	2 950 950	686 779	5 468 800	1 291 180	53,19	2 878 947	722 722	4 806 500	1 272 800	56,78	3 587 358	1 004 777	5 731 613	1 650 000	60,89
Pamuk (Lif)	2 950 950	447 658	5 468 800	863 700	51,83	2 878 947	464 194	4 806 500	816 705	56,84	3 587 358	619 609	5 731 613	1 017 500	60,89

Tütün	177 680	14 807	1 853 420	135 247	10,95	32 086	2 792	813 335	53 018	5,27	128 101	23 144	750 510	82 250	28,13
Şekerpancarı	9 680	40 533	3 358 120	15 181 247	0,27	18 781	101 023	3 291 669	17 942 112	0,56	27 131	163 402	2 985 723	19 256 243	0,84
Yumru ve Soğanlı Bitkiler															
Patates	1 550	1 205	1 528 000	4 060 000	0,03	2 328	6 014	1 388 660	4 513 453	0,13	10 031	37 434	1 391 716	5 200 000	0,71
Soğan (Taze)	16 430	24 159	133 810	200 000	12,08	16 701	24 146	108 136	165 478	14,59	7 017	11 178	67 752	124 631	8,96
Soğan (Kuru)	40 010	89 080	772 800	2 070 000	4,30	25 320	47 734	626 979	1 900 000	2,51	23 859	75 507	576 304	2 350 000	3,21
Sarımsak (Taze)	5 050	7 757	22 460	27 000	28,73	4 425	6 219	19 566	21 234	29,29	13 490	34 211	24 670	47 487	72,04
Sarımsak (Kuru)	11 940	6 193	110 000	82 000	7,55	11 327	7 540	95 100	76 936	9,80	33 409	36 747	139 626	140 464	26,16

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2022

Tablo 16: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Sebze Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (1995-2005-2022)

Ürün adı	GAP 1995		Türkiye 1995		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2005		Türkiye 2005		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2022		Türkiye 2022		GAP/ Türkiye (Üretim) %
	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	
Domates (Salçalık)	25 660	89 079	629 860	2 983 000	3,0	69 287	332 534	556 902	2 878 812	11,6	29 603	133 557	602 800	5 045 144	2,64
Acur	6 230	11 430	13 450	23 500	48,6	8 980	14 625	15 180	25 621	57,1	19 182	29 595	23 972	39 421	75,07
Biber (Salçalık)	86 620	166 928	289 010	685 000	24,4	81 547	143 474	327 066	782 173	18,3	61 993	169 450	362 989	1 481 612	11,43
Biber (Dolmalık)	37 520	63 705	189 010	400 000	15,9	29 966	44 225	165 993	387 626	11,4	23 073	41 457	116 672	404 459	10,24
Biber (Sivri)	16 820	29 391	326 910	744 000	4,0	13 853	18 640	318 556	816 901	2,3	14 685	25 647	261 893	979 180	2,61
Patlıcan	54 720	164 416	307 890	930 000	17,7	42 460	122 948	267 540	846 998	14,5	31 658	99 228	166 751	781 242	12,70
Kavun	122 550	258 694	925 430	1 825 000	14,2	95 477	175 148	795 713	1 611 695	10,9	105 291	211 462	627 243	1 587 230	13,32
Karpuz	239 530	726 387	1 165 460	3 970 000	18,3	168 964	498 450	956 598	3 683 103	13,5	145 765	489 856	690 207	3 394 783	14,42
Hıyar (Sofralık)	34 990	58 723	462 570	1 825 000	3,2	39 588	71 841	315 795	1 593 844	4,5	28 050	90 132	258 960	1 690 523	5,33
Kabak (Sakız)	1 930	3 307	118 400	260 000	1,3	1 567	2 474	101 455	314 340	0,8	2 996	7 017	104 323	590 362	1,18
Marul (Göbekli)	5 420	7 265	116 260	215 000	3,4	5 679	7 060	107 685	226 144	3,1	3 095	7 167	80 148	204 422	3,50
Maydanoz	4 130	1 775	38 620	40 000	4,4	4 638	2 364	48 671	56 332	4,2	1 676	2 102	75 752	105 574	1,99
Tere	690	138	2 070	1 250	11,0	154	41	3 329	2 380	1,7	426	513	7 806	10 222	5,01
Nane	4 170	3 321	6 960	5 000	66,4	5 626	5 651	11 733	11 772	48,0	9 037	19 604	15 019	26 911	72,84

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2022

Tablo 17: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Meyvelerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (1995-2005-2022)

Ürün adı	GAP 1995		Türkiye 1995		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2005		Türkiye 2005		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2022		Türkiye 2022		GAP/ Türkiye (Üretim) %
	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)		Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)		Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	
İncir	14 960	5 262	483 000	240 000	2,2	15 549	7 291	478 572	254 838	2,9	11 970	5 762	572 472	350 000	1,64
Dut	3 200	2 951	18 600	60 000	4,9	9 577	12 650	18 662	75 096	16,8	3 017	11 155	16 334	72 892	15,30
Nar	18 880	11 833	46 750	59 000	20,1	37 505	22 814	206 073	208 502	10,9	73 262	97 865	290 697	681 460	14,36
Badem	9 310	3 564	82 000	47 000	7,6	37 987	6 061	171 478	55 398	10,9	226 409	56 054	632 663	190 000	29,50
Ceviz	6 540	5 195	111 000	116 000	4,5	10 856	7 215	413 932	178 142	4,1	65 795	13 329	1 664 949	335 000	3,97
Antep Fıstığı	2 086 340	65 960	2 175 500	75 000	87,9	2 110 284	117 012	2 212 229	128 000	91,4	3 945 581	228 283	4 087 086	239 289	95,40
Kırmızı Biber (Baharatlık- İşlenmemiş)	45 290	11 613	80 940	21 340	54,4	74 971	125 024	104 049	186 272	67,1	102 440	231 112	121 147	273 846	84,39
Üzüm (Sofralık- Çekirdekli)	1 269 820	536 540	5 350 000	2 160 000	24,8	695 069	402 985	2 344 519	1 695 727	23,8	577 426	349 318	1 685 258	1 543 359	22,63
Üzüm (Sofralık- Çekirdeksiz)		7 921		1 440 000	0,6	21 106	18 655	355 089	553 803	3,4	4 344	5 064	315 469	556 500	0,90
Üzüm (Kurutmalık- Çekirdekli)						369 891	187 654	687 504	431 326	43,5	300 520	174 261	512 618	347 525	50,14
Üzüm (Şaraplık)						238 254	124 540	737 606	461 508	27,0	145 433	69 130	567 731	383 333	18,03
Zerdali	2 490	1 072	22 350	49 000	2,2	1 204	949	10 681	26 132	3,6	0	144	9 345	20 832	0,69
Trabzon Hurması	3 610	330	15 000	12 000	2,8	2 387	1 650	19 741	26 277	6,3	1 295	1 368	59 491	97 560	1,40
Zeytin (Sofralık)						101 234	9 677	2 201 970	375 000	2,6	105 030	11 564	2 326 289	938 217	1,23
Zeytin (Yağlık)						519 652	47 502	5 638 343	1 040 000	4,6	799 439	86 403	6 684 972	2 037 783	4,24

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2022

6.1.1. Sulama Yatırımları

6.1.1.1 Tamamlanan Ana Kanallar

2022 yılı sonu itibariyle toplamda 1.496.265 m ana kanal tamamlanmıştır

Tablo 18: DSİ Tarafından Tamamlanan Ana Kanallar (2022)

(Metre)

İşin Adı	Toplam Ana Kanal Uzunluğu (m)	Tamamlanan Ana Kanal Uzunluğu (m)	Kalan Ana Kanal Uzunluğu (m)
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	113 879	113 879	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 1. Kısım İnşaatı	25 692	25 692	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması İsale Kanalı İnşaatı	34 305	34 305	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2. Kısım Ana Kanal İnşaatı	26 980	26 980	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Ana Kanal İnşaatı	33 825	33 825	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Ana Kanal İkmal İnşaatı	27 885	27 885	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Ana Kanal İnşaatı	25 310	25 310	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Anakanalı 2. Kısım	42 816	42 816	
Kralkızı-Dicle P-3 Pompaj Sulaması İletim Kanalı, Pompa İstasyonu ve Anakanal Yapımı	76 788		76 788
Batman Sol Sahil Sulaması İnşaatı	112 945	112 945	
Batman Sağ Sahil Sulaması İnşaatı	141 335	137 300	4 035
"Silvan Barajı İletim Kanalı 1. Kısım (Babakaya Tüneli+İletim Kanalı)			
(İletim kanalı iptal edildi, yalnızca 2 x 5320 m uzunluğundaki Babakaya Tüneli yapılacak)"	5 320	723	4 597
"Silvan Barajı İletim Kanalı 2.Kısım (Silvan Tüneli (Gaz nedeniyle bu tünel iptal edilerek Silvan Tüneli İkmal kapsamında yeni bir güzergahta tünel açılacak)"			
Silvan Tüneli İkmal	13 236		13 236
Mardin Ceylanpınar Ana İsale Kanalı	4 173	4 173	
Yukarı Harran Ana Kanalı	86 372	86 372	
Harran Ana Kanalı	122 000	122 000	
Şanlıurfa Ana Kanalı	51 500	51 500	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 1. Kısım İnşaatı	28 530	28 530	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 2. Kısım İnşaatı	42 762	42 762	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 3. Kısım İnşaatı	37 308	37 308	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 3. Kısım İkmal İnşaatı	25 321	25 321	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 1. Kısım İnşaatı	29 150	29 150	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 2. Kısım İnşaatı	18 766	18 766	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 3. Kısım İnşaatı	1 112	1 112	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Sol Sahil Ana Kanal İnşaatı	46 304	46 304	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Sağ Sahil Ana Kanal İnşaatı	24 603	24 603	
Yaylak Ovası Pompaj Sulaması	83 412	83 412	
Bozova Pompaj Sulaması Güneşik Ana Kanal İnşaatı	57 938	57 938	
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım Ana Kanal İnşaatı	72 543	72 543	

Mardin Depolaması Cazibe Sulaması Ana Kanalı	43 991		43 991
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması	37 839	37 839	
Kayacık Ovası Sulaması	50 125	37 200	
Çamgazi Sulaması	69 260	69 260	
Samsat Pompaj Sulaması 1. Kısım	23 944	23 944	
Gaziantep P2 Pompaj Sulaması 1. Kısım	14 568	14 568	
Hilvan Siverek Gölebakan İletim Kanalı	18 795		
TOPLAM	1 670 632	1 496 265	142 647

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2023

6.1.1.2. Sulamaya Açılan Alanlar

GAP Bölgesi'nde Master Plan'a göre 1,8 milyon ha, GAP Eylem Planı'na göre ise 1.057.803 ha alanın sulamaya açılması planlanmıştır. GAP Eylem Planı'na göre 2022 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 633.984 ha alan sulamaya açılmıştır. 124.626 ha alanda halen sulama şebeke inşaatı devam etmekte olup, 299.193 ha alan planlama aşamasındadır. GAP Eylem Planı'na göre sulama projelerinin % 60'ı işletmededir.

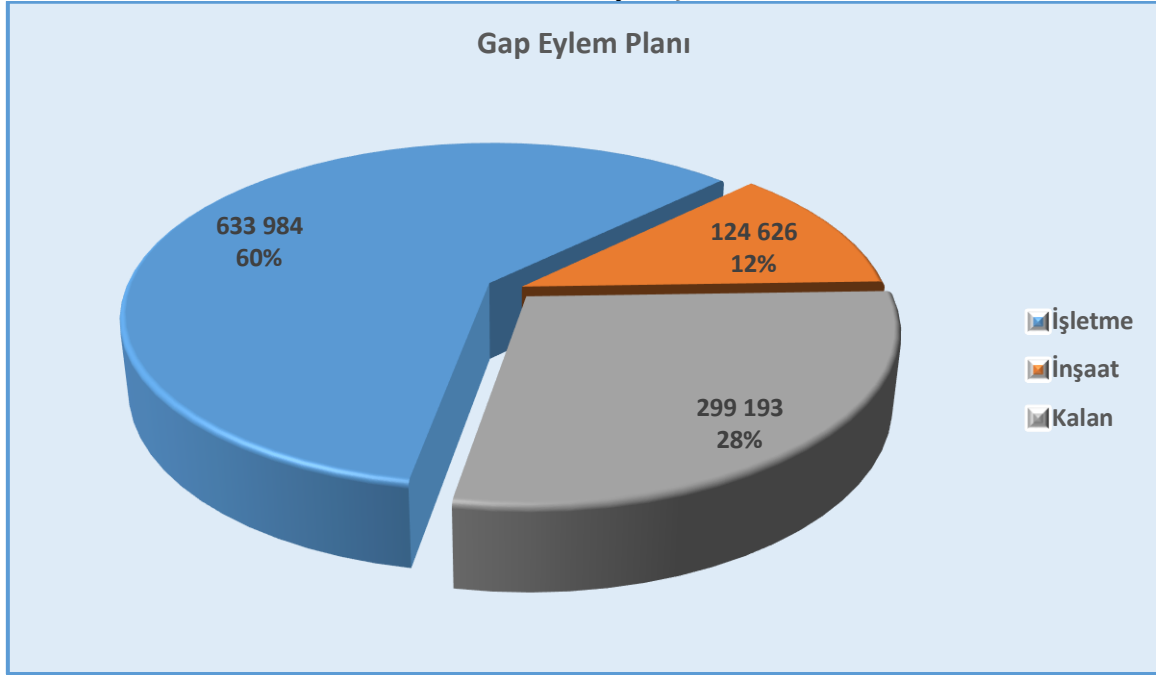
Tablo 19: DSİ Tarafında GAP Bölgesi'nde Sulamaya Açılan Alanlar (2022)

İşin Adı	Sulama Alanı (ha)	Şebeke İnşaatı Tamamlanan Alan (ha)
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	18.585	18.585
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İkmali	4.500	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 1. Kısım İnşaatı	1.336	1.336
Batman Sol Sahil Sulaması İnşaatı	13.836	13.836
Batman Sağ Sahil Sulaması İnşaatı	6.000	6.000
Batman Sağ Sahil Sulaması 2. Kısım	11.881	11.529
Devegeçidi Sulaması	10.600	10.600
Silvan 1. ve 2. Kısım Sulaması	8.790	8.790
Nusaybin Çağ-Çağ Sulaması	8.600	8.600
Çınar-Göksu Sulaması	4.234	4.234
Garzan-Kozluk Sulaması	3.973	3.973
Silopi-Nerdüş Sulaması	2.740	2.740
Derik-Dumluca Sulaması	1.860	1.860
10. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	3.258	3.258
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2. Kısım Şebeke	8.655	8.655
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	6.838	4.700
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Şebeke	5.161	4.290
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	8.879	3.170
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Şebeke	10.622	8.899
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	6.000	2.755
Kralkızı-Dicle P3 Pompaj Sulaması	23.965	
Kralkızı-Dicle P4 Pompaj Sulaması	12.470	
Silvan Cazibe Sulaması	128.897	
Ambar Barajı Sulaması	2.554	1.600
Ambar Barajı Sulaması İkmali	9.771	
Kuruçay Barajı Sulaması	5.030	2.710
Başlar Barajı Sulaması	3.820	2.402
Bulaklıdere Barajı Sulaması	6.402	
Kıbrıs Barajı Sulaması	3.175	
Karacalar Barajı Sulaması	4.245	
Pamukçay Barajı Sulaması	5.100	5.100
Silvan Projesi Pompaj Sulamaları	33.644	
Ergani Barajı Sulaması	1.866	1.866

Kale Barajı Sulaması	13.942	
Bozova Pompaj Sulaması 1. Kısım	8.669	8.669
Yaylak Ovası Sulaması	18.322	18.322
Bozova Merkez Pompaj Sulaması	1.098	1.098
Yukarı Harran Sulaması İnşaatı	13.455	13.455
Şanlıurfa Ovası Sulaması 2. Kısım İnşaatı	35.192	35.192
Şanlıurfa Ovası Sulaması 3. Kısım İnşaatı	15.368	15.368
Harran Ovası Sulaması 3. Kısım İnşaatı	22.861	22.861
Harran Ovası Sulaması 4. Kısım İnşaatı	23.738	23.738
Harran Ovası Sulaması 5. Kısım İnşaatı	22.045	22.045
Harran Ovası Sulaması 6. Kısım İnşaatı	28.683	28.683
Paşabağ Sulaması	520	520
Akçakale YAS Sulaması	10.255	10.255
Ceylanpınar YAS Sulaması	9.000	9.000
Hacıhıdır Sulaması	2.080	2.080
Buğdayhöyük Pompaj Sulaması	2.770	2.770
Taşbasan Sağ Sahil Sulaması Şebeke İnşaatı	17.657	17.657
Taşbasan Sol Sahil 1. Kısım Şebeke İnşaatı	13.112	13.112
Taşbasan Sol Sahil 2. Kısım Şebeke İnşaatı	20.081	20.081
Suruç Ovası TP1 Pompaj Sulaması	5.445	5.445
15. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	900	900
Ceylanpınar YAS Sulaması (TİGEM)	57.253	57.253
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 1.Kısım Şebeke ve İkmali	15.894	15.894
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 1.Kısım Şebeke 2. Kısım	10.602	
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2. Kısım Şebeke	19.120	19.120
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke İkmali	1.731	1.731
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke Tamam.	2.318	
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 3. Kısım Şebeke	9.125	9.125
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 3.Kısım Şebeke İkmali	7.208	
Mardin Depolaması Cazibe Sulaması	29.732	8.716
Mardin Depolaması Pompaj Sulaması 1. ve 2. Kademe Şebeke	55.715	
Viranşehir Pompaj Sulaması 1. Kademe	22.012	19.700
Viranşehir Pompaj Sulaması 2. Kademe	7.980	7.980
Viranşehir Pompaj Sulaması 2. Kademe İkmali	7.636	2.500
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım 1. Ünite Şebeke	4.685	4.685
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım 1. Ünite Şebeke İkmali	3.863	3.863
Bozova Pompaj Sulaması 3. Kısım Şebeke	16.291	16.291
Hilvan-Siverek Pompaj Sulaması Şebekesi	20.041	
Adıyaman-Çamgazi Sulaması İnşaatı	8.000	8.000
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması İnşaatı	10.164	10.164
Kayacık Ovası Sulaması İnşaatı	12.000	12.000
Samsat Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	2.806	2.806
Hancağz Barajı Sulaması	6.945	6.945
20. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	4.939	4.939
Koçalı Barajı Sulaması	18.707	
Gömikan Barajı Sulaması	7.293	
Gaziantep P2 Pompaj Sulaması 2. Kısım	9.335	
Kayacık Sol Sahil Sulaması	8.000	7.000
Ardıl Barajı Sulaması	2.533	2.533
Musabeyli Barajı Sulaması	3.395	
GAP EYLEM PLANI TOPLAMI	1.057.803	633.984

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2022

Grafik 8: DSİ Tarafından Sulamaya Açılan Alanlar (%) (2022)



Toplam Alan: 1.057.803 ha (2022 Yılı Sonu)

GAP Bölgesinde 2022 yılında toplam 22.253 ha alan sulamaya açılmış olup, yıl içerisinde sulamaya açılan alanlar tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: 2022 Yılı İçerisinde Sulamaya Açılan Alanlar (ha)

İşin Adı	Sulamaya Açılan Alan (ha)
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	1400
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	1500
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	1000
Kuruçay Barajı Sulaması	1250
Başlar Barajı Sulaması	950
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke İkmali	1331
Mardin Depolaması Cazibe Sulaması	5516
Viranşehir Pompaj Sulaması 1. Kademe	2200
Viranşehir Pompaj Sulaması 2. Kademe İkmali	2000
Kayacık Sol Sahil Sulaması	5106
Toplam	22.253

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2022

Tablo 21: Yıllar İtibariyle Sulamaya Açılan Alanlar (2022)

Yıllar	Sulama Alanı (ha)	Yıl İçinde İşletmeye Açılan Sulama Alanı (ha)
2002	198.854	4.758
2003	206.954	8.100
2004	224.604	17.650
2005	245.613	21.009
2006	261.835	16.222
2007	272.697	10.862
2008	287.295	14.598
2009	300.397	13.102
2010	308.535	8.138
2011 (DSİ 4.630 ha+TİGEM 57.253 ha)	370.418	61.883
2012	377.672	7.254
2013	411.508	33.836
2014	424.710	13.202
2015	474.528	49.818
2016	502.154	27.626
2017	547.333	45.179
2018	558.507	12.569
2019	571.591	13.084
2020	580.666	9.075
2021	611.731	31.065
2022	633.984	22.253

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2023

6.1.2. Sulama Yönetimi

DSİ Genel Müdürlüğü tarafından inşa edilen sulamaların yönetimi, tüm Türkiye’de olduğu gibi GAP Bölgesi’nde de kullanıcılara devredilmektedir. Bu kullanıcılar şunlardır;

- 42 adet Sulama Birliği
- 6 adet Köye Hizmet Götürme Birliği
- 10 adet Sulama Kooperatifi
- GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi
- GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

6.1.3. Traktör Sayısı

Tarımın temel girdilerinden biri olan makine kullanımında olumlu değişimler yaşanmış. 1995 yılında 37 bin olan traktör sayısı 2004’te 49.841’e, 2007’de 51.784’e, 2022’de 80.324’de ulaşmıştır. 2022 yılı itibari ile Türkiye’de bulunan toplam traktörlerin %5,26’sı Bölge’de bulunmaktadır

Tablo 22: GAP Bölgesi ve Türkiye Traktör Sayısı (2000, 2007, 2022)

İli	Paletli			Tek Aks			İki Akslı		
	2004	2007	2022	2004	2007	2022	2004	2007	2022
Adıyaman						1 007	9 186	9 659	14 617
Batman			1			64	1 387	1 682	1 578
Diyarbakır						255	8 579	8 762	12 055
Gaziantep	1	1	1			887	8 647	8 955	15 319
Kilis			2			35	2 123	1 554	2 524
Mardin	2	2		1	1	10	3 899	4 628	6 585
Siirt	25				1	1 339	1 315	1 376	2 437
Şanlıurfa				2	2	350	12 862	13 276	19 258
Şırnak				1	38	19	1 811	1 847	1 981
GAP	28	3	4	4	42	3 966	49 809	51 739	76 354
Türkiye	201	236	122	15 004	17 008	104 576	993 860	1 038 884	142 2071
GAP/Türkiye (%)	13,93	1,27	3,28	0,03	0,25	3,79	5,01	4,98	5,37

Kaynak: Tarımsal Alet Makine Sayıları, TÜİK, 2021

2022 yılı itibariyle GAP Bölgesi'nde en fazla traktör Şanlıurfa'da 19.608 adet, Gaziantep'te 16.207 adet, Adıyaman'da 15.624 adet ve Diyarbakır'da 12.310 adet traktör bulunmaktadır. En az traktör ise Batman (1.643 adet) ilindedir.

Bölge'de sulamaya açılan alanların artmasına paralel olarak modern tarım tekniklerinin kullanımı da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu da Bölge'de kullanılan tarımsal alet ve makinelerin kullanımını artırmıştır. 2004 yılında Bölge'de 49.841 adet olan traktör sayısı 2022 yılında 80.324 adet olmuştur.

6.1.4. Hayvancılık

GAP Bölgesi'nde hayvancılık, bitkisel üretime koşut bir gelişme sağlayamamıştır. 1995-2005 döneminde GAP Bölgesi'ndeki hayvan varlığında, tüm ülke genelinde olduğu gibi, önemli düşüşler olmuştur. Yaşanan olağan dışı durumlar nedeniyle Bölge'de Türkiye geneline göre daha yüksek oranlarda azalmalar belirlenmiştir. Bu düşüş 2010 yılından sonra toparlanmaya başlamıştır.

2000-2022 dönemi incelendiğinde Tiftik keçisi dışında 2000 yılından itibaren, GAP Bölgesi'ndeki hayvan varlığında yüksek bir artış yaşandığı görülmektedir. Buna göre 2000-2022 döneminde, 2000 yılına göre sığır varlığında %129,68, kıl keçisinde %127,15 ve koyun varlığında %109,11 oranında bir artış varken, Tiftik keçisi varlığında da %64,72 oranında bir artış olmuştur. Hayvan varlığındaki bu değişimler Türkiye genelinde de yaşanmaktadır. Özellikle tiftik keçisinde (%-30,492) yaşanan bu düşüş önlem alınmaz ise ırkı yok olma tehlikesi ile karşı karşıya getirmektedir (Tablo 23).

Tablo 23: GAP Bölgesi ve Türkiye'nin Yıllara Göre Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığındaki Değişim (Adet)

GAP				
Yıllar	Sığır	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi
2000	649 080	3 638 339	1 201 261	18 277
2007	665 214	4 109 783	1 180 003	17 663
2012	945 034	4 409 397	1 758 339	18 762
2020	1 704 223	7 607 878	2 894 094	28 300
2022	1 490 802	7 608 111	2 728 673	30 106
2000-2022 (%) Değişim	129,68	109,11	127,15	64,72
Türkiye				
2000	10 761 000	28 492 000	6 828 000	373 000
2007	11 086 901	25 462 293	6 095 292	191 066
2012	13 985 495	27 425 233	8 199 184	158 102
2020	18 089 736	42 126 781	11 698 825	287 020
2022	16 962 432	44 687 888	11 320 208	257 654
2000-2022 (%) Değişim	57,63	56,84	65,79	-30,92

Kaynak: Hayvancılık İstatistikleri, TÜİK, 2021

6.1.5. Su Ürünleri

Bölge, su ürünleri açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. 2000 yılı itibariyle, 136 bin ha'lık baraj gölalanı oluşmuş; anılan yılda, 1,5 bin tonu avcılıktan ve 0,4 bin tonu yetiştiricilikten olmak üzere toplam 1,9 bin ton balık üretilmiştir.

2007 yılında avcılık ve yetiştiricilikten toplam 2.236 ton balık sağlanmış olup, 2022 yılında ise toplam 16.115 tona ulaşmıştır. GAP Bölgesi'nde yapılan yetiştiriciliğin ise Türkiye içerisindeki payı 2007 yılında %1,66'dan, 2022 yılında %10,24'de çıkmıştır.

Tablo 24: GAP Bölgesi Su Ürünleri (Ton)

İller	2007		2012		2020		2022	
	Avcılık	Yetiştiricilik	Avcılık	Yetiştiricilik	Avcılık	Yetiştiricilik	Avcılık	Yetiştiricilik
Adıyaman	765	82	726	308	245	192	715	591
Batman	-	273	5	842	9	0	1	0
Diyarbakır	13	70	125	1 329	43	284	59	12
Gaziantep	184		174	1 164	51	5 250	38	6878
Kilis	-		4		2	0	1	0
Mardin	2	157	2	91	2	200	1	206
Siirt	-	6	3	28	4	109	0	90
Şanlıurfa	295	389	637	4 126	455	7 004	352	7161
Şırnak	-		3	40	0	25	0	10
GAP	1 259	977	1 678	7928	811	13 064	1.167	14 948
Türkiye	43 321	59 033	36 120	111 557	33 119	128 078	33.256	145 942
GAP'ın Payı (%)	2,90	1,66	4,64	7,10	2,44	10,20	3,50	10,24

Kaynak: Su Ürünleri İstatistikleri, TÜİK, 2022

6.2. Enerji Sektörü

GAP kapsamında 2022 yılı itibariyle 14 hidroelektrik santrali tamamlanmış; GAP enerji yatırımlarında %91,2 oranında fiziki gerçekleşme sağlanmıştır. Bu çerçevede GAP, belli bir süreden beri Türkiye ekonomisine ve Bölge halkının refahına doğrudan katkı sağlamaktadır.

Karakaya, Atatürk, Kralkızı, Dicle, Batman, Birecik, Karkamış, Şanlıurfa, Çağçağ, Erkenek, Sırımtaş, Garzan, Bulam ve Ilısu HES'lerinin işletmeye alınışından 2022 yılı sonuna kadar 518 milyar kilovat-saat elektrik enerjisi üretilmiş olup, üretilen bu enerjinin parasal değeri 31,1 milyar ABD Doları'dır (1kWh=6 sent).

Tablo 25: GAP Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu

Proje Adı	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Projenin Hangi Safhada Olduğu	İşletmeye Geçiş Yılı
FIRAT HAVZASI	5.318	20.001		
Karakaya Barajı ve HES	1 800	7 354	İşletme	1987
Atatürk Barajı ve HES	2 400	8 900	İşletme	1993
Karkamış Barajı ve HES	189	652	İşletme	1999
Birecik Barajı ve HES	672	2 516	İşletme	2000
Şanlıurfa HES	51	124	İşletme	2006
Erkenek HES	13	52	İşletme	2010
Sırımtaş Barajı ve HES(1)	27	80	İşletme	2013
Koçali Barajı, HES ve Sulaması	39	136	Kati Proje	
Büyükçay Barajı, HES ve Sulaması	30	84	Master Plan	
Kâhta Barajı ve HES	75	71	Master Plan	
Fatopaşa HES	22	32	Master Plan	
DİCLE HAVZASI	2.144	7.090		
Dicle Barajı ve HES	110	298	İşletme	1999
Kralkızı Barajı ve HES	94	146	İşletme	1998
Batman Barajı ve HES	198	483	İşletme	2003
Garzan Barajı ve HES(2)	52	158	İşletme	2013
Ilısu Barajı ve HES	1 200	3 833	İşletme	2020
Silvan Barajı ve HES	160	623	İnşa	
Cizre Barajı ve HES	240	1 208	Kati Proje	
Kayser Barajı ve HES	90	341	Kati Proje	
MÜNFERİT PROJELER				
FIRAT HAVZASI	21,4	75		
Çağçağ HES	14,4	42	İşletme	1968
Bulam HES (4.628) (3)	7	33	İşletme	2010
Toplam	7.483	27.166		14 adet

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2022

(1)- Baraj inşaatından vazgeçilmiştir. HES İnşaatı Tektuğ Elektrik Üretim A.Ş., tarafından yapılarak işletilmeye başlanmıştır.

(2)- Garzan Barajı ve HES Projesi FERNAS Enerji Elektrik Üretim A.Ş.'ye Yap-İşlet modeli ile yaptırılmıştır.

(3)- Bulam HES Adıyaman ilinde Ak Enerji tarafından 2010 yılında tamamlanarak devreye alınmıştır.

2022 yılında ülke genelinde 66,7 milyar kilovat-saat hidrolik enerjisi üretilirken GAP'ta ise 15,0 milyar kilovat-saat hidrolik enerjisi üretilmiştir. (Tablo 26).

Tablo 26: Enerji Üretiminde GAP - Türkiye Karşılaştırması (Milyar kWh)

Yıllar	TÜRKİYE	GAP	GAP/ TÜRKİYE
	Hidrolik	Hidrolik	Hidrolik (%)
1995	35.5	16.1	45,4
1996	40.5	19.3	47,8
1997	39.8	19.4	48,8
1998	42.2	19.8	46,8
1999	34.7	14.8	42,6
2000	30.9	12.6	40,6
2001	24.0	11.5	47,9
2002	33.7	12.4	36,9
2003	35.3	14.9	42,2
2004	46.1	21.4	46,5
2005	39.6	18.7	47,2
2006	44.2	21.5	48,6
2007	35.9	18.5	51,5
2008	33.3	15.9	47,8
2009	36.0	11.7	32,4
2010	51.8	17.9	34,5
2011	52.3	18.4	35,1
2012	57.9	20.4	35,3
2013	59.4	18.8	31,7
2014	40.6	12.6	30,9
2015	67.1	14.6	21,8
2016	67.2	16.5	24,6
2017	58.2	13.9	23,9
2018	59.9	11.3	18,9
2019	88.9	22.8	25,7
2020	78.1	22.4	28,7
2021	55.9	14.4	25,8
2022	66.7	15.0	22,5

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü, 2022, 2022 Yılı üretim değerleri brüt ve geçicidir.

6.3. Sanayi Sektörü

GAP'la birlikte Bölge'de gerek tarım ve sanayide, gerekse sosyal yaşamda değişimler ve gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle tarımsal alanların sulamaya açılması sonucu üretimde önemli artışlar olmakta ve tarımsal girdileri ham madde olarak kullanan sanayi dalı, tekstil ve gıda hızla gelişme sürecine girmiş bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak da ekonomik ve sosyal değişimin hızı her yönüyle artmaya başlamıştır.

6.3.1. Yatırım Teşvikleri

Yatırımların desteklenmesi suretiyle, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, istihdam yaratılması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması, tasarrufların katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2002 yılında 155 adet teşvik belgesi verilmiş; 872 milyon TL sabit yatırım tutarı ile 8.753 istihdam öngörülmüştür. 2012 yılında uygulamaya konulan yeni teşvik yasası ile önemli artışlar meydana gelmiştir. 2022 yılında ise 1.619 belge ile 47.388 milyon TL sabit yatırım ve 74.196 istihdam öngörülmüştür. (Tablo 27).

Tablo 27: GAP Bölgesi ve Türkiye Yerli ve Yabancı Yatırım Teşvik Belge Sayısı (2001-2007-2012-2022)

İller	Sermaye Türü	2001			2007			2012			2022		
		Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
Adıyaman	Yabancı Sermaye										2	5	135
	Yerli Sermaye	6	7	165	11	39	333	28	566	1 428	136	2 427	8 855
Batman	Yabancı Sermaye				1	10	50	1	1	160			
	Yerli Sermaye	11	73	234	4	14	100	32	73	2 663	144	1 811	9 127
Diyarbakır	Yabancı Sermaye							2	5	235	2	13	530
	Yerli Sermaye	29	72	1 514	26	126	603	60	286	2 461	342	7 506	19 920
Gaziantep	Yabancı Sermaye	1	1	45				2	8	32	14	219	188
	Yerli Sermaye	52	215	3 185	68	246	2 644	203	2 166	6 979	405	21 465	7 497
Kilis	Yabancı Sermaye										2	46	92
	Yerli Sermaye	1	1	10	5	12	152	7	47	189	31	1 874	845
Mardin	Yabancı Sermaye										1	10	8
	Yerli Sermaye	9	22	188	5	3	75	42	1 124	2 882	165	1 743	9 592
Siirt	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	6	23	242	3	10	140	6	409	706	32	275	2 146
Şanlıurfa	Yabancı Sermaye							3	13	1 205	6	154	840
	Yerli Sermaye	17	22	725	15	46	780	79	414	4 376	282	9 412	11 348
Şırnak	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	1	15	25	4	9	51	10	25	257	55	427	3 073
GAP	Yabancı Sermaye	1	1	35	1	10	50	8	27	1 632	27	447	1 793
	Yerli Sermaye	132	450	6 228	141	505	4 878	467	5 111	21 941	1 592	46 941	72 403
GAP Genel Toplam		133	451	6 333	142	515	4 928	475	5 138	23 573	1 619	47 388	74 196
Türkiye	Yabancı Sermaye	173	3 547	14 537	169	4 077	22 791	216	8 666	18 387	436	106 057	16 889
	Yerli Sermaye	1 877	8 820	91 169	2 073	15 862	77 595	3 708	57 301	140 128	13 134	806 792	344 632
Türkiye Genel Toplam		2 050	12 367	105 706	2 242	19 939	100 386	3 924	65 967	158 515	13 570	912 849	361 521
GAP/Türkiye %		6,5	3,6	6,0	6,3	2,6	4,9	12,1	7,8	14,9	11,9	5,2	20,5

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 1.01.2001-26.07.2023 tarihlerini arasında düzenlenen yatırım teşvik belgeleri

6.3.2. İhracat ve İthalat

6.3.2.1. İhracat

Son yıllarda GAP Bölgesi'nden yapılan ihracat düzeyinde de önemli oranda artış kaydedilmiştir. 2000 yılında 503 milyon dolar olan ihracat, 2007 yılında 3,3 milyar dolara, 2012 yılında 8,1 milyar dolara, 2022 yılında ise 14,4 milyar dolara ulaşmıştır. GAP Bölgesi'nden yapılan ihracatın Türkiye toplam ihracatı içindeki payı da 2000 yılında yüzde 1,8'den 2022 yılında yüzde 5,7'ye yükselmiştir. İhracat değerinin artmasında; mevcut ticaret ağlarının bölge ile entegre hale getirilmesi, mevcut ulaşım ağlarının iyileştirilmesi ve yenilerinin yapılması bölge ticaretini olumlu yönde etkilemiştir (Tablo 28). Kişi başı ihracat değeri de 2000 yılında 76,2 dolar iken 2022 yılında 1.548,5 dolara yükselmiştir.

Bölge, ülke toplam ihracatından aldığı yüzde 5,3'lük pay ile İBBS 1 (12 bölge) bölgeleri içinde İstanbul, Doğu Marmara, Ege, Akdeniz'den sonra 5. sırada yer almıştır.

Tablo 28: GAP Bölgesi'nin İl Bazında İhracat Değerleri (Bin Dolar)

İller	İhracat Değeri			
	2000	2007	2012	2022
Adıyaman	4 800	29 346	104 826	97 263
Batman	505	40 729	83 513	220 497
Diyarbakır	7 604	83 699	198 959	419 329
Gaziantep	420 108	2 447 656	5 579 875	11 197 256
Kilis	8 071	12 865	11 671	111 930
Mardin	31 579	317 444	948 394	1 142 169
Siirt	748	4 009	6 226	72 867
Şanlıurfa	15 069	86 388	109 818	308 941
Şırnak	15 026	265 202	1 018 062	839 936
GAP	503 509	3 287 338	8 061 344	14 410 188
Türkiye	27 774 906	107 271 750	152 461 737	254 169 748
GAP/Türkiye (%)	1,8	3,1	5,3	5,7

Kaynak: TÜİK, 2022

Bölge'den 2022 yılında yapılan 14,4 milyar dolar ihracatı mal gruplarına göre incelediğimizde ilk sırayı 13,2 milyar dolar ile imalat sanayi, ikinci sırayı yaklaşık 977 milyon dolar ile tarım, ormancılık ve balıkçılık, üçüncü sırayı ise yaklaşık 157 milyon dolar ile madencilik ve taş ocakçılığı almaktadır (Tablo 29).

Tablo 29: GAP Bölgesi Ekonomik faaliyetlere Göre İhracat (2022)

Gruplar	GAP İhracat (Bin Dolar)	Türkiye İhracat (Bin Dolar)
	2022	2022
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	977 013	7 767 815
Madencilik ve taşocakçılığı	157 150	4 619 987
İmalat	13 194 470	240 377 635
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtım	35 481	293 276
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	45 442	878 898
Ulaştırma ve depolama	-	18
Bilgi ve iletişim	481	215 184
Finans ve sigorta faaliyetleri	-	8
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	2	280
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	150	16 648
Toplam	144 101 88	254 169 748

Kaynak: TÜİK 2022, Ekonomik faaliyetlere (ISIC, Rev.4) göre ihracat

6.3.2.2. İthalat

GAP Bölgesi'nde yapılan ithalat iller ve yıllar bazında incelendiğinde en fazla ithalatın Gaziantep ilinden yapıldığı görülmektedir. Gaziantep ilini Mardin ve Şanlıurfa illeri izlemektedir. Yapılan ithalatın Türkiye toplamı içindeki payı 2002 yılında %1,5'ten 2022 yılında %2,7'ye yükselmiştir (Tablo 30).

Tablo 30: GAP Bölgesi İl Bazında İthalat Değerleri (Bin Dolar)

İller	İthalat Değer			
	2002	2007	2012	2022
Adıyaman	18 275	51 658	35 585	82 741
Batman	7 146	8 618	26 771	216 661
Diyarbakır	7 333	36 035	69 057	129 454
Gaziantep	658 227	2 269 084	5 053 993	8 497 812
Kilis	3 979	35 009	16 539	54 835
Mardin	10 663	71 182	151 983	469 062
Siirt	1 436	9 146	21 419	35 601
Şanlıurfa	64 002	194 932	202 967	336 153
Şırnak	1 924	95 469	40 733	94 030
GAP	772 986	2 771 133	5 619 048	9 916 348
Türkiye	51 553 797	170 062 715	236 545 141	363 710 575
GAP/Türkiye (%)	1,5	1,6	2,4	2,7

Kaynak: TÜİK, 2022

Bölge'den 2022 yılında yapılan 9,9 milyar dolar ithalatı mal gruplarına göre incelediğimizde en yüksek grup 7,7 milyar doları ile imalat sanayi ve 2 milyar dolar ile tarım ve Ormancılıktır. (Tablo 31).

Tablo 31: GAP Bölgesi Ekonomik faaliyetlere Göre İthalat (2022)

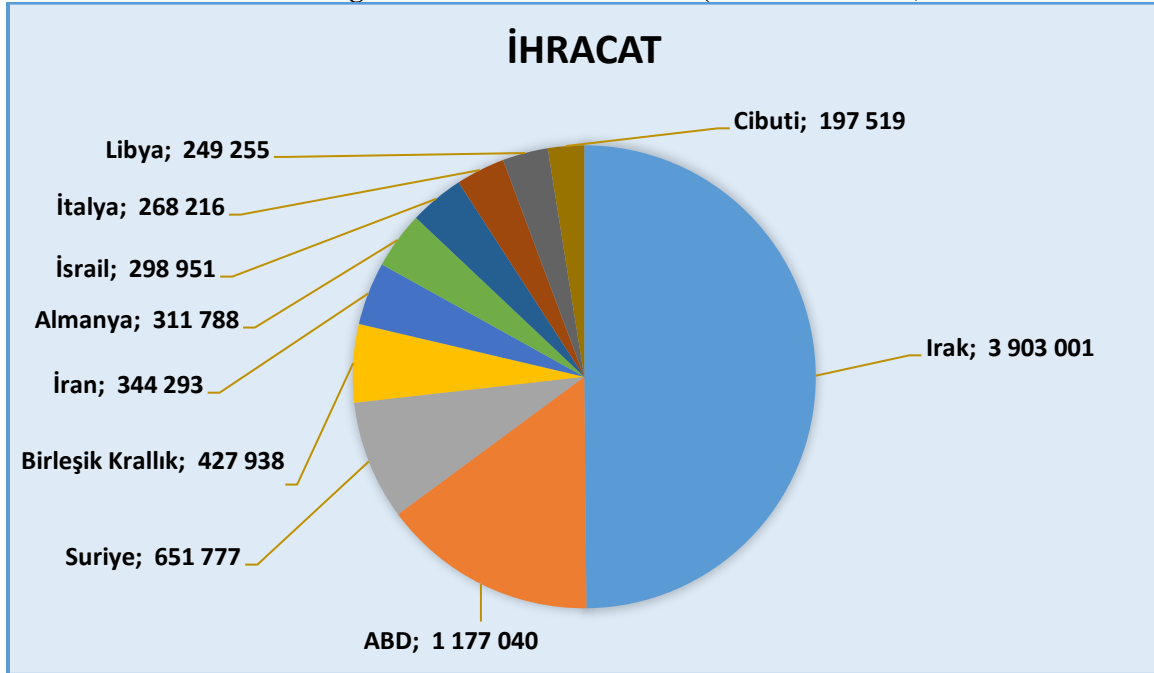
Gruplar	GAP İthalat (Bin Dolar)	Türkiye İthalat (Bin Dolar)
	2022	2022
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	2 044 834	14 771 685
Madencilik ve taşocakçılığı	60 183	75 344 048
İmalat	7 663 496	261 114 645
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı	-	476 547
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	147 253	11 815 148
Ulaştırma ve depolama	-	22
Bilgi ve iletişim	561	168 889
Finans ve sigorta faaliyetleri	-	-
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	1	1 377
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	21	18 212
Toplam	9 916 348	363 710 575

Kaynak: TÜİK 2022, Ekonomik faaliyetlere (ISIC, Rev.4) göre ithalat

6.3.2.3. GAP Bölgesi'nin Dış Ticareti

2000 yılı ve öncesinde Bölge'den yapılan ihracatın %45'i Almanya, ABD ve İngiltere'ye yapılırken, 2000 yılından sonra ihracatın yaklaşık %45'i Irak'a yapılmıştır. 2022 yılında da durum değişmiş ve ülkelere yayılmış durumda olup Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden yapılan 13,2 milyar dolar ihracatın yaklaşık 3,9 milyar doları (%29,6) Irak'a yapılmıştır. Bölge'nin dış ticaretinin yoğun olduğu ilk 10 ülke grafik 9'da verilmiştir.

Grafik 9: GAP Bölgesi'nin Ülkeler ile İhracatı (İlk 10 Ülke 2022) Bin Dolar

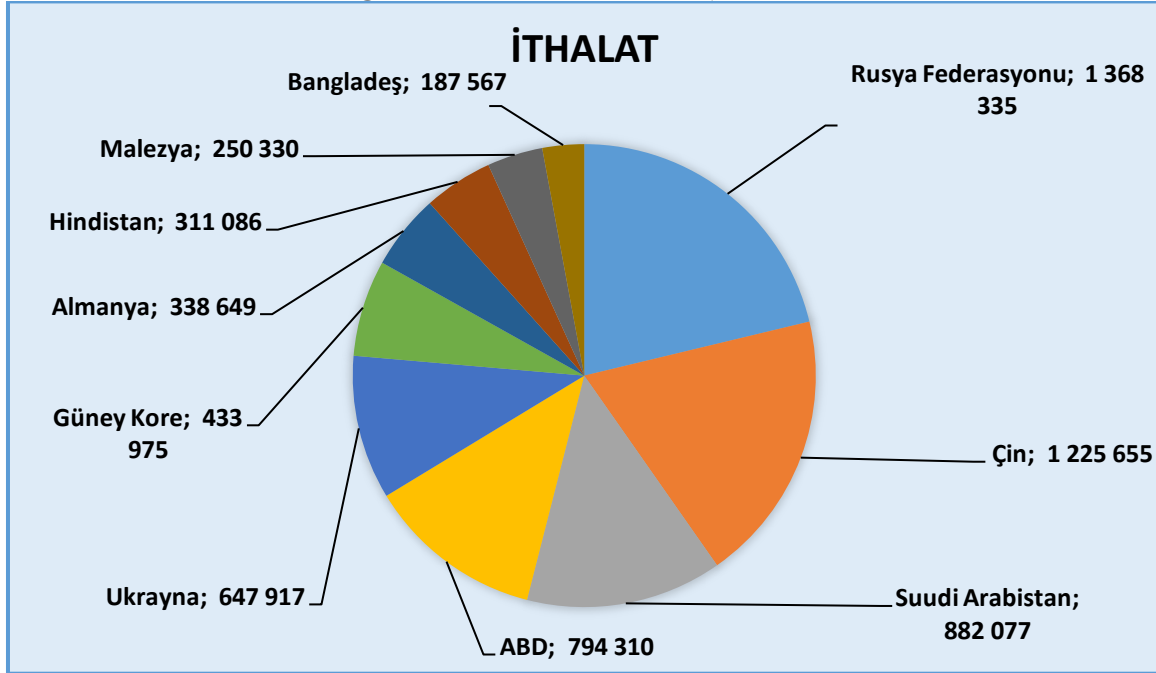


Kaynak: TÜİK, 2022, Not: İlk 10 ülke alınmıştır.

Bölge'den gerçekleştirilen ithalata baktığımızda 2000 yılından önce yapılan ithalatın %50'si Almanya, ABD ve İngiltere'den yapılırken, 2000 yılından sonra ithalatın yaklaşık %13'ü Çin, Sudi Arabistan ve Rusya'dan yapılmıştır. 2022 yılına baktığımızda; Bölge'nin 9,9 milyar dolarlık

ithalatında ilk sırayı Rusya Federasyonu (%13,8) ve Çin (%12,4) izlemektedir. Bölge'den yapılan ithalatın çoğunluğu olduğu ilk 10 ülke grafik 10'da verilmiştir (Grafik 10).

Grafik 10: GAP Bölgesi'nin Ülkeler ile İthalatı (İlk 10 Ülke 2022) Bin Dolar



Kaynak: TÜİK, 2022

Not: İlk 10 ülke alınmıştır.

6.3.3. Organize Sanayi Bölgeleri

GAP'ta tarımsal üretim artışı Bölge sanayiinde bir canlanmaya yol açmış bulunmaktadır. Tarıma dayalı sanayiler başta olmak üzere gelişecek olan diğer sanayi dalları için gerekli altyapı yatırımları da devam etmektedir.

Organize sanayi bölgeleri (OSB) kurulmasının temel amaçları, şehirlerin planlı gelişmesine katkıda bulunmak; sanayinin az gelişmiş bölgelere yaygınlaştırılmasını sağlamak; tarım alanlarının sanayide kullanılmasını disipline etmek; sanayiler arası ilişkinin kolayca gelişmesine yardımcı olmak; sağlıklı, ucuz, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesisler kurmak; müşterek arıtma tesisleri ile çevre kirliliğini önlemek olarak sıralanabilir. GAP Bölgesi'nde 2022 yılı itibarıyla 19 adet OSB tamamlanmıştır.

Tamamlanan OSB'lerde 2.727 firma üretime geçmiş bulunmaktadır. Üretime geçen OSB'lerde; Adıyaman'da 18.701, Batman'da 11.400, Diyarbakır'da 16.329 Gaziantep'te 255.624, Kilis'te 4.500, Mardin'de 5.444, Siirt'te 1.350, Şanlıurfa'da 29.132 ve Şırnak'ta 744 olmak üzere 343.224 kişiye istihdam olanağı sağlanmıştır (Tablo 32).

Tablo 32: GAP Bölgesi'nde Tamamlanan OSB'ler

İller	Proje Adı	Bölge Büyüklüğü (Ha)	Sanayi Parsel Alanı (Ha)	Parsel Sayısı(*)	Tahsisi Edilen Parsel Sayısı	Üretimdeki Firma Sayısı	OSB'de Çalışan Sayısı
Adıyaman	Merkez	291,01	195,00	152	150	138	13 000
	Gölbaşı	110,18	53,23	23	18	14	330
	Besni	124,00	71,43	43	30	11	1 495
	Kahta	160,50	74,56	124	57	56	3 876
Batman	Merkez	379,74	197,11	191	191	116	11 400
Diyarbakır	Merkez	921,00	600,10	392	376	254	12 000
	Tekstil İhtisas	141,10	80,51	94	93	28	4 329
Gaziantep	Merkez	4 447,00	3 050,00	1 472	1 472	1 200	250 000
	Nizip	226,28	126,00	92	92	29	2 550
	Oğuzeli	94,00	62,00	238	182	162	3 074
Kilis	Merkez	384,70	139,00	86	86	61	4 500
Mardin	Merkez	274,00	230,70	283	283	159	5 444
	Merkez 2'inci	104,00	62,00	70	70	0	0
Siirt	Merkez	70,00	36,90	45	45	18	1 350
Şanlıurfa	Şanlıurfa	1 696,00	954,20	594	586	391	28 274
	Birecik	116,00	52,00	38	38	4	108
	Viranşehir	110,00	67,65	82	82	60	750
Şırnak	Merkez	100,00	60,94	56	47	24	719
	Cizre	76,00	26,19	59	14	2	25
Toplam	19 OSB	9 826	6 140	4 134	3 912	2 727	343 224

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2022

Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa Besi OSB ile birlikte toplam 22 OSB tamamlanmıştır.

Tablo 33: GAP Bölgesi'nde Devam Eden OSB'ler

İller	Proje Adı	Bölge Büyüklüğü (Ha)	Sanayi Parsel Alanı (Ha)	Parsel Sayısı	Tahsis Edilen Parsel Sayısı	Üretimdeki Firma Sayısı	OSB'de Çalışan Kişi Sayısı
Adıyaman	Kuyulu	429,00	0,00	257	0	0	0
	Mermer İhtisas	82,60	0,00	50	0	0	0
Diyarbakır	Karacadağ	297,00	188,00	151	2	0	0
Gaziantep	Nizip-2	184,00	0,00	110	0	0	0
	İsrahiye	118,70	53,00	49	49	10	450
	Ayakkabı Terlik ve Yan Sanayi İhtisas	88,00	0,00	52	0	0	0
Kilis	Polateli Şahinbey	1 303,40	941,29	112	44	0	0
Mardin	Midyat	84,00	0,00	50	0	0	0
Şanlıurfa	Siverek	100,00	62,09	80	56	0	0
	Gıda İhtisas	235,00	194,58	148	138	0	0
Toplam	10 OSB	2 922	1 439	1 059	289	10	450

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022

6.3.4. Küçük Sanayi Siteleri

Küçük sanayi sitelerinin (KSS) ana amaçları; sağlıklı iş yeri temini ve ekonomik verimi artırmak, teknolojik gelişmelerden yararlanmak ve orta ölçekli sanayiye geçişi kolaylaştırmak, düzenli şehirleşme ve çevre kirliliğini önlemek, Milli Eğitim Bakanlığı ile iş birliği yapılarak usta, çırak ve kalfalara mesleki eğitim vermek ve şehirlere göçü önlemek olarak sıralanabilir.

GAP Bölgesi'nde 2022 yılı sonu itibari ile 40 adet küçük sanayi sitesi (KSS) tamamlanmıştır. Tamamlanan KSS'lerde 9.767 adet iş yeri mevcuttur (Tablo 34).

Tablo 34: GAP Bölgesi'nde Tamamlanan KSS'ler

İller	Proje Adı	İşyeri Adedi
Adıyaman	Adıyaman Merkez	350
	Adıyaman (II. Kısım) GAP	94
	Adıyaman Gölbaşı	60
	Adıyaman Besni	258
	Adıyaman Öz Kahta (GAP)	150
Batman	Batman Merkez	250
	Batman Ek	150
Diyarbakır	Diyarbakır Bismil	108
	Diyarbakır Ergani	118
	Diyarbakır Merkez	320
	Diyarbakır Merkez (Oto)	298
	Diyarbakır Merkez (Marangoz.)	99
	Diyarbakır Silvan	220
	Diyarbakır Oto Tamircileri 3.	376
Gaziantep	Gaziantep Merkez (25 Aralık)	357
	Gaziantep Merkez (Ayakkabıcılar)	300
	Gaziantep İslahiye	95
	Gaziantep Merkez (I.Bölüm)	300
	Gaziantep Merkez (II.Bölüm)	1146
	Gaziantep Merkez (III.Bölüm)	1235
	Gaziantep Nizip (I.Bölüm)	238
	Gaziantep Nizip (II.Bölüm)	380
	Gaziantep Oğuzeli	64
	Gaziantep Nurdağı	96
Kilis	Kilis Yeni I. Kısım	250
	Kilis Yeni II. Kısım	54
	Kilis Merkez Yeni III. Kısım	28
Mardin	Mardin Kızıltepe	200
	Mardin Merkez	190
	Mardin Nusaybin	154
Siirt	Merkez	128
Şanlıurfa	Şanlıurfa Merkez II.Böl.(Evren)	500
	Şanlıurfa Merkez I.Böl.(Evren)	500
	Şanlıurfa Birecik Fırat (GAP)	202
	Şanlıurfa Siverek	100
	Şanlıurfa Ayakkabıcılar	46
	Şanlıurfa Suruç	105
Şırnak	Merkez 73	100
	Cizre (1.Bölüm)	100
	Cizre (2.Bölüm)	48
Toplam	40 KSS	9 767

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2022

6.3.5. İstihdam

Bölge genelinde 2008 yılında %15,8 olan işsizlik oranı, 2012 yılında %12,4'e kadar gerilemiş, ancak 2013 yılında Türkiye genelinde yaşanan işsizlik oranındaki artış 2014 yılında da devam etmiştir. Bu durum Bölge'ye de yansımıştır. 2020 yılında işsizlik oranı 20,7'ye çıkmıştır. İşgücüne katılma oranı 2008 yılında %35,7, 2020 yılında %41,7 ve istihdam oranı da 2008 yılında %30,1, 2020 yılında %33,1 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2020 yılı sonunda ülke genelinde başlatılan istihdam seferberliği bölgede güzel neticelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İşsizlik oranı 2022 yılında bölgede %10,4 olarak gerçekleşirken İşgücüne katılma oranı %44,6'ya yükselmiş ve istihdam oranı %38,9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 35).

Tablo 35: Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (15+Yaş)

Yıllar	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus (1000)	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
TRC 1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis								
2008	1 447	634	530	104	813	43,8	16,4	36,6
2009	1 525	641	531	110	884	42,0	17,2	34,8
2010	1 559	698	614	85	860	44,8	12,1	39,4
2011	1 592	679	581	98	914	42,6	14,4	36,5
2012	1 638	715	631	84	923	43,6	11,8	38,5
2013	1 686	763	707	56	923	45,3	7,3	42,0
2014	1 723	744	684	60	979	43,2	8,0	39,7
2015	1 814	782	704	78	1 032	43,1	9,9	38,8
2016	1 831	828	710	118	1 003	45,2	14,3	38,7
2017	1 839	861	731	130	977	46,8	15,1	39,8
2018	1 870	876	764	112	994	46,8	12,8	40,9
2019	1 878	891	756	136	986	47,5	15,2	40,2
2020	1 898	908	790	118	990	47,8	13,0	41,6
2021	1 936	969	871	98	967	50	10,1	45
2022	1 980	984	879	105	995	49,7	10,7	44,4
TRC 2 Şanlıurfa, Diyarbakır								
2008	1 696	540	464	76	1 157	31,8	14,1	27,3
2009	1 810	622	505	117	1 187	34,4	18,8	27,9
2010	1 932	647	563	85	1 285	33,5	13,1	29,1
2011	2 022	663	608	55	1 359	32,8	8,4	30,1
2012	2 121	610	569	42	1 511	28,8	6,9	26,8
2013	2 127	805	664	141	1 322	37,9	17,5	31,2
2014	2 088	884	730	153	1 205	42,3	17,4	35,0
2015	2 175	951	784	166	1 224	43,7	17,5	36,1
2016	2 260	1 021	846	175	1 238	45,2	17,2	37,4
2017	2 316	1 113	959	154	1 203	48,1	13,8	41,4
2018	2 315	1 106	900	206	1 208	47,8	18,6	38,9
2019	2 365	1 100	843	257	1 265	46,5	23,4	35,7
2020	2 396	921	736	185	1 476	38,4	20,1	30,7
2021	2 474	1 004	854	151	1 469	40,6	15	34,5
2022	2 540	1 080	956	124	1 460	42,5	11,5	37,7
TRC 3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt								
2008	1 039	319	264	56	720	30,7	17,4	25,4

2009	1 093	345	293	52	748	31,5	15,1	26,8
2010	1 165	420	370	49	745	36,0	11,8	31,8
2011	1 234	419	365	53	815	33,9	12,7	29,6
2012	4 845	432	340	92	803	35,0	21,3	27,3
2013	1 279	473	373	99	807	36,9	21,1	29,2
2014	1 293	480	364	115	813	37,1	24,0	28,2
2015	1 307	499	376	124	808	38,2	24,8	28,7
2016	1 359	532	381	151	827	39,1	28,3	28
2017	1 373	530	388	143	843	38,6	26,9	28,2
2018	1 428	581	436	146	847	40,7	25	30,5
2019	1 439	626	432	194	813	43,5	30,9	30
2020	1 497	585	389	196	912	39,1	33,5	26,0
2021	1 512	645	453	192	867	42,7	29,8	29,9
2022	1 512	628	511	116	884	41,5	18,5	33,8
Güneydoğu Anadolu								
2008	4 182	1 493	1 258	236	2 690	35,7	15,8	30,1
2009	4 428	1 608	1 329	279	2 819	36,3	17,4	30
2010	4 656	1 765	1 547	219	2 890	37,9	12,4	33,2
2011	4 848	1 761	1 554	206	3 088	36,3	11,7	32,1
2012	4 949	1 757	1 539	218	3 239	35,2	12,4	30,8
2013	5 092	2 041	1 744	296	3 052	40,1	14,5	34,3
2014	5 104	2 107	1 779	328	2 997	41,3	15,6	34,8
2015	5 295	2 232	1 865	368	3 063	42,2	16,5	35,2
2016	5 450	2 381	1 937	444	3 069	43,7	18,7	35,5
2017	5 527	2 504	2 078	426	3 023	45,3	17	37,6
2018	5 613	2 563	2 100	464	3 049	45,7	18,1	37,4
2019	5 682	2 618	2 031	586	3 065	46,1	22,4	35,7
2020	5 791	2 413	1 914	499	3 377	41,7	20,7	33,1
2021	5 922	2 618	2 177	441	3 303	44,2	16,8	36,8
2022	6 031	2 692	2 347	345	3 339	44,6	12,8	38,9
Türkiye								
2008	50 772	23 805	21 194	2 611	26 967	46,9	11	41,7
2009	51 686	24 748	21 277	3 471	26 938	47,9	14	41,2
2010	52 541	25 641	22 594	3 046	26 901	48,8	11,9	43,0
2011	53 593	26 725	24 110	2 615	26 876	49,9	9,8	45,0
2012	54 724	27 339	24 821	2 518	27 385	50,0	9,2	45,4
2013	55 608	28 271	25 524	2 747	27 337	50,8	9,7	45,9
2014	56 986	28 786	25 933	2 853	28 200	50,5	9,9	45,5
2015	57 854	29 678	26 621	3 057	28 176	51,3	10,3	46,0
2016	58 720	30 535	27 205	3 330	28 185	52,0	10,9	46,3
2017	59 894	31 643	28 189	3 454	28 251	52,8	10,9	47,1
2018	60 654	32 274	28 738	3 537	28 380	53,2	11	47,4
2019	61 469	32 549	28 080	4 469	28 920	53	13,7	45,7
2020	62 579	30 873	26 812	4 061	31 706	49,3	13,2	42,8
2021	63 704	32 716	28 797	3 919	30 989	51,4	12	45,2
2022	64 679	34 334	30 752	3 582	30 345	53,1	10,4	47,5

Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2021

Tablo 36 ve grafik 11 de görüleceği gibi tarım ve hizmet sektöründe çalışan sayısında yıllar bazında dalgalanmalar söz konusuysen, sanayi sektöründe çalışan sayısında sürekli bir artış görülmüştür.

Tablo 36: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

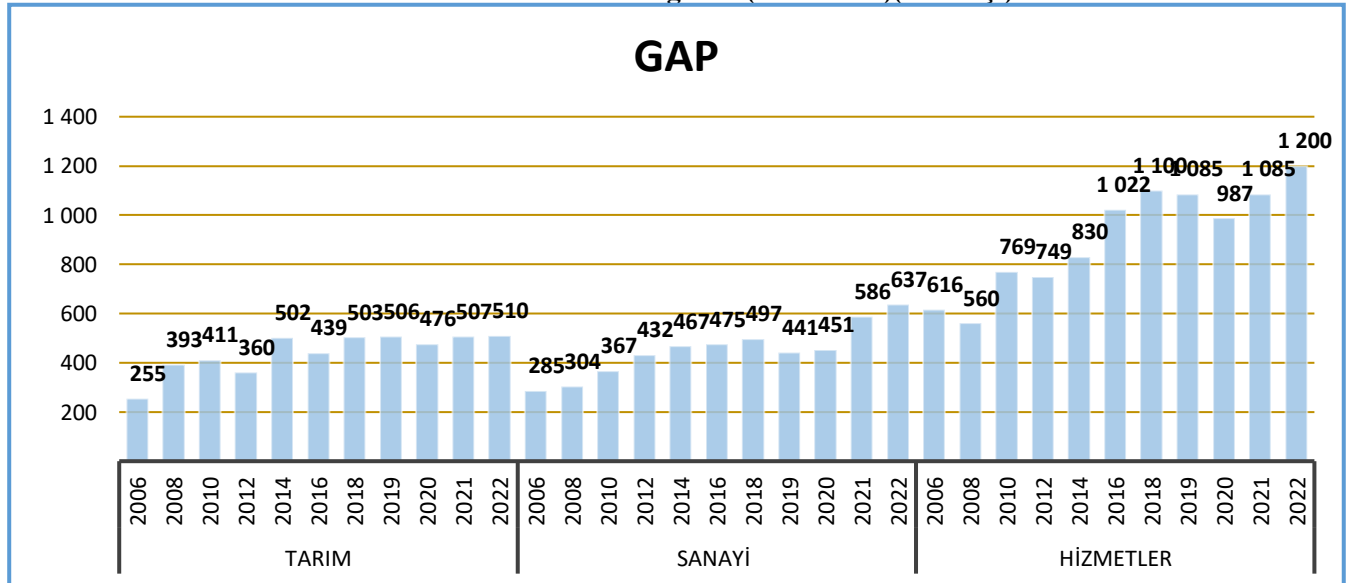
Bölgeler	2006							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	449	92	164	193	20,5	36,5	43,0	
Şanlıurfa, Diyarbakır	447	111	75	262	24,8	16,8	58,6	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	260	52	46	162	20	17,7	62,3	
Güneydoğu Anadolu	1 156	255	285	616	22,1	24,7	53,3	
Türkiye	20 423	4 907	5 465	10 050	24,0	26,8	49,2	
Bölgeler	2008							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	530	170	175	185	32,1	33,0	34,9	
Şanlıurfa, Diyarbakır	464	155	78	231	33,4	16,8	49,8	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	263	68	51	144	25,9	19,4	54,8	
Güneydoğu Anadolu	1 257	393	304	560	31,3	24,2	44,6	
Türkiye	21 194	5 016	4 235	11 943	23,7	20,0	56,4	
Bölgeler	2010							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	614	150	198	265	24,4	32,2	43,3	
Şanlıurfa, Diyarbakır	563	157	97	308	27,9	17,2	54,9	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	370	104	72	194	28,1	19,5	52,4	
Güneydoğu Anadolu	1 547	411	367	769	26,6	23,7	49,6	
Türkiye	22 594	5 683	5 927	10 985	25,2	26,2	48,6	
Bölgeler	2012							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	631	147	219	265	23,3	34,7	42,0	
Şanlıurfa, Diyarbakır	569	171	135	263	30,1	23,7	46,2	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	341	42	78	221	12,3	22,9	64,8	
Güneydoğu Anadolu	1 541	360	432	749	23,4	28,0	48,6	
Türkiye	24 821	6 097	6 460	12 264	24,6	26,0	49,4	
Bölgeler	2016							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	710	93	233	384	13,1	32,8	54,1	
Şanlıurfa, Diyarbakır	846	299	159	387	35,3	18,8	45,7	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	381	47	84	250	12,3	22	65,6	
GAP	1 937	439	475	1 022	22,7	24,5	52,8	
Türkiye	27 205	5 305	7 283	14 617	19,5	26,8	53,7	
Bölgeler	2018							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	764	115	252	397	15,1	33	52	
Şanlıurfa, Diyarbakır	900	324	157	419	36	17,4	46,6	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	436	63	88	284	14,4	20,2	65,1	
GAP	2 100	503	497	1 100	24	23,7	52,4	
Türkiye	28 738	5 297	7 667	15 774	18,4	26,7	54,9	
Bölgeler	2019							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	

	756	134	229	393	17,7	30,3	52
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	756	134	229	393	17,7	30,3	52
Şanlıurfa, Diyarbakır	843	316	131	396	37,5	15,5	47
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	432	56	81	295	13	18,8	68,3
GAP	2 031	506	441	1 085	24,9	21,7	53,4
Türkiye	28 080	5 097	7 110	15 872	18,2	25,3	56,5
Bölgeler	2020						
	Bin Kişi			Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	790	149	242	399	18,9	30,6	50,5
Şanlıurfa, Diyarbakır	736	263	122	350	35,8	16,6	47,6
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	389	64	86	238	16,5	22,2	61,2
GAP	1 914	476	451	987	24,9	23,5	51,6
Türkiye	26 812	4 716	7 036	15 060	17,6	26,2	56,2
Bölgeler	2021						
	Bin Kişi			Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	871	167	282	422	19,2	32,4	48,5
Şanlıurfa, Diyarbakır	854	272	200	382	31,9	23,4	44,7
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	453	68	104	280	15	23	61,8
GAP	2 178	507	586	1 085	23,3	26,9	49,8
Türkiye	28 797	4 948	7 921	15 928	17,2	27,5	55,3
Bölgeler	2022						
	Bin Kişi			Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	879	134	296	450	15,2	33,7	51,2
Şanlıurfa, Diyarbakır	956	275	223	458	28,8	23,3	47,9
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	511	100	118	293	19,6	23,1	57,3
GAP	2 347	510	637	1 200	21,7	27,1	51,1
Türkiye	30 752	4 866	8 509	17 378	15,8	27,7	56,5

Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, İktisadi faaliyet kollarına göre istihdam edilenler TÜİK, 2022

Not. 2000 kişiden az değerlerde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.

Grafik 11: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2006-2022)(Bin Kişi)



Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, TÜİK, 2022

Not. 2000 kişiden az değerlerde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.

6.4. Ulaştırma Sektörü

Bölge'nin karayolu ulaşım altyapısı önemli ölçüde iyileştirilmiştir. 2000 yılında GAP Bölgesi'nde 63 km olan otoyol ağı 2022 yılı sonunda 294 km'ye ulaşmıştır. Böylece 2000 yılında GAP Bölgesi'ndeki otoyol ağının ülke toplamı içinde %3,8 olan oranı 2021 yılında %8,1'e çıkmıştır.

Tablo 37: GAP Bölgesi ve Türkiye Yol Uzunlukları (km)

İller	İl ve Devlet Yolu			Otoyol		
	2000	2007	2022	2000	2007	2022
Adıyaman	772	783	789	-	-	-
Batman	353	353	411	-	-	-
Diyarbakır	873	1 059	1 081	-	-	-
Gaziantep	567	557	515	63	138	148
Kilis	141	148	151	-	-	-
Mardin	719	752	816	-	-	-
Siirt	487	503	605	-	-	-
Şanlıurfa	1 127	1 144	1 196	-	146	146
Şırnak	616	666	711	-	-	-
GAP	5 655	5 965	6 275	63	284	294
Türkiye	61 090	61 912	65 056	1 667	2 080	3 633
GAP/Türkiye %	9,3	9,6	9,6	3,8	13,7	8,1

Kaynak: Kaynak: TÜİK, 2022

GAP Eylem Planı'nın amaçlarından biri de Bölge'de kara yolu ulaşım ağının geliştirilmesidir. Eylem Planı'nda; Gaziantep-Şanlıurfa otoyolu başta olmak üzere, Şanlıurfa-Diyarbakır, Şanlıurfa-Kızıltepe-Silopi, Şanlıurfa-Akçakale, Diyarbakır-Batman, Diyarbakır-Mardin gibi ana kara yolu güzergâhlarının çok şeritli hale getirilmesi planlanmıştır. Bu yolla Bölge'de son yıllarda yaşanan nüfus artışı ve ekonomik faaliyetin gerekli kıldığı ulaşım darboğazlarının giderilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Bölge'de standardı yetersiz olan güzergâhlarda kesintisiz ve güvenli ulaşımı sağlamak için kara yolu altyapı iyileştirme yatırımlarına hız verilmiştir.

6.5.Kültür-Turizm Sektörü

6.5.1.Turizm

GAP Bölgesi doğal güzelliklerinin yanı sıra çok sayıda kültürel varlığa da sahip olmasına rağmen turizm altyapısındaki yetersizlikler nedeniyle turizm potansiyelini yeterince kullanamamaktadır. Son yıllarda Bölge'nin gelişmesine paralel olarak turizm sektöründe de alınan tedbirler, sağlanan teşvikler ve uygulanan politikalar ile çok sayıda turistik tesis inşa edilmiş, değişen tüketici taleplerine cevap verecek turizmin altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Bu da Bölge'de daha iyi hizmet veren Turizm İşletme Belgeli konaklama tesislerine giden yerli ve yabancı turist sayısına yansımıştır. 2021 yılında belediye ve turizm belgeli konaklama tesislerine gelen ve geceleleyen yabancı turist sayısında 2002 yılına göre artış sağlanmıştır.

Belediye Belgeli tesislere giden yerli-yabancı turist sayısı 2002 yılında 380 bin iken, 2022 yılında 1.004.699 kişiye ulaşmıştır. 2002 yılına göre tesise gelen turist sayısında yaklaşık 2,7 kat artış meydana gelmiştir. Aynı dönemlerde geceleme sayısına baktığımızda yerli ve yabancı turist sayısı 568 bin 'den yaklaşık 1 milyon 700 bin 'e çıkmış ve 2,99 kat artış gerçekleşmiştir (Tablo 38).

Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinde ise; 2002 yılında 409.629 olan yerli ve yabancı turist sayısı, 2022 yılında yaklaşık 6,2 kat artarak 2.524.634 kişiye ulaşmıştır. Gecelemede de; aynı dönemde yerli yabancı toplam turist sayısı 580.042 kişi iken yaklaşık 6,9 kat artarak 3.971.806 kişi olmuştur (Tablo 39).

Tablo 38: Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2022)

İller	Tesis Geliş Sayısı 2002			Geceleme Sayısı 2002			Tesis Geliş Sayısı 2007			Geceleme Sayısı 2007			Tesis Geliş Sayısı 2022			Geceleme Sayısı 2022		
	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli
Adıyaman	24 771	7 461	17 310	46 173	17 317	28 856	52 190	7 235	44 955	54 461	7 708	46 753	66 432	1 034	65 398	118 553	1 812	116 741
Batman	14 655	27	14 628	14 655	27	14 628	6 460		6 460	6 460		6 460	55 822	717	55 105	117 531	1 594	115 937
Diyarbakır	112 057		112 057	224 107		224 107	359 286	8 485	350 801	367 980	14 811	353 169	133 844	5 114	128 730	266 599	9 387	257 212
Gaziantep	57 774	3 920	53 854	72 353	5 838	66 515	85 254	7 147	78 107	153 385	14 347	139 038	154 685	8 138	146 547	189 482	10 432	179 050
Kilis	6 335	1 200	5 135	8 060	1 742	6 318	4 586	553	4 033	5 961	841	5 120	21 151	941	20 210	44 839	1 682	43 157
Mardin	658	118	540	697	157	540	40 771	2 830	37 941	58 350	7 856	50 494	217 083	11 836	205 247	348 780	20 395	328 385
Siirt	11 680	119	11 561	15 603	201	15 402	15 272	97	15 175	20 889	189	20 700	23 768	149	23 619	34 926	342	34 584
Şanlıurfa	129 038	9 468	119 570	151 283	11 298	139 985	129 572	7 298	122 274	151 076	9 699	141 377	284 857	14 683	270 174	507 846	22 742	485 104
Şırnak	23 737	531	23 206	35 770	1 164	34 606	32 766	1 717	31 049	44 715	3 979	40 736	47 057	252	46 805	71 504	422	71 082
GAP	380 705	22 844	357 861	568 701	37 744	530 957	726 157	35 362	690 795	863 277	59 430	803 847	1 004 699	42 864	961 835	1 700 060	68 808	1 631 252
Türkiye	11 706 269	3 249 837	8 456 432	22 929 843	9 901 035	13 028 808	16 942 511	4 802 653	12 139 858	37 179 253	17 651 942	19 527 311	24 588 517	9 014 241	15 574 276	56 620 054	2 524 4665	3 137 5389
GAP/ Türkiye %	3,3	0,7	4,2	2,5	0,4	4,1	4,3	0,7	5,7	2,3	0,3	4,1	4,1	0,5	6,2	3,0	0,3	5,2

Kaynak: TÜİK, 2022

Tablo 39: Turizm Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2022)

İller	Tesis Geliş Sayısı 2002			Geceleme Sayısı 2002			Tesis Geliş Sayısı 2007			Geceleme Sayısı 2007			Tesis Geliş Sayısı 2022			Geceleme Sayısı 2022		
	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli
Adıyaman	29 431	9 457	19 974	33 910	11 966	21 944	60 368	5 659	54 709	61 180	6 471	54 709	175 425	8 137	167 288	261 626	13 060	248 566
Batman	51 145	1 584	49 561	74 957	4 415	70 542	36 701	347	36 354	67 552	587	66 965	130 975	15 962	115 013	230 040	28 042	201 998
Diyarbakır	98 465	7 591	90 874	139 553	14 721	124 832	166 884	8 067	158 817	217 050	14 581	202 469	516 655	50 808	465 847	787 835	76 270	711 565
Gaziantep	155 750	17 927	137 823	224 089	33 830	190 259	266 515	26 686	239 829	382 407	43 702	338 705	999 122	164 450	834 672	1 600 655	298 111	1 302 544
Kilis							2 400	112	2 288	3 723	156	3 567	14 786	3 303	11 483	27 978	4 874	23 104
Mardin	21 872	1 712	20 160	24 600	2 272	22 328	91 661	7 401	84 260	98 704	8 790	89 914	265 432	28 452	236 980	423 459	42 112	381 347
Siirt													18 977	129	18 848	38 399	198	38 201
Şanlıurfa	36 913	5 574	31 339	59 750	8 866	50 884	48 477	3 171	45 306	65 090	6 318	58 772	291 513	17 694	273 819	439 850	30 302	409 548
Şırnak	16 053	317	15 736	23 183	384	22 799	4 916		4 916	4 916		4 916	111 749	7 128	104 621	161 964	8 825	153 139
GAP	409 629	44 162	365 467	580 042	76 454	503 588	677 922	51 443	626 479	900 622	80 605	820 017	2 524 634	296 063	2 228 571	3 971 806	501 794	3 470 012
Türkiye	17 788 300	9 871 594	7 916 706	58 514 943	43 312 498	15 202 445	26 832 851	14 794 270	12 038 581	78 788 057	56 539 898	22 248 159	67 778 833	36 929 375	30 849 458	181 069 589	21 855 425	59 214 164
GAP/ Türkiye%	2,3	0,4	4,6	1,0	0,2	3,3	2,5	0,3	5,2	1,1	0,1	3,7	3,7	0,8	7,2	2,2	0,4	5,9

Kaynak: TÜİK, 2022

6.5.2. Kültür

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür.

Tarih öncesi çağlardan başlamak üzere bir çok uygarlığın izlerini taşıyan ve Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Şanlıurfa-Göbeklitepe ile arkeoloji açısından en eski tapınağı bünyesinde barındırırken, Hz. İbrahim'in doğduğu mağara, Mardin, Siirt ve Şırnak'ta üç büyük dine ait kültür varlıklarıyla inanç, Halfeti ile doğa, Soğmatar ile gizem, UNESCO Dünya Kültür Mirasında yer alan ve dünyanın sekizinci harikası Adıyaman-Nemrut ile görsel şölen, Harran, Zeugma, Haleplibahçe ile kültür mozaığının renklerini sunmaktadır.

Anadolu uygarlıklarının gelişmesinde tartışmasız önemli bir yeri olan Mezopotamya'nın parçası olan Güneydoğu Anadolu, tarihsel geçmişini günümüze kadar kalan sivil ve dini mimarlık örnekleri, sit alanları ve ticaret yapıları ile kanıtlamaktadır.

6.6. Kırsal ve Kentsel Altyapı

GAP Bölgesi'ndeki hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda altyapı problemleri gün geçtikçe ağırlaşmakta ve birçok sosyo-ekonomik soruna neden olmaktadır. Kırsal alandaki yaşam koşullarının güçlüğü ve kentlerin çekim gücü insanları göç etmeye yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Hızlı kentleşme kentler üzerindeki baskıyı artırmakta ve daha geniş kitleleri çevre sorunlarıyla yüz yüze bırakmaktadır. Bu nedenle bölge şehirleri, gerekli kentsel planlama hizmetlerinin verilmediği çok geniş alanlara yayılmış durumdadır. Özellikle büyük şehirlerin etrafında oluşan gecekondu türü yerleşimlerde sorunlar daha da ağırlaşmakta, çevreyle ilgili altyapı ve hizmet sunumu ise giderek artan talebi karşılayamamaktadır.

GAP Bölgesi'nde 2020 yılı itibarıyla 9 il ve bu illere bağlı 122 belediye mevcut olup, Gaziantep, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa "Büyükşehir Belediyesi"dir.

Bölge'de 2002 yılında içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye sayısı 185, 2008 yılında 190 ve 2020 yılında 122'dir. Bu belediyelerin hizmetinden yararlanan nüfus ise 2020 yılında 5,03 milyondur. GAP Bölgesi'nde 2002 yılında 4 olan içmesuyu arıtma tesisi 2008 yılında 7 ve 2020 yılında 17'ye çıkmıştır.

6.7. Eğitim Sektörü

Bölgede 2012-2013 eğitim-öğretim yılında brüt okullaşma oranı okul öncesi eğitimde (4-5 yaş) Siirt Kilis ve Şanlıurfa hariç Türkiye (%44,04) ortalamasının altındadır. 2022-2023 eğitim döneminde Siirt (%71,51) hariç diğer iller Türkiye ortalamasının altında olup 2020 yılının başında tüm dünyada başlayan pandemi salgını nedeniyle ülke genelinde daha önceki yıllara göre büyük düşüşler yaşanmıştır. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında GAP illerinde 4-5 yaş için brüt okullaşma oranı geçmiş yıllara oranla yükselmiş gibi görünse de Türkiye ortalamasının altındadır. Bu durumunun ülkemizde yaşanan ekonomik darboğazlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. (Tablo 40).

Tablo 40: Okul Öncesi Okullaşma Oranı

İller	Okul Öncesi Eğitimde Okullaşma Oranı% ⁽¹⁾								
	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2020-2021	2022-2023
Adıyaman	43,05	35,63	44,46	45,65	47,42	54,1	54,4	40,1	55,80
Batman	35,28	30,85	36,91	36,67	49,12	58,0	59,8	48,7	60,64
Diyarbakır	40,06	33,51	39,97	39,63	43,37	64,9	65,7	44,1	58,13
Gaziantep	33,59	29,57	36,49	39,63	43,28	49,1	48,6	29,5	59,33
Kilis	46,36	38,04	44,71	55,24	70,58	63,3	63,7	70,5	67,20
Mardin	31,69	27,72	36,12	37,62	39,79	48,8	48,0	39,3	54,91
Siirt	50,05	42,36	52,29	51,98	51,87	55,4	56,9	22,4	71,51
Şanlıurfa	44,73	33,97	38,80	37,47	37,32	46,0	42,9	33,4	49,27
Şırnak	33,93	28,17	33,61	32,34	38,74	55,4	52,7	44,1	62,32
Türkiye	44,04	37,94	46,83	49,27	52,08	57,6	57,9	39,0	68,78

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2022
(1):4-5 yaş bürüt okullaşma oranıdır

2022-2023 öğretim yılında; İlkokul’ da bir önceki yıla göre Bölgedeki iller okullaşma oranı çok düşük oranda artarken genel olarak Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Siirt ve Şanlıurfa Türkiye ortalamasının üstündedir. Ortaokulda okullaşma oranı Adıyaman dışında Türkiye ortalamasının üzerindedir.

2022-2023 öğretim yılında Ortaöğretimde (Lise) okullaşma oranı Bölgede Adıyaman ve Batman dışındaki iller Türkiye ortalamasının altındadır. (Tablo 41).

Tablo 41: İlkokul, Ortaokul ve Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (2015-2021)

İller	İlkokul				Ortaokul				Ortaöğretim (Lise)			
	2015-16	2017-18	2020-21	2022-23	2015-16	2017-18	2020-21	2022-23	2015-16	2017-18	2020-21	2022-23
Adıyaman	99,73	96,2	95,80	97,00	104,95	102,1	97,04	98,51	112,68	105,4	120,35	120,47
Batman	103,18	98,7	96,23	97,62	105,79	105,4	98,56	99,44	105,92	98,0	114,44	120,13
Diyarbakır	103,92	100,2	96,26	97,62	106,73	103,5	100,61	101,33	96,13	91,8	108,33	113,37
Gaziantep	100,58	97,8	97,33	98,46	105,79	102,2	97,0	99,46	96,38	99,1	114,58	113,25
Kilis	99,77	97,5	97,36	97,64	102,67	100,7	98,84	100,51	102,60	101,3	121,42	118,53
Mardin	104,76	100,7	96,15	96,65	103,40	104,0	100,06	102,05	94,42	89,2	105,38	116,57
Siirt	105,66	102,9	97,46	98,47	106,29	103,9	100,16	99,50	95,28	88,7	105,03	111,30
Şanlıurfa	107,42	103,2	98,19	99,40	107,73	105,0	102,9	101,97	84,53	79,3	96,17	103,98
Şırnak	108,36	104,4	95,69	95,63	105,04	106,3	101,68	101,90	90,42	84,7	103,7	115,91
Türkiye	99,19	96,9	96,62	97,61	107,13	102,5	96,86	99,20	109,85	108,4	124,11	119,54

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2021

2017-2018 eğitim-öğretim yıllarında ilkokulda derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde 22 iken, GAP Bölgesi’nde ise 30 olmuştur. Genel olarak bakıldığında 2022-2023 yıllarında derslik başına düşen öğrenci sayısı GAP Bölgesi illerinde 27 iken Türkiye ortalaması 23’tür.(Tablo 42). GAP illerinde bu durumun özellikle ilkokulda okuyan öğrenci sayısı ile orantılı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 42: İlkokulda Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

İller	İlkokul								
	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı
	2017-2018			2020-2021			2022-2023		
Adıyaman	49 334	2 044	25	49 715	2 312	21	42 884	2 427	18
Batman	54 296	2 818	26	54 319	2 897	24	57 209	3 051	24
Diyarbakır	150 651	6 380	30	152 898	6 427	29	159 365	6 705	29
Gaziantep	196 178	6 231	32	222 381	6 895	33	229 827	7 887	30
Kilis	15 447	519	25	18 985	625	28	19 750	784	25
Mardin	77 404	3 562	28	78 683	3 576	26	83 263	4 003	24
Siirt	30 788	1 895	22	29 221	1 899	21	29 913	1 869	20
Şanlıurfa	233 829	7 431	34	248 659	8 679	31	261 571	9 039	31
Şırnak	51 418	1 769	31	49 380	2 180	23	50 482	2 337	22
GAP	859 345	32 649	30	904 241	35 490	28	934 264	38 102	27
Türkiye	5 360 703	246 090	22	5 104 599	252 273	24	5 535 531	272 295	23

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2022

2016-2017 eğitim-öğretim yılında ortaöğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde 21 iken, 2020-2021 yılı itibarıyla 16 birimlik iyileşme sağlanarak 22'ye gerilemiş, Bununla birlikte GAP Bölgesi'nde ise 22 iken 24'e düşmüştür. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında ise Türkiye ortalaması değişmezken, GAP İllerinde Gerek nüfus artış hızının yüksek olması gerekse yeni eğitim sistemine geçilmesi de (4+4+4) tüm eğitim kademelerinde derslik başına düşen öğrenci sayısını arttırmıştır. Tablo 43).

Tablo 43: Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

İller	Ortaöğretim (Genel+Mesleki)								
	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı
	2016-2017			2020-2021			2022-2023		
Adıyaman	52 766	1 757	23	57 792	1 930	24	62 618	1 928	26
Batman	57 089	1 786	23	64 313	2 155	22	75 506	2 172	24
Diyarbakır	138 467	3 997	25	155 994	4 667	26	182 638	4 728	28
Gaziantep	162 319	4 955	25	195 197	5 977	25	233 947	6 572	24
Kilis	11 775	412	22	15 428	529	24	17 814	533	27
Mardin	68 532	2 363	21	78 544	2 552	23	94 655	2 636	24
Siirt	147 541	5 660	20	33 009	1 082	22	37 858	1 119	23
Şanlıurfa	28 878	961	20	184 900	6 290	23	235 289	6 159	27
Şırnak	43 041	1 575	20	53 603	1 730	24	68 057	1 846	25
GAP	710 408	23 466	22	838 780	26 912	24	1 008 382	27 693	25
Türkiye	5 689 427	204 268	21	6 318 602	222 973	22	6 789 681	220 827	22

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2022

6.8. Sağlık Sektörü

Bölge’de sağlık alanında fiziki ve beşeri altyapı önemli ölçüde geliştirilmiştir. Yatak sayısının artırılmasıyla birlikte hastanelerde nitelikli oda sistemine geçilmiş; sağlık hizmetlerinin sunumu yaygınlaştırılmış ve kalitesi yükseltilmiş, buna bağlı olarak temel sağlık göstergelerinde son derece önemli iyileşmeler kaydedilmiştir. Bölge’de 2007 yılında 96 hastane ve toplam 9.980 yatak mevcut iken, 2021 yılında hastane sayısı 134, yatak sayısı 22.278 olmuştur. On bin kişiye düşen hasta yatağı sayısı da 13,9’dan 24,2’ye yükselmiştir. Aynı yıllar itibarıyla ülke geneli ile Bölge’deki gelişim karşılaştırıldığında ülke genelindeki artışın hastane sayısında %21,3, yatak sayısında %57; GAP Bölgesi’nde ise sırasıyla %39,6 ve %123,2 olduğu görülmektedir. (Tablo 44).

Tablo 44: GAP Bölgesi ve Türkiye’de Hastane ve Yatak Sayısı (2007, 2021)

İller	Hastane Sayısı 2007				Toplam	Yatak Sayısı 2007				10.000 Kişiye Düşen Yatak	
	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer(1)		Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer (1)		
Adıyaman	8				8	733				733	12,6
Batman	6	5			11	332	353			685	14,5
Diyarbakır	11	6	1		18	1 398	237	1 044		2 679	18,3
Gaziantep	10	7	1		18	1 761	400	708		2 869	18,4
Kilis	3				3	182				182	15,4
Mardin	10				10	465				465	6,2
Siirt	6	2			8	364	54			418	14,3
Şanlıurfa	13	1	1		15	1 405	19	238		1 662	10,9
Şırnak	5				5	287				287	6,9
GAP	72	21	3		96	6 927	1 063	1 990		9 980	13,9
Türkiye	848	365	56	6	1 275	112 037	17 397	30 978	1 688	162 100	23,0
GAP/Türkiye (%)	8,5	5,8	5,4		7,5	6,2	6,1	6,4		6,2	
İller	Hastane Sayısı 2021				Toplam	Yatak Sayısı 2021				10.000 Kişiye Düşen Yatak	
	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer(1)		Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer (1)		
Adıyaman	10	2	-		12	1 178	197	-		1 375	21,8
Batman	7	5	-		12	1 150	677	-		1 827	29,2
Diyarbakır	18	9	1		28	2 668	1 016	1 226		4 910	27,4
Gaziantep	11	21	1		33	3 010	2 656	990		6 656	31,2
Kilis	2	-	-		2	337	-	-		337	23,1
Mardin	9	3	-		12	1 134	312	-		1 446	16,8
Siirt	6	2	-		8	627	156	-		783	23,6
Şanlıurfa	13	6	1		20	2 973	588	655		4 216	19,7
Şırnak	7	-	-		7	728	-	-		728	13,3
GAP	83	48	3		134	13 805	5 602	2 871		22 278	24,2
Türkiye	908	571	68		1 547	157 714	53 805	42 978		254 497	30,1
GAP/Türkiye (%)	9,1	8,4	4,4		8,7	8,8	10,4	6,7		8,8	

Kaynak: Bölgesel İstatistikler TÜİK, 2022

(1) "Diğer" grubu altında Belediyelere ait sağlık kurumlarının yatak sayıları kapsanmıştır. Ayrıca, Milli Savunma Bakanlığı'na ait hastanelerdeki yatak sayıları da bu gruba dâhil edilmiştir.

Bölge'deki uzman hekim sayısı %98,1 oranında artarak 2.916'dan 6.260'a ulaşmıştır. 2007 yılında ülkedeki uzman hekimlerin %5,4'ü, pratisyen hekimlerin ise %8,3'ü GAP Bölgesi'nde çalışırken 2021 yılında bu oranlar sırasıyla %6,7 ve %11,3'e yükselmiştir (Tablo 45).

Tablo 45: GAP Bölgesi'nde Sağlık Personeli Sayıları (2007-2021)

2007 Yılı									
İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Sağlık Memuru (1)	Hemşire	Ebe
Adıyaman	192	289		481	57	117	604	520	378
Batman	235	179		414	43	105	545	458	205
Diyarbakır	828	631	314	1 773	168	322	1 247	1 684	851
Gaziantep	790	633	286	1 709	176	408	1 215	1 780	819
Kilis	44	56		100	8	32	128	88	86
Mardin	186	258		444	57	104	478	512	267
Siirt	113	118		231	20	58	251	260	117
Şanlıurfa	436	544	150	1 130	108	292	1 029	1 245	633
Şırnak	92	174		266	26	50	245	180	111
GAP	2 916	2 882	750	6 548	663	1 488	5 742	6 727	3 467
Türkiye	54 439	34 559	19 404	108 402	19 278	23 977	79 441	94 661	47 175
GAP/Türkiye (%)	5,4	8,3	3,9	6,0	3,4	6,2	7,2	7,1	7,3
2021 Yılı									
İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Sağlık Memuru (1)	Hemşire	Ebe
Adıyaman	479	460	108	1 047	226	242	1 609	1 560	590
Batman	415	434	-	849	146	215	1 480	1 615	442
Diyarbakır	1 411	1 076	593	3 080	559	614	3 811	4 520	1 077
Gaziantep	1 785	1 191	465	3 441	688	827	4 235	5 521	1 191
Kilis	122	200	-	322	40	61	468	506	182
Mardin	467	676	-	1 143	221	298	1 700	1 504	563
Siirt	202	245	-	447	76	105	777	689	227
Şanlıurfa	1 105	1 318	200	2 623	396	781	3 333	3 858	1 031
Şırnak	274	418	1	693	108	121	819	776	264
GAP	6 260	6 018	1 367	13 645	2 460	3 264	18 232	20 549	5 567
Türkiye	93 517	53 035	37 017	183 569	39 851	37 211	219 630	232 442	57 908
GAP/Türkiye (%)	6,7	11,3	3,7	7,4	6,2	8,8	8,3	8,8	9,6

Kaynak: Bölgesel İstatistikler TÜİK, 2022

(1) İlk Acil Yardım (Acil Tıp), Sağlık, Anestezi, Çevre Sağlığı, Diş Protez, Laboratuvar, Ortopedi, Röntgen, Diş, Fizik Tedavi, Kalp Akciğer Pompa, Patolojik Anatomi, Odyometri, Protez, Toplum Sağlığı branşlarında çalışan tekniker ve teknisyenleri içermektedir.

Not: MSB'ye bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışan sağlık personeli sayıları dâhil değildir

7. GAP EYLEM PLANI KAPSAMINDAKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

GAP yatırımlarına; 1990-2022 döneminde 2023 yılı fiyatlarıyla merkezi bütçeden toplam 864,7 milyar TL kaynak ayrılmış, 763,5 milyar TL harcama yapılmıştır. Bunun 643,1 milyar TL'si 2003-2022 döneminde tahsis edilmiştir. 2008-2018 Eylem Planları döneminde 451,9 milyar TL tahsis edilmiştir. Bölge yatırımlarının merkezi bütçe içindeki payı önceki yıllarda yüzde 7 düzeyinde iken, 2003-2018 dönemi ortalaması %9,5 olmuştur. Eylem Planları döneminde ise bu oran %10,8'lere kadar yükselmiştir 2022 yılında GAP Bölgesi'ne toplam 14,1 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

Eylem Planlarıyla birlikte proje hızlanmış, ülke ekonomisine katkısı artmış ve Bölge'nin sosyal, ekonomik ve altyapı göstergelerini iyileştirmiştir.

- GAP Bölgesi'nden yapılan ihracat 2002 yılında 689 milyon dolar iken 2007 yılında 3,3 milyar dolara, 2022 yılında ise 14,4 milyar dolara ulaşmıştır. Bölgeden yapılan ihracatın ülke ihracatı içindeki payı yüzde 2'den sırasıyla yüzde 3,1 ve 5,7'ye yükselmiştir.
- Ekonomideki gelişme Bölge'deki işsizlik oranının düşmesiyle de kendini göstermiştir. Bölge genelinde 2008 yılında %15,8 olan işsizlik oranı, 2012 yılında %12,4'e kadar gerilemiş, ancak 2013 yılında Türkiye genelinde yaşanan işsizlik oranındaki artış 2014 yılında da devam etmiştir. Bu durum Bölge'ye de yansımıştır. 2020 yılında işsizlik oranı 20,7'ye çıkmıştır. İşgücüne katılma oranı 2008 yılında %35,7, 2020 yılında %41,7 ve istihdam oranı da 2008 yılında %30,1, 2020 yılında %33,1 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2020 yılı sonunda ülke genelinde başlatılan istihdam seferberliği bölgede güzel neticelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İşsizlik oranı 2022 yılında bölgede %10,4 olarak gerçekleşirken İşgücüne katılma oranı %44,6'ya yükselmiş ve istihdam oranı %38,9 olarak gerçekleşmiştir
- 2002 yılında 155 adet teşvik belgesi verilmiş; 872 milyon TL sabit yatırım tutarı ile 8.753 istihdam öngörülmüştür. 2012 yılında uygulamaya konulan yeni teşvik yasası ile önemli artışlar meydana gelmiştir. 2022 yılında ise 1.619 belge ile 47.388 milyon TL sabit yatırım ve 74.196 istihdam öngörülmüştür. 2022 yılı sonu itibarıyla Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 633.984 ha alan sulamaya açılmıştır. Eylem Plan hedefi olan 1.058 bin ha alana göre ise sulama projelerinin %60'ı işletmeye alınmıştır.
- Ana kanal inşaatlarıyla birlikte ikincil sulama şebekelerinin proje ve inşaat çalışmalarına hız verilmiştir.
- 1.263,6 km'si Eylem Planı döneminde olmak üzere toplam 1.496,3 km ana kanal hizmete hazır hale getirilmiştir. İhale ve yapım aşamasında olan sulama şebekeleri bitirildikçe sulamaya açılan alan miktarı da hızla artacaktır.
- GAP'ın kilit yapılarından birisi olan, 235 bin hektar alanı sulayacak Silvan Barajı'nın inşaatına 2013 yılında başlanmış ve %88'i tamamlanmıştır. Proje kapsamındaki Pamukçay, Kuruçay ve Başlar barajları tamamlanmış, Ambar Barajı'nın fiziki gerçekleştirilmesi %98 olmuştur.
- Gaziantep Ardıl Barajı ve Sulaması tamamlanmıştır.

- Baraj inşaatlarına Adıyaman Koçali %43, Çetintepe %92, Gaziantep Doğanpınar %100, Kilis Musabeyli %50, Diyarbakır Ergani %100 ve Kale %66 fiziki gerçekleşme ile devam edilmektedir.
- Sulama projeleriyle eş zamanlı yürütülen arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme projeleri ile 2 milyon 234 bin hektar alanda çalışmalar tamamlanmıştır. Bu çalışma dünyanın tek seferde yapılan en büyük toplulaştırmasıdır. Ana kanal, yedek kanal ve diğer kanalların geçtiği arazilere devlet tarafından kamulaştırma maliyeti ödenmediğinden dolayı 2,5 milyar TL tasarruf edilmiştir.
- GAP kapsamında bugüne kadar 14 Hidroelektrik Santrali (HES) ve 18 baraj tamamlanmıştır.
- Ülkemizin en temel ihtiyaçlarından biri olan enerji GAP'ın kilit unsurlarındandır. GAP kapsamındaki büyük baraj ve hidroelektrik santralleri tamamlanmıştır. GAP enerji yatırımlarında % 91,2 düzeyinde fiziki gerçekleşme sağlanmıştır.
- Her yıl ülke genelinde üretilen hidroelektrik enerjinin yaklaşık yarısı GAP'tan sağlanmaktadır. GAP kapsamında bitirilen 14 HES'in işletmeye alınışından 2022 yılı sonuna kadar 518 milyar kilovat-saat elektrik enerjisi üretilmiş olup, üretilen bu enerjinin parasal değeri 31,1 milyar ABD Doları'dır (1kWh=6 cent).
- Bölgeye doğalgaz arzı sağlayacak beş boru hattı inşaatından dördü tamamlanmıştır.
- Siirt, Batman, Kilis ve Mardin illeri ile Bismil, Silvan, Beşiri, Kozluk, Kurtalan ilçelerine ve Adıyaman-Kâhta ilçesine doğal gaz arzı sağlanmıştır.
- 2003 yılı öncesinde 98 km olan otoyol ağı 294 km'ye ulaşmıştır.
- GAP Bölgesi'nde 8 havaalanı ile tüm illerin hava ulaşımı sağlanmıştır. Plan döneminde Şırnak havaalanı hizmete açılmıştır.
- Batman, Adıyaman, Mardin ve Diyarbakır havaalanı terminal binaları tamamlanmıştır.
- Eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalarla okullaşma oranlarında önemli artışlar kaydedilmiştir. İlköğretimde 2007-2008 eğitim öğretim yılında derslik başına düşen öğrenci sayısı 44 iken on yedi birim iyileşerek 2022-2023 eğitim öğretim yılında 27'ye düşmüştür.
- 2008-2021 döneminde okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde toplam 42.711 derslik oluşturulmuştur.
- 2008-2022 döneminde 11.200 öğrenci kapasiteli 16 adet yurt inşaatı tamamlanmıştır. Ayrıca, 2015-2022 döneminde kiralama yöntemi ile 16.517 kişilik olmak üzere toplam 27.717 kişilik bir kapasite oluşturulmuştur.
- Bölge üniversitelerinde üç teknopark faaliyete geçmiştir.
- 2002 yılında 63 hastane ve toplam 8.223 yatak mevcut iken, 2021 yılında hastane sayısı 134'e, yatak sayısı 22.278'e yükselmiştir.
- On bin kişiye düşen hasta yatağı sayısı 12,4'ten 24,2'ye yükselmiştir.



- Toplam hekim sayısı 2002 yılında 4.430 iken 2021 yılında 13.645'e ulaşmıştır.
- GAP Eylem Planı ile birlikte ilk olarak GAP illerinde Sosyal Destek Programı (SODES) uygulanmaya başlanmıştır. SODES kapsamında desteklenen 3.693 projeye 1.147 milyar TL kaynak aktarılmıştır.
- Yine Eylem Planı ile birlikte ilk olarak uygulamaya konulan Cazibe Merkezleri Destekleme Programı (CMDP) Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep'te devam etmektedir. Söz konusu programa 2018 sonuna kadar 450 milyon TL kaynak aktarılmıştır.
- Bölgenin sosyal anlamda gelişimini destekleyici, her kesimden insanımızın sportif faaliyetlerini gerçekleştirebileceği spor salonları ve yüzme havuzları yapılmış/yapılmaya devam etmektedir. 2008-2018 döneminde 28.550 seyircilik 26 adet spor salonu, 10 adet futbol sahası ve 7 adet kapalı yüzme havuzu tamamlanarak hizmete açılmıştır. Bu kapsamda Diyarbakır'da 7.500, Şanlıurfa'da 5.000, Mardin'de 2.300, Adıyaman'da 2.500, Siirt'te 2.500 seyirci kapasiteli kapalı spor salonları bitirilmiş ve hizmete sunulmuştur. Batman, Diyarbakır ve Gaziantep stadyumları tamamlanmıştır.
- Toplumun kırılgan kesimlerinin ihtiyaç duyduklarında sağlıklı ve güvenli bir yaşam sürebilecekleri bakım ve sosyal koruma, sosyal hizmet, engelsiz yaşam ve gençlik merkezleri gibi 65 sosyal kurum 2008-2018 döneminde hizmete açılmıştır.
- 2003-2021 döneminde GAP illerinde 99.805 konutluk uygulama yürütülmüştür, 87.428 konut tamamlanmış 12.377 konutun inşaat ve proje işleri devam etmektedir.
- Bölgedeki tüm illerin içme suyu sorunu giderilmiştir.

Tablo 46: Bölge'deki Değişimler (2002-2007-2012-2022)

	2002		2007		2012		2022	
	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye
Nüfus (milyon)	6,6 ⁽¹⁾	67,8 ⁽¹⁾	7,1	70,5	7,9	75,6	9,3	85,3
Nüfus Artış Hızı (binde)	24.8 ⁽¹⁾	18.2 ⁽¹⁾	24.8	13,1	18,0		10,3	7,5
Net Göç	-	-	-55 783	-	-60 343	-	-65.911	-
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	88 ⁽¹⁾	88 ⁽¹⁾	95	92	106	98	124	111
Hane Halkı Büyüklüğü (kişi)	6.5 ⁽¹⁾	4,5	6.3 ⁽⁵⁾	4,0 ⁽⁵⁾	5,9	3,7	4,3	3,2
Bebek Ölüm Hızı (Binde)	42 ⁽¹⁾	43 ⁽¹⁾	17.5 ⁽²⁾	13,9	15,6	11,6	12,7	9,2
Sulamaya Açılan Alan (ha)	198 854	-	272 972	-			633 984	-
Ana Kanal (km)		-	233.4	-			1 496,3	-
Karayolu Uzunluğu (km)	5 616	61.368	5 965	61 912	6 115	63 822	6 275	65 056
Otoyol (km)	63	1 775	203	1 908	294	2 001	294	3 633
OSB Sayısı	7	65	8	177	16	249	22	394
KSS Sayısı	22	403	25	403	35	469	40	493
Okullaşma Oranı (%)							56,51	68,78
- Okulöncesi Eğitim	3.0	9,8	34.6	31,2	44,1	38,1		
- İlköğretim	94.1	98,0	94.8	97,4	98,5	97,3	99,38	98,39
- Ortaöğretim	27.3	36,9	57.8	87,6	78,2	96,8	112,40	119,54
Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Ortaöğretim)	50 ⁽³⁾	41	46	39	38	30	27	23
Üniversite Sayısı (adet)	3	72	9	101	9	163	12	208
Üniversite Öğrenci Sayısı (kişi)	34 850	1 882 630	45 803	2 484 794	120 580	4 923 940	205 259	6 950 142
Hastane Sayısı	75	1 114	96	1 275	120	1 483	134 ⁽⁷⁾	1 547 ⁽⁷⁾
Yatak Sayısı	8 488	148 571	9 980	162 100	15 682	200 072	22 278 ⁽⁷⁾	254 497 ⁽⁷⁾
On Bin Kişiye Düşen Yatak	13.0	23.6	13.9	23	19,7	26,5	24,2 ⁽⁷⁾	30,1 ⁽⁷⁾
Uzman Hekim Sayısı	1 863	45 457	2 916	54 439	4 838	70 103	6 260 ⁽⁷⁾	93 517 ⁽⁷⁾
Toplam Hekim Sayısı	4 430	91 949	6 548	108 402	9 644	129 772	13 645 ⁽⁷⁾	183 569 ⁽⁷⁾
İstihdam	-	-	1 258 ⁽⁵⁾	21 194 ⁽⁵⁾	1 539	24 821	2 347	30 752
İşgücüne Katılma Oranı(%)	-	-	35.7 ⁽⁵⁾	46.9 ⁽⁵⁾	35,2	50,0	44,6	53,1
Teşvik Belgesi Sayısı (adet)	155	2 654	143	2 249	498	4 098	1 619	13 570
Teşvik Değeri (milyon TL)	872	11 668	519	20 202	4 977	62 432	47 388	912 849
İhracat (Milyon USD)	689	36 059	3 287	107 272	8 061	152 462	14 411	224 170
İthalat (Milyon dolar)	773	51 554	2 771	170 063	5 619	236 545	9 917	363 711

(1) 2000 (2) 2009 (3) 2004 (4) 2015 (5)2008) (6)2019 (7)2021

8. SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir program olarak planlanan, daha sonra entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşen GAP, bugün çok sektörlü, sürdürülebilir insani gelişmeye dayalı, Bölge'nin rekabet gücünü artırmayı, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirmeyi hedefleyen, entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır. GAP, hazırlandığı dönem dikkate alındığında, bugün ağırlıklı olarak vurgulanan yenilikçi yaklaşımları da içeren vizyoner bir bakış açısıyla planlanmıştır.

Bugüne kadar yapılan yatırımlarla özellikle de 2008-2012 dönemini içeren GAP Eylem Planı ile GAP'ın kilit yatırımları bir bir tamamlanmış; eğitimde, kültür ve turizmde, sağlıkta, şehirleşmede, ulaşımda, tarımda, toplu konutta, kanalizasyon ve içme suyu altyapısında, sosyal destek projelerinde ve diğer tüm alanlarda büyük yollar kat edilmiş, Bölge'nin çehresi değişmiştir. Anne ve bebek ölümlerinde anlamlı düşüşler yaşanmış, okullaşma oranında kayda değer bir yükseliş olmuş, bütün illerde üniversite açılmış, her ilimiz bir havaalanına kavuşmuş, üretimden ihracata, istihdamdan sosyal göstergelere kadar her alanda önemli aşamalar kaydedilmiştir.

Ülkemizin en temel ihtiyaçlarından biri olan enerji GAP'ın kilit unsurlarındandır. Bölge'nin enerji üretim değeri tüketim değerinden büyüktür. Bunu devam ettirmek için stratejik öneme sahip birçok proje uygulanarak enerji kapasitesi sürekli geliştirilmektedir.

Bölge'deki iller birer cazibe merkezine dönüşmeye başlamıştır. Tarımsal desteklerden kırsal kalkınmaya bitkisel üretimden hayvancılığa kadar tarımın her alanında değişim ve dönüşüm vardır. Oluşturulan sinerji özel sektör yatırımlarına da olumlu yansımıştır. Hem ülkemizin rekabet gücünü geliştirmeye, hem de bölgesel kalkınmayı hızlandırmaya yönelik olarak uygulamaya konulan yeni yatırım teşvik programımız revize edilmiş ve bölgesel kalkınma hedefi daha güçlü hale getirilmiştir.

2008-2012 dönemi için planlanan eylemler önemli ölçüde tamamlanmış olup, büyük ölçekli yatırımların hızlandırıcı etkisini yenilikçi uygulamalarla daha da artırmak amacıyla 2014-2018 dönemini içeren ikinci GAP Eylem Planı hazırlanmış, 30 Aralık 2014 tarihli ve 2014/1 sayılı karar ile Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu'nca onaylanarak uygulamaya konmuştur.

GAP Eylem Planı (2014-2018) kapsamında 5 ana eksen, 115 eylem ve bu eylemlerin altında 494 proje yer almıştır. Bu projelerin uygulanmasından 50'nin üzerinde kamu kurum ve kuruluşu sorumlu kılınmıştır. GAP BKİ 2014 yılında uygulamaya konulan ve 2014-2018 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı ile izleme ve koordinasyon görevini yerine getirmiştir.

2014-2018 yıllarını kapsayan GAP Eylem Planı uygulama süresi 2018 yılı sonu itibariyle sona ermiştir.

Kaynakların etkin ve verimli değerlendirilmesi amacıyla, tek yıllık veya münferit projelerin uygulanması yerine; belirlenen bir sektör/temada istikrarlı ve sürekli projelerin uygulanmasının daha yerinde ve faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, stratejik amaç ve hedeflerle sınırları çizilen çerçevede, sektörel operasyonel programlar (SOP) demetinden oluşan 2021-2023 yıllarını kapsayan GAP Bölge Kalkınma Programı mevcut durumda yürütülmektedir.